

İnsan Hakları Eğiticileri İçin Başvuru Kitabı

*Bu kitap Hollanda Helsinki Komitesi tarafından desteklenen
“İnsan Hakları Örgütlerinin Yerel Şubelerini Güçlendirme” projesinin bir parçası olarak
İHD, MAZLUMDER, Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi tarafından hazırlanmıştır.*

İnsan Hakları Derneği tarafından yayımlanmıştır.

ISBN: 978-975-7090-24-3

*Bu kitap Hollanda Helsinki Komitesi tarafından desteklenen
“İnsan Hakları Örgütlerinin Yerel Şubelerini Güçlendirme” projesinin bir parçası olarak
İHD, MAZLUMDER, Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi tarafından hazırlanmıştır.*

ÖNCÜ BASİMEVİ

Adres: Kasım Karabekir Cad. No:85/2

İskitler-Ankara

Tel: 0 312 384 31 20

Önsöz

I. Bölüm: Giriş-İnsan Hakları Tarihi, Kavramı ve Doğası

- I.1. Giriş
- I.2. "İnsan Hakları" Nedir?
- I.3. İnsan Hakları İlkeleri
- I.4. İnsan hakları kategorileri ve örnekleri
- I.5. İnsan Haklarına İlişkin Yükümlülükler
- I.6. Bu kuralları kim koyar?
- I.7. İnsan haklarını kim izler?

II. Bölüm: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sistemi

- II.1. Giriş
- II.2. (BM) Sözleşmelere Dayalı Mekanizmalar
- II.3. Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri
- II.4. BM İzleme ve Denetleme Mekanizmaları
- II.5. Sözleşmelere Ek Mekanizmalar
- II.6. Son Söz

III. Bölüm: Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sistemi

- III.1. Giriş
- III.2. Tarihçe
- III.3. Temel Kurumlar
- III.4. Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Organları

IV. Bölüm: Türkiye’de İnsan Hakları Sistemi

- IV.1. Türkiye İnsan Hakları Sistemi

V. Bölüm: İnsan Hakları Konuları

V.1: Ayrımcılık Görmeme Hakkı

- V.1.1. Giriş
- V.1.2. Ayrımcılık Türleri
- V.1.3. Ayrımcılığın temelleri
- V.1.4. Karar Verme
- V.1.5. ILO Sözleşmeleri
- V.1.6. Avrupa Sistemi
- V.1.6.1. İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Avrupa Sözleşmesi
- V.1.6.2. İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Avrupa Sözleşmesi Protokol No.12

- V.1.6.3. Avrupa Sosyal Şartı
- V.1.6.4. Ayrımcılık Halinde Başvurulabilecek Uluslararası ve Bölgesel Makamlar

V.2 İşkence Yasağı ve Yaşama ve Kişisel Bütünlük Hakkının Belirli Yönleri

- V.2.1. Giriş
- V.2.2. İşkence nedir?
- V.2.3. İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Kötü Muamele Nedir?
- V.2.4. İşkencenin Yasaklanması
Ne Çeşit Devlet Yükümlülüklerini Ortaya Çıkarır?
- V.2.5. Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Cezalandırmanın Yasaklanması
- V.2.6. İşkence Yasağının ya da Yaşama Hakkının İhlâli Halinde Başvurulabilecek Uluslararası ve Bölgesel Makamlar

V.3 İfade Özgürlüğü

- V.3.1. Giriş
- V.3.2. Bilgi ve İfade Yayma Özgürlüğü
- V.3.3. Bilgi Araştırma ve Edinme Özgürlüğü
- V.3.4. Medya Özgürlüğü
- V.3.5. Kısıtlamalar
- V.3.6. İfade Özgürlüğünün İhlâl Edilmesi Halinde Başvurulabilecek Uluslararası ve Bölgesel Makamlar

V. 4 Düşünce, Vicdan ve İnanç Özgürlüğü

- V.4.1. Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü
- V.4.2. Korumanın kapsam ve alanı
- V.4.3. Dini Duyguların Korunması
- V.4.4. Doğrudan Beyan
- V.4.5. Kısıtlamalar
- V.4.5.1. Müdahalenin Üç Koşulu
- V.4.6. Dini Kıyafetler Giyilmesi ile İlgili Bazı İçtihatlar
- V.4.7. Dini Sembollerin Giyilmesine İlişkin Kısıtlamaları ve Yasaklamaları - İnsan hakları hukuku perspektifinden değerlendirmek için BM Kriterleri
- V.4.8. Dini ve Ahlaki Eğitim
- V.4.9. Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğünün İhlâli Halinde Başvurulabilecek Uluslararası ve Bölgesel Makamlar

V.5: Eğitim Hakkı

- V.5.1. Giriş
- V.5.2. Eğitimin Tanımı
- V.5.3. Eğitimin amaçları
- V.5.4. Eğitimin Hedefleri
- V.5.5. Eğitim hakkı
- V.5.6. Eğitim Hakkının İçeriği
- V.5.7. Akademik özgürlük ve kurumsal özerklik
- V.5.8. Okullarda disiplin
- V.5.9. Eğitim Hakkında Devletin Yükümlülükleri
- V.5.10. Eğitim Hakkının İhlâli Halinde Başvurulabilecek Uluslararası ve Bölgesel Makamlar

Bu başvuru kitabının genel hedefi, insan hakları anlayışını ve korunmasını geliştirmek, böylece Türkiye’de ulusal düzeyde insan haklarının korunmasının desteklenmesine katkıda bulunmaktır.

Bu başvuru kitabı, Türkiye’de İnsan Hakları Savunucuları: İnsan Hakları Örgütlerinin Yerel Şubelerini Güçlendirme Projesi” kapsamında geliştirilmiştir. Bu proje İnsan Hakları Derneği, MazlumDer, Uluslararası Af Örgütü (Türkiye Şubesi) ve Hollanda Helsinki Komitesi tarafından ortaklaşa yürütülmektedir.

Eğitim programının esasını oluşturan ve eğitimlere katılanların ihtiyaçlarını yansıtan bu eğitimin hedefleri şunlardır:

- İnsan hakları standartlarının ne olduğu ve bu standartların, eğitime katılanların kendi alanlarındaki çalışmalarında ne anlama geldiği hakkında haber ve bilgi almak;
- Yetenek kazanmak veya var olanları desteklemek; böylece profesyonel grubun işlev ve görevlerinin, insan haklarına gereken itibar ve saygıyı göstererek etkili bir şekilde yerine getirilebilmesi. (Yetenek kazanma, yeteneklerin pratik ve uygulama sayesinde uyum kazandığı bir süreç olarak görülmelidir. Standartlar hakkındaki temel bilgi, eğitime katılanların bu kuralları uygun profesyonel davranışa dönüştürmelerini sağlamak açısından yeterli değildir.)
- Duyarlı hale gelmek, örneğin olumsuz tutumlarda bir değişikliğe yol açmak veya olumlu tutum ve davranışların desteklenmesi; böylece eğitime katılanların, insan haklarını desteklemeleri ve korumaları gerekliliğini kabul etmeleri ve profesyonel görevleri sırasında gerçekten buna uygun davranmaları.

Söz konusu amaca ulaşmak için, Türkiye’deki insan hakları eğitimcilerinin insan hakları konusundaki temel bazı kavramlara ve mekanizmalara erişimini kolaylaştırmayı tasarlayan bu başvuru kitabı, insan haklarının arkasındaki mantık (tarih, felsefe, kavram ve içerik), insan hakları araç ve mekanizmaları (özellikle Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi) ve beş insan hakkı konusunda bilgi vermeye çalışmaktadır.

Bu başvuru kitabında yer alan bilgiler, aşağıdaki kaynaklardan derlenmiştir:

- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitim Metodolojisi El Kitabı (Profesyonel Eğitim Serisi No 6, www.ohchr.org),
- İnsan Hakları Eğitimi Ortak Çalışanları (HREA), 2003 (www.hrea.org),
- İnsan Haklarını Anlamak – İnsan Hakları Eğitimi İçin El Kitabı (www.etc-graz.at)
- İnsan Hakları Dosyaları, No. 20, Avrupa Konseyi Yayınları,
- İnsan Hakları: Parlamenterlerin El Kitabı (Parlamentolar Arası Birlikle ortaklaşa basılan) (http://www.ohchr.org/english/about/publications/docs/ipu_dh.pdf) ve
- Hukukçular için Haklar El Kitabı: Uluslararası Hukukta Ayrımcılık Yasağı.

Bu kitabın hazırlanma sürecinde emeği geçen Proje Yürütme Kurulu Üyeleri Dr. Levent Korkut, Av. Öztürk Türkdoğan, Sema Alpan ve Ayhan Bilgen ile uzmanlardan Maria Luisa Bascur, Paul Van Sasse, Jochem Beuderman, Yrd. Doç. Dr. Betül Altıntaş, Av. Öztürk Türkdoğan, Yard. Doç. Dr. Bekir Berat Özipek, Uzm. İlkey Özdemir, Uzm. Sos. Psk. Mehmed Aktoprak, Av. Orhan Kemal Cengiz ile Proje Koordinatörü Bişeng Özdiñ ve Proje Asistanı Ahmet Kızılıkaya'ya, projenin başından itibaren gerek eğitim programlarının düzenlenmesinde gerekse kitabın hazırlanma sürecinde değerli katkılarını ve desteğini eksik etmeyen özellikle Feray Salman'a teşekkürlerimizi sunarız.

İnsan Hakları Derneği

MAZLUMDER

UAÖ Türkiye Şubesi

1. BÖLÜM

İnsan Hakları Tarihi, Kavramı ve Doğası

İnsan Hakları Tarihi, Kavramı ve Doğası

1.1.Giriş

İnsan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel olarak ve ayırım gözetilmeksizin herkes için gerçekleştirilmesi, çağımızın başlıca amaçlarından birisidir. Bu amaç, temel hak ve özgürlüklerin insan kişiliğinin ayrılmaz öğeleri arasında yer aldığından anlatımını bulmuş, insan onur ve saygınlığının doğal bir sonucu olarak insanlığın yüzyıllar boyunca süren ve sayısız engellerin aşılmasını gerektiren çaba ve savaşımın ürünü olarak geliştirilmiştir.

Liberal düşünce akımının önemli felsefecilerinden Locke, insanoğlunun doğuştan bir takım hakları olduğunu; bir sözleşme ile topluma geçerken bu haklardan sadece bir bölümünü bıraktığını savunuyordu.

J.J. Rousseau, kişilerin doğuştan hakları bulunduğunu ve yaptıkları sözleşme ile bunların tümünü birden topluma aktarmakla aslında haklarından hiçbirini vermeyip tümünü elde tuttuklarını ileri sürmüştü.

Kubalı 'ya göre; 'hak ve özgürlükler' aslında bir tek hukuki gerçeğin iki yönüdür: Özgürlük bir haktır ve hak özgürlükle gerçekleşebilir. Bunlardan biri olmadan diğeri olamaz. Gerçekleştirilecek bir hak yoksa özgürlüğün, özgürlük olmadığına ise hakkın bir anlamı olmayacaktır. Hak özgürlüğün temeli ve konusu, özgürlük ise hakkın gerçekleşme aracıdır. Adı geçen kavramları bir felsefe kavramı olmaktan çıkararak ilk kez yaşama geçiren Fransız Devrimi ve liberal ideoloji olmuştur. Bu bağlamda hak ve özgürlük kavramları geniş ölçüde eşanlamlı olarak kullanılmış ve 'hak', kişi özgürlüklerinin temeli ve güvencesi olarak anlaşılmıştır.

19. yüzyıldaki sosyalist dünya görüşünün, sosyal mücadelelerin, ihtilallerin ve siyasi değişimlerin de etkisiyle, bunların da korunması gereken insan hakları olduğu düşüncesi yaygınlık kazanmıştır.

Yakın bir geçmişte sosyal ve ekonomik haklarla kapsamı genişleyen hak kavramı, günümüzde tek tek bireylere özgü olmaktan çıkarak belli grupları, toplum kesimlerini ve giderek tüm dünya halklarını kapsayıcı bir genişlik kazanmıştır. Sözelimi azınlıklar, çocuklar, gençler, kadınlar, engelliler gibi özel korunmaya gereksinme gösteren toplum kesimlerine özgü kimi haklar tanınırken; işsizler, tutuklu ve hükümlüler gibi gözetilmesi gereken özel grupların hakları da benimsenmiştir. Bu hakların yanı sıra, uluslararası belgelerle tüm dünya halklarına tanınan haklar da vardır. Bunların başlıcaları, ulusların kendi kaderlerini belirleme hakkı, (ulusların) doğal kaynaklarından özgürce yararlanma hakkı, kalkınma hakkı ve halkların kültürlerini özgürce geliştirme hakkıdır. Bu haklara günümüzde 'dayanışma hakları' denilen ve tüm insanlığa tanınan barış hakkı, çevre hakkı vb. gibi yeni haklar da eklenmiştir.

1.2 "İnsan Hakları" Nedir?

İnsan hakları, bir kişinin yalnızca insan olduğu için sahip olduğu en üstün ahlâkî hakları ifade etmektedir. Bu nedenle bireyleri ve grupları, insan onuruna ve temel özgürlüklere müdahale

eden eylemlere karşı koruyan, evrensel yasal güvencelerdir. İnsan haklarının en önemli özelliklerinden bazıları şunlardır:

- uluslararası bir şekilde güvenceye alınmıştır;
- yasal olarak korunur;
- insan onuru üzerine odaklanır;
- bireyleri ve grupları korur;
- devletleri ve devlet aktörlerini zorlar;
- feragat edilemez/kaldırılmaz;
- bölünemez
- eşit ve birbirine bağlıdır;
- evrenseldir.

1.3. İnsan Hakları İlkeleri

İnsan hakları ilkeleri arasında, evrensellik ve devredilemezlik, bölünmezlik, birbirine bağlılık ve Birbiriyle ilişkilik, ayrımcı olmama ve eşitlik, katılım ve içkinlik, sorumluluk ve hukukun üstünlüğü yer alır.

Evrensellik ve devredilemezlik: İnsan hakları evrenseldir ve devredilemez. Dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar insanlar insan haklarına sahiptir. Hiç kimse gönüllü olarak kendi insan haklarını bir başkasına devredemez. Ya da kişinin insan hakları başkası tarafından alınamaz. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin birinci maddesi bu ilkeleri açıkça belirtmiştir: “Bütün insanlar insan onuru ve hakları bakımından özgür ve eşit doğarlar”.

Bölünmezlik: İnsan hakları bölünemez. İster kişisel, kültürel, ekonomik, siyasal ister sosyal nitelikli olsun, bütün haklar, her insanın onurunun bir parçasıdır. Dolayısıyla, bütün insan haklarının birbirlerine karşı eşit bir konumu vardır ve birbirleri arasında hiyerarşik bir üstünlük, öncelik yoktur.

Birbirine bağlılık ve birbiri ile ilişkililik: Bir hakkın gerçekleştirilmesi genellikle diğer hakların tümüyle ya da kısmen gerçekleştirilmesine bağlıdır. Örneğin, sağlık hakkının gerçekleştirilmesi, belirli koşullarda eğitim hakkının ya da bilgi edinme hakkının gerçekleştirilmesine bağlı olabilir.

Eşitlik ve ayrımcı olmama: Herkes, insan olarak ve her insana içkin olan onuru açısından eşittir. Bütün insanlar, ırk, renk, etnik köken, yaş, dil, din, siyasi ya da diğer görüşleri, ulusal ya da sosyal kökeni, engelliliği, mülkiyeti, doğum ya da insan hakları sözleşmelerinde belirtilen diğer statüleri ne olursa olsun ayrımcılığa uğramadan insan haklarına sahiptir.

Katılım ve içkinlik: Herkes ve bütün insanlar, insan hakları ve temel özgürlüklerin hayata geçirilebileceği kişisel, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gelişime etkin, özgür ve anlamlı bir biçimde katılma, katkıda bulunma ve kullanma hakkına sahiptir.

Sorumluluk ve hukukun üstünlüğü: Devletler görev sahipleri olarak insan haklarının gereklerinin yerine getirilmesinden sorumludur. Bu açıdan, insan hakları araçlarında yer alan yasal norm ve standartlara uymak zorundadırlar. Bunu yapmaktan başarısız olduklarında, hak sahiplerinin

yasalarca sağlanmış kural ve usullere uygun olarak hak kaybının giderilmesi için yargı sistemine başvurma hakkı vardır.

1.4. İnsan Hakları Kategorileri ve Örnekleri

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi başta olmak üzere, Birleşmiş Milletler ve bölgesel örgütlerce hazırlanmış çeşitli antlaşmalarda ("sözleşme" ve "anlaşma" da denilen), beyannamelerde, yönergelerde ve ilkeler bütününde insan hakları ve temel özgürlükler, sıralanmaktadır. Bunlar, hemen hemen insan hayatının ve insan etkileşiminin her durumuna hitap eden geniş bir güvenceler alanı içerirler.

Bölünemeyen ve birbirlerine bağlı olan insan hakları değişik kategorilerde sınıflandırılabilir:

• Medeni ve Siyasi Haklar:

- yaşam hakkı
- kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı
- ifade özgürlüğü
- her türlü ayrımcılık yasağı
- kamu yönetimine katılma ve kamu hizmetine giriş hakkı
- işkence ve zulüm, insanlık dışı veya alçaltıcı davranış ya da cezalandırma görmeme hakkı
- düşünce, inanç ve din özgürlüğü
- adil yargılanma hakkı
- keyfi tutuklanmama veya alıkonulmama hakkı
- özel yaşama ve aile yaşamına saygı
- dernek ya da birlik kurma hakkı
- haberleşmenin gizliliği ve dokunulmazlığı hakkı
- yerleşme, yer değiştirme, seyahat özgürlüğü ve iltica hakkı
- halkların kendi geleceğini belirleme hakkı

• Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar:

- sosyal güvenlik hakkı
- eğitim ve öğrenim hakkı
- çalışma hakkı
- sendika, toplu pazarlık ve grev hakkı
- sağlık hakkı
- kültürel yaşama katılma hakkı
- çocukların, gençlerin ve anaların korunma hakkı
- belirli bir hayat standardında yaşama hakkı

• Dayanışma/Topluluk Hakları:

- sağlıklı bir çevre isteme hakkı
- barış ve güvenlik içinde yaşama hakkı
- gelişme hakkı
- insanlığın tarihsel ve doğal ortak mirasına ve mal varlığına saygı hakkı

1.5. Bu Kuralları Kim Koyar?

Uluslararası yasal sistem, Birleşmiş Milletler tüzüğünde ortaya konulduğu gibi, bir devletler topluluğu etrafında kurulmuştur. Öyleyse, bu sistemi yöneten hukuk genellikle devletler tarafından, devletler için ve devletler hakkında geliştirilmiş hukuktur. Teamülleri, antlaşmaları, beyannameleri, ilkeler bütünü ve benzer başka araçları geliştirerek kuralları yapan, devletlerin kendileridir. Devletler bu kaynakların içeriği ve onlarla bağlı olmak konusunda mutabıktır. İnsan hakları hukuku açısından, korunan bireyler ve gruplar olsa da, düzenlenen devlet ve devlet organlarının idaresidir.

Birleşmiş Milletler tüzüğü'nün 1. maddesinde ortaya konulduğu gibi, insan haklarına ve herkesin temel özgürlüklerine saygıyı destekleme ve teşvik etmede uluslararası işbirliği, Birleşmiş Milletlerin amaçlarından biridir.

Bu nedenle 1948'de kurulmasından bu yana, insan hakları, her Birleşmiş Milletler üye devletinin, her seçmenin, her program ve teşekkülünün ve her yönetici üyesinin görevidir.

1.6. İnsan Haklarına İlişkin Devletin Yükümlülükleri

Sözleşmeler yoluyla tanımlanan yükümlülükler üçe ayrılır: insan haklarına saygı gösterme, koruma ve yerine getirme.

Saygı Gösterme (ihlâl etmeme) Yükümlülüğü: Bu yükümlüğün anlamı, insan haklarının kullanılmasına müdahale etmemektir. Saygı duyma ya da ihlâl etmeme yükümlülüğünü yerine getirmek için devletin, tüm organlarının ve kuruluşlarının kişi ya da grup bütünlüğünü ihlâl edilmesi ya da özgürlüklerinin kısıtlanması sonucu doğurabilecek şeyleri yapmaktan kendini alıkoymasındır.

Örnekler (icraata dayalı fiiller):

- Yargısız infazlar (kişinin yaşam hakkına saygı duyma yükümlülüğünün ihlâli)
- Keyfi tutuklama (kişinin özgürlük hakkına saygı duyma yükümlülüğünün ihlâli)
- Sendikalaşmanın yasaklanması (grupun örgütlenme özgürlüğüne saygı duyma yükümlülüğünün ihlâli)
- Belli bir dinin vecibelerinin yerine getirilmesinin kısıtlanması (kişilerin din özgürlüğüne saygı duyma yükümlülüğünün ihlâli)

Koruma Yükümlülüğü: Koruma yükümlülüğü devletin ve organlarının kişisel ve/veya grup haklarının başkaları tarafından ihlâl edilmesini önlemek için gerekli tedbirleri almasını gerektirir. Bu aynı zamanda özgürlüklerin ihlâlinin önlenmesini de içerir.

Örnekler (İhmali Fiiller)

- Belirli bir grubun, örneğin etnik bir grubun diğerine saldırması durumunda harekete geçmede başarısızlık (Sivas olaylarında olduğu gibi)
- Şirketleri onurlu bir ücret ödemeye zorlamada başarısızlık

Sağlama Yükümlülüğü: Sağlama yükümlülüğü, devletlerin kendi hukuksal güvenceleri altında olan her kişinin insan hakları enstrümanlarında tanımlanmış olan ve kendi başına kişisel gayretlerle güvence altına alınamayacak olan gereksinimlerini gidermede fırsat sahibi olmasının güvence altına alınması için gereken tedbirleri almasını gerektirir.

Örnekler (İhmali Fiiller)

- Temel sağlık bakım sisteminin oluşturulmasında başarısızlık
- Temel eğitim düzeyinde parasız eğitim sisteminin uygulanmasında başarısızlık

1.7. İnsan Haklarını Kim İzler?

Sadece bir kurallar bütünü oluşturmak, bu kuralların uygulanmalarını sağlamak için yeterli değildir. İzlenmeleri de gerekir. İnsan hakları standartlarının uygulaması değişik düzeylerde izlenir.

İnsan haklarını izleyen ülke içindeki kurum ve örgütler şunlardır:

- İlgili hükümetlerin birimleri ve hizmet uygulayıcıları;
- Bağımsız bir insan hakları komisyonu ya da bir kamu denetçisi (ombudsman) gibi “Paris İlkeleri Kurumları”, (bunlara bazen kısaca “ulusal insan hakları kuruluşları” da denilmektedir);
- İnsan hakları grupları ve diğer sivil toplum örgütleri (STÖ’ler);
- Tabana dayalı örgütler;
- Mahkemeler;
- Meclis;
- Medya;
- Meslek örgütleri (avukatların veya doktorların örgütleri gibi);
- Sendikalar;
- Dini örgütler;
- Akademik kuruluşlar.

İkinci seviyede, bölgesel örgütler, kendi bölgelerindeki ülkelerin insan hakları standartlarına uyumunu izlemek için mekanizmalar geliştirmişlerdir. Bu tarz mekanizmalar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesini içerir.

Uluslararası (küresel) düzeyde insan hakları, Birleşmiş Milletler Antlaşma Organları ve uluslar arası Sivil Toplum Örgütleri tarafından izlenir. Birleşmiş Milletler içerisinde çeşitli izleme biçimleri gerçekleştirilir.

2. BÖLÜM

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sistemi

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sistemi

Başvuru kitabının bu bölümü, Birleşmiş Milletlerin dünya çapında insan haklarını koruyan mekanizmalarına ayrılmıştır. Diğer mekanizmalar, farklı bölgelerdeki – örneğin Amerika, Afrika ve Avrupa gibi – belirli bir kıtada ya da coğrafik bölgede yer alan ülkelerin üzerinde anlaşmaya vardıkları sistemlerdir. Türkiye'nin de dahil olduğu Avrupa'daki sistem Üçüncü Bölüm'de ele alınacaktır.

II.1. Giriş

İkinci Dünya Savaşının ardından 1948 yılında kurulan Birleşmiş Milletler, kuruluşundan bu yana insan hakları konuları ile ilgilenmektedir. İlk evrensel insan hakları belgesi olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, BM Genel Kurulu'nda 1948 yılında oy birliği ile kabul edilmiştir.

Bildirge, hakların herkes için güvenceye alındığı fikri temelinde oluşturulmuş ilk uluslararası belgelerden biri olmuştur. Hukuki olarak bağlayıcı olmasa da, çeşitli uluslararası sözleşmelerle bir sisteme bağlanmış, uluslararası insan hakları standartlarını yaratmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Ocak 1947 ve Aralık 1948 tarihleri arasında taslak haline getirilmiştir ve tüm insanların güvence altında olması gereken temel haklarını belirten 30 maddeden oluşmaktadır. İlk iki madde belgenin özünü teşkil ederken tüm insanların evrensel eşitliğini ve bu eşitliğin insan olmaktan doğan insanlık onuruna dayandığını ifade eder. İnsan onurunun eşitliği, insan haklarının evrenselliği anlamına gelmektedir.

Bildirgenin onaylanmasından sonraki yıllarda, BM Genel Kurulu tarafından oldukça çok sayıda insan hakları sözleşmeleri, yönergeleri ve kararları kabul edilmiş; böylece insan haklarının korunması için BM sistemi oluşturulmuştur.

BM sistemi iki farklı mekanizmalar kümesi üzerinden işler: Bunlar, (A)“sözleşme-temelli” mekanizmalar ve (B)“sözleşmeye ek” (veya “sözleşme-temelli olmayan”) mekanizmalardır.

II.2. (BM) Sözleşmelere Dayalı Mekanizmalar

Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmelerine taraf olan devletler kendi yargı yetkileri içindeki tüm bireylere bu sözleşmelerde yer alan hakları tanıma ve bu hakları etkili bir şekilde kullanabilmeleri için, gerekli önlemleri alma yükümlülüğü altına girmektedirler.

Her sözleşme, sözleşmede tanınan hakların taraf devletlerce uygulanıp uygulanmadığını denetlemek ve sözleşmenin uygulanmasına yönelik gerekli adımları atmaları konusunda devletlere yardımcı olmak üzere bağımsız uzmanlardan oluşan komiteler kurulmasını kabul etmiştir. Komiteler hem sözleşmenin uygulanıp uygulanmadığını denetlerler hem de taraf devletlere sözleşme ile üstlenmiş oldukları yükümlülükleri yerine getirmeleri ve gerekli önlemleri almaları konusunda yardımcı olurlar.

II.3. Temel İnsan Hakları Sözleşmeleri

Birleşmiş Milletler tarafından dokuz adet temel insan hakları antlaşması üretilmiştir. Bu antlaşmaların bir kısmı belirli alanlara yönelik seçmeli protokollerle desteklenmektedir. Ayrıntıları aşağıda verilen bu antlaşmalar şunlardır:

- Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (MSHUS)
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ESKUS)
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi (IAOS)
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (KAOS)
- İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezalandırmanın Önlenmesi Sözleşmesi (İKS)
- Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)
- Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme
- Herkesin Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme
- Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi kendi ihtiyari protokolleri ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile birlikte Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun çerçevesini oluştururlar.

- II.3.1. Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICCPR)

16 Aralık 1966 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen ve 35 Devletin taraf olmasıyla 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi 2007 yılı itibarıyla 160 Devlet tarafından onaylanmıştır.

Sözleşme temel olarak altı bölüme ayrılmıştır. Birinci ve İkinci Bölümler, Sözleşmede tanınan bütün haklara ilişkin genel hükümleri içerir. Üçüncü Bölüm, tek tek hakları ele alarak Sözleşmenin bel kemiğini oluşturur. Beşinci ve Altıncı bölümler ise, İnsan Hakları Komitesinin oluşturulması, Komitenin izleme işlevleri ve bir dizi teknik konuyu ele alır.

Sözleşme ile kişinin yaşam, özgürlük ve kişisel güvenlik hakları (6-11. maddeler), ülke sınırları içinde ya da dışına seyahat etme hakkı (11 ve 12. maddeler), yargı süreçleri içinde kişinin hakları (14 -16. Maddeler), dışardan bir müdahale olmaksızın kişilerin temel özgürlükleri (17-22 Maddeler), aile biriminin rolü, evlilik ve çocuk hakları (23 ve 24. Maddeler), siyasi katılım hakkı (25. madde) korunur.

Sözleşmenin 2, 14 ve 26. Maddeleri, Sözleşmenin en temel maddeleridir ve bu maddeler yoluyla kanun önünde eşitlik, kanunlar tarafından eşit korunma hakkı ve ayrımcılık yapmama ilkeleri korunur. 27. Madde ise, etnik, dini ya da dilsel azınlıklara ait olma hakkı, kişi ya da grupların kendi kültürünü, dinini ya da dilini kullanma ve hayata geçirme hakkını içerir.

Sözleşmenin Dördüncü bölümünde, Taraf Devletlerin İnsan Hakları Komitesine düzenli olarak rapor vermesi düzenlenmiştir.

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi temelinde iki seçmeli protokol oluşturulmuştur. Birinci protokol, 23 Mart 1976 tarihinde, sözleşmenin 9. maddesi uyarınca yürürlüğe girmiştir. 24 Kasım 2006 tarihinde Türkiye tarafından onaylanan protokol, medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde yer alan hakların ihlali ve iç hukuk yollarının tüketilmesi durumunda mağdurların İnsan Hakları Komitesine bireysel başvuruda bulunmasını olanaklı kılmaktadır. İkinci seçmeli protkol ise 11 Temmuz 1991 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ölüm Cezasının kaldırılmasını öngören protkol Türkiye tarafından 2 Mart 2006 tarihinde onaylanmıştır.

- II.3.2. Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESCR)

16 Aralık 1966 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen ve 35 Devletin taraf olmasıyla 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi 2007 yılı itibarıyla 156 Devlet tarafından onaylanmıştır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinde olduğu gibi İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer alan ilgili maddeleri daha ayrıntılı olarak ele alır ve bu hakların tam olarak hayata geçmesi için gerekli olan adımları tanımlar. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde yer alan haklar, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinden farklı olarak zaman içinde geliştirilen haklardır.

Sözleşmenin Dördüncü bölümünde, Taraf Devletlerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesine düzenli olarak rapor vermesi düzenlenmiştir.

- II.3.3. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi (ICERD)

7 Mart 1966 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen ve 27 Devletin taraf olmasıyla 4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe giren Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi 2007 yılı itibarıyla 173 Devlet tarafından onaylanmıştır.

Sözleşme, ırk ayrımını tanımlar ve ırk, renk, soy ve ulusal ve etnik köken temelinde ayrımcılık yapmayı yasaklar. Aynı zamanda, taraf devletlerin bu tarz eylemlerden kaçınmalarını ve toplum içinde ayrımcılıkla mücadele için uygun önlemleri almalarını gerektirir.

Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD) devletlerin Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi ile uyumunu izler.

- II.3.4. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)

1979 yılında BM genel Kurulu'nda onaylanan "Kadınlara Karşı her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi", 20 devletin onayının ardından 3 Eylül 1981 yılında yürürlüğe girmiştir. 30 maddenin yer aldığı sözleşme, kadına karşı ayrımcılığın tanımını yapar ve bu ayrımcılığın sona erdirilmesi için gerekli ulusal eylem gündemini oluşturur. Sözleşmeyi onaylayan Devletler, kendi hukuki sistemlerinde kadın ve erkek eşitliği ilkesini aktarmayı, ayrımcı mevzuatı ilga etmeyi ve kadına karşı ayrımcılığı yasaklayan bir mevzuat geliştirmeyi üstlenirler. Bunun yanı sıra kadınları ayrımcılığa karşı etkili bir koruma sistemi geliştirmeyi ve kadınlara karşı kişilerin, örgütlerin ya da girişimlerin ayrımcı fiillerini ortadan kaldırılması yükümlülüğü altına girerler. Türkiye bu sözleşmeyi 20 Aralık 1985 tarihinde onaylamıştır. Sözleşmeye koyduğu çekincelerin bir kısmını (15. madde 2-4 . paragraf, 16. madde 1 c,d,f ve g paragrafları) 20 Eylül 1999 tari-

hinde kaldırmış ancak 29. maddenin 1. paragrafı ve 9. maddenin 1. paragrafındaki çekinceleri kaldırmamıştır. Sözleşme çerçevesinde Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi kurulmuştur. Komite 1982 yılından bu yana 23 üyeden oluşan Devletlerin sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmede gösterdikleri performansı izlemektedir. CEDAW Seçmeli Protokolü: Sözleşmede yer alan haklardan birini ihlali durumunda ve iç hukuk yollarının tükendiği durumlarda mağdurların bireysel başvurularını almak konusunda Komite'ye yetki tanıyan protokol, Türkiye tarafından 22 Aralık 2000 tarihinde onaylanmıştır.

- II.3.5. İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezalandırmanın Önlenmesi Sözleşmesi (CAT)

İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı ve Onur Kırıcı Muamele veya Cezalandırmanın Önlenmesi Sözleşmesi, 1987'de yürürlüğe girmiştir. Diğer hükümlerinin yanında, işkence ve tecavüzün savaş zamanında silah olarak kullanılmasını yasaklar ve "geri göndermeme" yasağını benimser. Bu sayede, "hiç bir taraf devlet bir insanı, gittiğinde işkenceye maruz kalma tehlikesiyle karşılaşacağına dair dayanaklı gerekçeler varsa, başka bir ülkeye ihraç edemeyecek, geri gönderemeyecek ya da suçluların iadesi kapsamında geri veremeyecektir".

İşkenceye Karşı Komite (CAT), devletlerin sözleşmeye uyumunu izler. İşkenceye Karşı Komite'nin aynı zamanda, sözleşmeyi onaylamış "bir devletin topraklarında sistematik olarak işkence yapıldığına dair meşru kanıtlar içeren, güvenilir bilgi ortaya çıktığında", teftiş etme gücüdür. Bu genişletilmiş güç oldukça önemlidir: Ülkeniz gözden geçirilmeye çağırılmış olmasa da, Komiteye, ülkenizde işkencenin yapıldığına dair herhangi bir belge gönderebilirsiniz. Bu gibi durumlarda Komite, bazı üyelerini temsilci olarak ülkeyi ziyarete ve teftiş etmeye gönderebilir. Devletin, sözleşmeyi onaylamış olsa da, işbirliği yapma zorunluluğu yoktur.

İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezalandırmanın Önlenmesi Sözleşmesi Seçmeli Protokolü 22 Haziran 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye tarafından 22 Haziran 2006 tarihinde imzalanan ancak henüz onaylanmayan protokolün amacı, bağımsız ve uluslararası ve ulusal organların işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı muamele ya da cezayı önlemek için kişilerin özgürlüklerinde yoksun bırakıldığı yerlere düzenli ziyaretlerde bulunacağı bir sistemin kurulmasını sağlamaktır.

- II.3.6. Çocuk Hakları Sözleşmesi (CRC)

Çocuk Hakları Sözleşmesi 1990'da yürürlüğe girmiştir. BM'nin tüm dünyada en çok onaylanmış insan hakları sözleşmesidir. Çocuk Hakları Sözleşmesi sadece çocukların hak ve özgürlüklerini teyit etmeyen; devletlerin, çocukların içinde büyüebilecekleri çeşitli, açık ve hoşgörülü ortamlar yaratmasını da gerektiren, geniş kapsamlı bir belgedir.

Sözleşme, devletlere çocukları korumaları için yol gösterir. Çocuklara karşı, kim olduklarından, ebeveyn ve ailelerinin kim olabileceğinden dolayı yapılacak ayrımcılığı yasaklar. Sözleşme aynı zamanda "çocuğun özgür bir toplumda, anlayış, barış, hoşgörü, cinsiyet eşitliği ve tüm insanlar arası dostluk ruhu içinde, sorumluluk sahibi bir yaşam için hazırlanmasını" tasarlar. Bu değerler Sözleşmeyi, çeşitliliği savunmak ve demokrasiyi teşvik etmek için önemli bir küresel araç yapar. Devletlerin Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uyumunu Çocuk Hakları Komitesi (CRC) izler.

- II.3.7. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme

BM'nin insan hakları anlaşmalarının sonuncusu olan ve 2003'te yürürlüğe giren Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, göçmen işçilerin ve aile fertlerinin haklarını içerir. Sözleşmenin içerdiği yükümlülükler göçmen gönderen devleti ilgilendirmekle birlikte; hakların çoğu,, alıcı devleti ilgilendirir. Devletlerin bu sözleşme ile uyumu Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi (CMW) tarafından izlenir.

- II.3.8. Herkesin Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme

Henüz yürürlüğe girmemiş olan bu sözleşme, 20 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilerek 6 Şubat 2007 tarihinde imza ve onay sürecine açılmıştır. Türkiye'nin henüz imzalamadığı Sözleşmeyi şimdiye kadar 61 Devlet imzalamıştır. Sözleşmenin yürürlüğe girebilmesi için 20 Devletin onaylaması gerekmektedir. İnsan Hakları Komitesinin 2001/46 sayılı kararının ardından oluşturulan bir Çalışma Grubu tarafından hazırlanan sözleşme, zorla kaybedilemelere karşı kişilerin korunmasını amaçlayan sözleşme özellikle cezasızlıkla mücadele konusunda önemli bir araç sunuyor.

- II.3.9. Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme

Henüz yürürlüğe girmemiş olan sözleşme 13 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş ve 30 Mart 2007 tarihinde imza ve onay sürecine açılmıştır. Türkiye'nin de içinde yer aldığı 101 Devlet tarafından imzalanan sözleşme, Macaristan ve Jamaika tarafından onaylanmıştır. Sözleşmenin yürürlüğe girmesi için en az 20 Devletin onaylaması gerekmektedir. Sözleşmeye ek bir Seçmeli Protokol de bu sözleşme ile birlikte, aynı tarihlerde BM Genel Kurulunda kabul edilerek 30 Mart 2007 tarihinde imza ve onay sürecine açılmıştır. Yürürlüğe girmesi için en az 10 Devlet tarafından onaylanması gereken bu Protokol, Türkiye tarafından henüz imzalanmamıştır. Şimdiye dek 55 Devletin imza verdiği Protokol'ün amacı, Sözleşmede belirlenen hakların Taraf devletler tarafından ihlâli durumunda başvurulabilecek bir Komitenin oluşturulmasıdır.

II.4. BM İzleme ve Denetleme Mekanizmaları

Sözleşme organları denetim ve yardım görevini beş ayrı yolla yerine getirmektedirler.

1. Ülke Raporları: Sözleşme organlarının hepsi, sözleşme hükümlerinin ilgili ülkede uygulanmasının ayrıntılarına ilişkin olarak taraf devletlerin sunmuş oldukları raporları incelerler.

2. Bireysel Şikayetler: Bazı sözleşme organları, sözleşmede tanınmış olan hakların bir taraf devletçe ihlâl edildiğini ileri süren bireyler tarafından yapılan şikayetleri inceleyerek, ihlâlin gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda karar verirler. Ancak bu yetki sözleşme organlarının beşine tanınmıştır.

3. Devletlerarası Şikayetler: Sözleşmede yer alan hakların bir taraf devletçe ihlâl edildiğini düşünen diğer bir taraf devlete ilgili komiteye şikayette bulunma olanağı tanımaktadır. Bu yöndeki şikayetleri inceleme yetkisi sözleşme organlarından dördüne tanınmıştır.

4. İnceleme/Soruşturma: Sözleşmede yer alan hakların taraf devletçe ağır ve sistematik bir şekilde ihlâl edilmesi durumunda, ilgili komiteye bu konuda inceleme/soruşturma yapma yetkisi tanınmaktadır. Ancak bu yetki sözleşme organlarından yalnızca ikisine tanınmıştır.

5. Ziyaret Yöntemi: Bu yöntemden amaç önceden düzenli ziyaretler yaparak ihlâllerin önüne geçmektir. Bu yetki yalnızca bir komiteye tanınmıştır.

Sözleşme organları yukarıda sayılan bu beş denetim yolunun yanı sıra sözleşmelerin taraf devletlerde etkili bir şekilde uygulanabilmesine yardımcı olmak amacıyla, genel yorumlar yayınlamaktadırlar. Genel Yorumlar ya da Genel Tavsiyeler genellikle ilgili sözleşmenin çeşitli hükümlerine açıklık getirmekte ve devletlere raporlarını hazırlarken dikkat etmeleri gereken konularda yol göstermektedir.

Genel yorumlar bağlayıcı olmamakla birlikte sözleşmelerin iç hukukta uygulanmasında önemli bir rehber işlevi görmektedirler.

- II.4.1. İzleme Komiteleri

Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri kapsamında oluşturulmuş Komiteler aşağıda verilmiştir:

İnsan Hakları Komitesi: 1976 yılında işler hale gelen İnsan Hakları Komitesi, 18 bağımsız uzmandan oluşur. Taraf Devletlerin Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetler ve bireylerin bu sözleşmede düzenlenen haklardan gerçekten yararlanmasını sağlamaya çalışır.

Komite bu çerçevede,

- Sözleşmeye taraf devletler tarafından düzenli aralıklarla sunulan raporları inceler ve bu raporlar üzerinde yorumlar yapar;

- Özel ihlâl durumlarında bireyler tarafından sunulan iddiaları inceler.

- Ayrıca, Komite, Sözleşmeye taraf devletlerin raporlama yükümlülüklerinin kapsamını belirleyen ve Sözleşmede yer alan her bir hakkın içeriğine dair Genel Yorumlar hazırlamaktadır. İnsan Hakları Komitesi kuruluşundan bu yana 31 Genel Yorum hazırlamıştır

• Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin imzacı ülkeler tarafından uygulanmasını izleyen 18 bağımsız uzmandan oluşan bir organdır. Bu Komite ECOSOC'un 1985/17, 28 Mayıs 1985 Kararı ile Sözleşmenin IV. Bölümünde yer alan BM Ekonomik ve Sosyal Konseyine verilen izleme fonksiyonunu yerine getirmek için kurulmuştur. Sözleşmeye üye bütün imzacı ülkeler hakların nasıl uygulandığına dair düzenli raporlarını Komiteye sunmakla yükümlüdürler. Devletler Sözleşmeye taraf olduktan iki yıl sonra başlangıç raporunu ve bundan sonrada her beş yılda bir raporlarını sunmak zorundadırlar. Komite her raporu inceler ve ilgili üye devlete kaygılarını ve tavsiyelerini "nihai izlenimler" şeklinde dile getirir. Komiteye bireysel başvuruları ele alma hakkını tanıyan Sözleşmeye ek bir taslak Tercihli Protokolün yapılması hazırlıkları 1996 Temmuz ayından bu yana süremektedir. Bu nedenle Komite'ye bireysel başvuru söz konusu değildir. Komite, Sözleşmenin ilgili maddeleri hakkında şimdiye kadar 18 Genel Yorum üretmiştir.

• Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi

İrkçılığa Dayalı Ayrımcılığın Yok Edilmesi Komitesi (CERD) Irkçılığa Dayalı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesinin imzacı ülkeler tarafından uygulanmasını izleyen bağımsız uzmanlardan oluşan bir organdır.

Sözleşmeye taraf devletler, hakların nasıl uygulandığına dair düzenli raporlarını Komiteye sunmakla yükümlüdürler. Devletler Sözleşmeye taraf olduktan bir yıl sonra başlangıç raporunu ve bundan sonrada her iki yılda bir raporlarını sunmak zorundadırlar. Komite her raporu inceler ve ilgili üye devlete kaygılarını ve tavsiyelerini “nihai izlenimler” şeklinde dile getirir.

Sözleşme, Raporlama prosedürüne ek olarak Komisyonun izleme işlevini yerine getirmesi için üç mekanizma oluşturmuştur: Erken-uyarı prosedürü, ülkeler-arası şikayetlerinin incelenmesi ve bireysel şikayetlerin incelenmesi mekanizmaları.

Komite, Sözleşmede yer alan insan hakları kurallarının içeriğine ilişkin Genel Tavsiyeler olarak adlandırılan 31 yorum yayınlamıştır.

• Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesinin 18. Maddesi çerçevesinde kurulan Komite 1982 yılından bu yana işlevini sürdürmektedir. Komite, Sözleşmeye Taraf Devletlerin önerdiği 23 uzman üyeden oluşmaktadır. Bu uzmanların çalışma süresi dört yıldır. Sözleşmenin 21. Maddesi Komiteye Taraf Devletlerin sunduğu raporlar üzerinden önerilerde bulunma ve genel tavsiyelerde bulunma yetkisi vermiştir. Komite bugüne kadar toplam 25 Genel Tavsiye üretmiştir.

Sözleşmeye ek Seçmeli Protokol aracılığıyla Komiteye inceleme/soruşturma ve bireysel başvuru alma yetkisi tanınmıştır. Seçmeli Protokole taraf olan devletlerde ciddi ve sistematik kadın hakları ihlalleri söz konusu olduğunda Komite'nin soruşturma/inceleme yetkisi doğmaktadır.

• İşkenceye Karşı Komite

Komite (CAT), İşkencenin ve Gayri İnsani Diğer Küçük Düşürücü Muamelenin veya Cezanın Önlenmesi Sözleşmesinin üye devletlerce uygulanmasını izleyen bağımsız uzmanlardan oluşan bir organdır.

Sözleşmeye üye bütün imzacı ülkeler hakların nasıl uygulandığına dair düzenli raporlarını Komiteye sunmakla yükümlüdürler. Devletler Sözleşmeye taraf olduktan bir yıl sonra başlangıç raporunu ve bundan sonrada her dört yılda bir raporlarını sunmak zorundadırlar. Komite her raporu inceler ve ilgili üye devlete kaygılarını ve tavsiyelerini “nihai izlenimler” şeklinde dile getirir.

Sözleşme, Raporlama prosedürüne ek olarak Komisyonun izleme fonksiyonunu icra etmesi için üç mekanizma kurmuştur: Komite belli şartlar altında aynı zamanda bireysel başvuruları inceleyebilir, Sözleşmenin kendilerine tanıdığı hakların ihlâl edildiğine dair bireysel başvuruları alabilir, soruşturma açabilir ve devletler arası şikâyetleri inceleyebilir.

22 Haziran 2006 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşmeye ek Tercihli Protokol ile üye ülkelerdeki ulusal kurumlarla beraber ülke içindeki gözaltı yerlerinin ziyaret edilip incelenmesine olanak sağlanmıştır. Komite, tematik konular üzerine genel yorumlar olarak da bilinen insan hakları kurallarının içeriğinin yorumlanmasını yayınlamıştır.

• Çocuk Hakları Komitesi

Çocuk Hakları Komitesi (CRC) Çocuk Hakları Sözleşmesinin üye devletlerce uygulanmasını izleyen bağımsız uzmanlardan oluşan bir organdır. Komite aynı zamanda silahlı çatışmalara çocukların alınması ve çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisi üzerine iki Tercihli Protokolün uygulanmasını da izler.

Sözleşmeye üye bütün imzacı ülkeler hakların nasıl uygulandığına dair düzenli raporlarını Komiteye sunmakla yükümlüdürler. Devletler Sözleşmeye taraf olduktan iki yıl sonra başlangıç raporunu ve bundan sonrada her beş yılda bir raporlarını sunmak zorundadırlar. Komite her raporu inceler ve ilgili üye devlete kaygılarını ve tavsiyelerini “nihai izlenimler” şeklinde dile getirir.

Komite, iki Seçmeli Protokolü imzalamış olan ülkeler tarafından sunulması zorunlu olan ek raporları da gözden geçirir. Bireysel başvuruları almaya yetkili başka diğer komitelere çocuk haklarının ihlâl edildiği gerekçesiyle başvurabilmesine rağmen bu Komite bireysel şikâyetlere bakamaz.

Komite, tematik konular üzerine genel yorumlar olarak da bilinen insan hakları kurallarının içeriğinin yorumlanmasını yayınlar ve genel tartışmalar için özel günler organize eder.

• Göçmen İşçiler Komitesi

Bütün Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunması Komitesi, Bütün Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunması Üzerine Uluslararası Sözleşmesinin üye devletlerce uygulanmasını izleyen bağımsız uzmanlardan oluşan bir organdır. Sözleşmenin en yeni organı olan bu Komite ilk toplantısını Mart 2004 te gerçekleştirmiştir.

Sözleşmeye taraf bütün ülkeler hakların nasıl uygulandığına dair düzenli raporlarını Komiteye sunmakla yükümlüdürler. Devletler Sözleşmeye taraf olduktan bir yıl sonra başlangıç raporunu ve bundan sonrada her beş yılda bir raporlarını sunmak zorundadırlar. Komite her raporu inceler ve ilgili üye devlete kaygılarını ve tavsiyelerini “nihai izlenimler” şeklinde dile getirir.

Komite, tematik konular üzerine genel yorumlar olarak da bilinen insan hakları kurallarının içeriğinin yorumlanmasını yayınlar.

- II.4.2. Taraf Devlet Raporları

Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmelerine taraf olan devletler, bu sözleşmelere işlerlik kazandırmak amacıyla almış oldukları önlemler ve bu bakımdan sağlamış oldukları gelişmeler konusunda sözleşme organlarına raporlar sunarlar. Rapor sunma yükümlülüğü bütün sözleşmelerde yer alan zorunlu bir yöntemdir.

Devletler rapor yükümlülüğünü yerine getirmek için, sözleşmenin kendileri açısından yürürlüğe girdiği tarihten itibaren belirli bir dönem içinde başlangıç raporunu sunarlar. Başlangıç raporunun gönderilmesinden sonra Sözleşmelerin her birinde belirtilen sürelerde devletlerden düzenli aralıklarla ek rapor sunmaları istenmektedir (periyodik raporlar). Devletler bu raporlarda genellikle başlangıç raporlarından bu yana geçen süre içinde sözleşmeyi uygulamak için almış oldukları ek önlemler hakkında bilgi verirler. Periyodik raporların önemli yönü, komitelerin bir önceki rapora ilişkin nihai gözlemlerinde yer alan tavsiyeler doğrultusunda taraf devletlerin atmış olduğu adımlar hakkında komiteye bilgi vermeleridir. Devlet raporlarının incelenmesinde komiteler tarafından izlenen yöntemde bazı farklılıklar olmasına rağmen temel özellikler aynıdır. Komiteler

raporu inceleyeceği oturumdan önce sorunların bir listesini hazırlar ve bunları ilgili devlete iletir. Hazırlanan bu liste raporda ihmal edilmiş olan ek bilgileri isteme olanağını da komiteye vermektedir. Komiteler ayrıca raporlarını hazırlama sürecinde devletlere yardımcı olması için rehberler yayınlarlar.

Raporların incelenmesini komiteler tarafından kabul edilen nihai gözlemler izlemektedir. Bunun amacı, devletlere sözleşmelerde yer alan hakları uygulamalarında ek adımlar atmaları konusunda tavsiyelerde bulunmaktır. Nihai gözlemlerde; devletler tarafından gerçekleştirilen ilerlemeler açıklanmakta, ayrıca sözleşme hükümlerini daha etkili hale getirmek için atılması gereken diğer adımlar belirlenmektedir.

Devletler genellikle raporlarını geç sunmaktadır. Hiç rapor sunmayan devletler de olabilmektedir. Bu devletlere karşı yaptırım uygulanmasına izin veren bir düzenleme yoktur. Komiteler rapor sunmayan devletlere bu konuda yalnızca hatırlatma yapabilmektedirler. Sunulan raporlarının bir kısmı gerekli bilgileri içermemektedir. Bu noktada STÖ'lerin müdahalesi için bir fırsat ortaya çıkar. Bir komite bir devletin insan hakları kayıtlarını inceleyip kendi önerilerini hazırlarken, ilgili devletin anlaşmaya uyup uymadığına dair STÖ'ler tarafından yapılacak yorumları kabul eder. Herhangi bir STÖ bu tarz yorumlar sunabilir. Bu yorumlara "gölge rapor" denir; çünkü devletin kendisinin komiteye sunduğu raporu "gölgeler".

- II.4.3. Bireysel Şikayetler

Komitelerin diğer önemli bir görevi de sözleşmede yer alan hakların taraf bir devletçe ihlâl edildiğini ileri süren bireyler tarafından yapılan şikayetleri incelemektir. Bu yetki komitelerden yalnızca beşine tanınmıştır. Bunlar,

- İnsan Hakları Komitesi,
- Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi,
- İşkenceye Karşı Komite,
- Irk Ayrımcılığına Karşı Komite ve
- Göçmen İşçilerin Korunması Komitesidir.

Ancak söz konusu komitelerin bireyler tarafından yapılan şikayetleri inceleyebilmeleri için, ilgili sözleşmelere taraf olan devletlerin komitelerin bu yöndeki yetkisini kabul etmiş olması gerekir. Komiteler bu yetkiyi tanımayan devletlere karşı yapılan şikayetleri inceleyemezler.

Komitelerin bireysel şikayetleri inceleme yöntemleri arasında bazı farklılıklar olmakla beraber genel kurallar büyük ölçüde aynıdır. Komiteler bir şikayeti öncelikle kabul edilebilirlik koşulları açısından inceler. Bir başvurunun kabul edilebilir bulunması için;

- Başvurunun yazılı olması
- Başvuran kişinin kimliğinin açık olması
- Başvurunun açıkça temelsiz ve yeterli dayanaktan yoksun olmaması
- Hakkında başvuru yapılan devletin Sözleşmeye ve Komitenin bireysel şikayet başvurularını inceleme yetkisini tanımış olması
- İhlâl, aleyhine başvuruda bulunulan devletin bu yetkiyi tanıdığı tarihten sonra meydana gelmiş olması, ve
- İç hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekir. (Ancak iç hukuk yolları makul olmayan bir

şekilde uzuyorsa veya etkili sonuç verme ihtimali zayıf ise, mevcut iç hukuk yollarının tüketilmesi koşulu aranmamaktadır.)

Komiteler kabul edilebilirlik koşullarını taşıyan şikayetleri esas açısından incelemeye geçmektedirler. Şikayetler, başvuruların ve hakkında başvuru yapılan devletlerin sunduğu yazılı bilgiler temelinde incelenir. Komitelerin şikayet konusu olan olay hakkında doğrudan araştırma yapma, tanık dinleme ya da duruşma yapma yetkisi yoktur. Komiteler inceleme sürecinin her aşamasında ve şikayetle ilgili kararlarını vermeden önce, başvurucuya yönelik telafisi olanaksız bir zararın gerçekleşme olasılığı söz konusu ise, bunu önlemek için gerekli olan geçici önlemlerin alınması yolunda taleplerini ilgili devlete iletebilirler.

Başvuruları esas açısından inceleyen komiteler, sözleşmenin ihlâl edilip edilmediğine karar vermekte ve ihlâl olduğu sonucuna varırsa, çözüm yolları konusunda ilgili devlete önerilerde bulunmaktadırlar. Komitelerin bireysel şikayetlere ilişkin olarak vermiş olduğu kararlar bağlayıcı değildir. Ancak birçok vakada taraf devletler komitelerin kararlarını uygulamışlar ve şikayetçilere çözüm yolları sağlamışlardır

- II.4.4. Soruşturma/İnceleme

Bu yöntemi işletme yetkisi yalnızca iki komiteye, İşkenceye Karşı Komite ve Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesine tanınmıştır. Her iki komite de taraf devletlerden birinde ilgili sözleşmenin ciddi, ağır ve sistematik bir biçimde ihlâl edildiği konusunda güvenilir bilgiler aldığında kendi inisiyatifiyle soruşturma başlatabilir. Her iki komiteye tanınmış olan soruşturma yetkisi Devletler tarafından isteğe bağlı bir yetkidir.

Soruşturma yönteminde her iki komitenin izlediği yol benzerdir. Soruşturma yöntemi, sözleşmede yer alan hakların bir taraf devletin ülkesinde sistematik bir şekilde ihlâl edildiğini gösteren güvenilir bilgilerin Komite tarafından alınması ile başlar. Komite, ilgili taraf devleti elde edilen bilgilere ilişkin gözlemlerini sunmaya ve bilgilerin incelenmesinde işbirliği yapmaya davet eder. Komite, taraf devletin gözlemlerine ve elde ettiği diğer bağlantılı bilgilere dayanarak bir ya da birkaç üyesini gizli bir soruşturma yapmak ve komiteye acilen rapor sunmak üzere görevlendirmeye karar verebilir. Görevlendirilen üyelerin ulaştığı sonuçlar komite tarafından incelenir ve komitenin önerileri ile birlikte taraf devlete iletilir. Komite, Gerekli gördüğünde ilgili devletin ülkesine bu devletin rızasının olması koşulu ile ziyaret düzenleyebilir. Komite, yöntemin sonuçlarının kısa bir özetine kendi yıllık raporu içinde yer vermeye karar verebilir.

- II.4.5. Düzenli Ziyaretler

Koruma yöntemlerinden sonuncusu düzenli ziyaret yöntemidir. Bu yöntem İşkenceye Karşı Sözleşmenin bu konuyu ele alan Seçmeli Protokolünde düzenlenmiştir. Protokol 2002 yılında kabul edilmiş ve 22 Haziran 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Taraf ülkelerdeki gözaltı merkezlerine yapılacak düzenli ziyaretler yoluyla işkence ve kötü muamelenin önceden önlenmesi amaçlanmaktadır. Protokol 10 bağımsız uzmandan oluşan bir alt komite kurulmasını öngörmektedir. İşkenceyi Önleme Alt Komitesi olarak adlandırılan komitenin üyeleri taraf devletlerdeki bütün gözaltı merkezlerine ziyaret düzenleyebilme yetkisine sahiptir. Protokol, Taraf devletlere de bu alanda çalışmak üzere bağımsız ulusal koruma mekanizmaları oluşturma görevi yüklemektedir.

II.5. Sözleşmelere Ek Mekanizmalar

“Sözleşmelere Dayalı” mekanizmaların çoğu yavaş hareket eder, ihlâl örneklerini belgeler ve devletlere, devam eden yükümlülüklerini hatırlatır. Fakat, acil bir durum ortaya çıktığında – biri ani şiddete veya tehlikeye maruz kaldığında, bir devlete eyleme geçmesi için acilen baskı yapmak gerektiğinde – başvurulabilecek en iyi yol değildirler.

Daha acil bu gibi durumlar için başvurulabilecek yerler, “Sözleşmelere ek” mekanizmalardır. Anlaşma ya da sözleşmelere bağlı olmayan bağımsız çalışan Sözleşmelere ek mekanizmaların merkezinde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi bulunur.

- II.5.1. BM İnsan Hakları Konseyi

İnsan Hakları Komitesinden farklı olan İnsan Hakları Konseyi (HCR), yılda bir kaç defa İsviçre, Cenevre’de toplanan, 47 ülkeden oluşan devletler arası bir organdır. Konseye üyelik BM içindeki ülkeler arasında dönüşümlü olarak gerçekleşir. Her üye devlet, Cenevre toplantısına katılmak için bir delegasyon atar. Bu temsilciler, sözleşme organları üyeleri gibi bağımsız değil; devletlerinin pozisyonunu temsil eden uzmanlardır. Bu nedenle İnsan Hakları Komitesi bağımsız, uzman bir organken; İnsan Hakları Konseyi politik bir yapıdır.

Konseyin toplantıları sırasında STÖ’lerin ifadeleri dinlenir; delegasyonlar arasında anlaşmalar yapılır; teklifler geçer; Genel Kurula ilerdeki eylemler için öneriler verilir. Konsey, aynı zamanda, büyük ve küçük ülkelerin, tüm dünyadan sivil grupların ve insan hakları savunucularının ilgilendikleri konuları seslendirebilecekleri bir forum olarak da hareket eder. Bu yanılla insan haklarının tartışıldığı temel BM forumudur.

Konsey, 1946’da, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin ve diğer insan hakları anlaşmalarının taslaklarını hazırlamak amacıyla kurulan İnsan Hakları Komisyonunun (CHR) halefidir. Çünkü BM üye devletlerinin, CHR’nin güvenilirliğinin gittikçe azalması ve yapısının yüksek düzeyde politize olması sonucu, yerini alacak yeni bir organ oluşturmaya karar vermesi sonucu kurulmuştur. Bununla beraber, bu yeni organ Komisyon tarafından oluşturulmuş çoğu mekanizmayı saklı tutmuştur.

Konsey, Komisyonun mirasına da dayalı olarak, bilgi toplamak ve tepki vermek için belirli yollar bulmuştur. Bu yollar aşağıda belirtilmiştir:

- (a) Özel Raporlar ve
- (b) Çalışma grupları.

• II.5.1.1. Özel Raportörler

Özel Raportörler, insan hakları ihlallerinin belirli alanlarıyla ilgilenmesi için Konsey tarafından atanan kişilerdir. Görev süreleri bazen yenilenebilmekle birlikte; belirli bir dönem için görev yaparlar. Yıl boyu yaptıkları araştırmalarının sonuçlarını ve eylem önerilerini içeren bir yıllık raporu Konseye sunarlar. Bu sırada hükümetlerle sürekli iletişimindedirler ve mümkün olan durumlarda vaka bulgulamayı üstlenirler. Kendilerine acil durumlar bildirildiğinde, doğrudan ilgili hükümete yazabilirler. Süreç içinde öğrendikleri her şey raporlarının bir parçası olur.

İki tür Özel Raportör bulunur:

- Belirli bir ülkedeki insan hakları durumunu inceleyen özel rapörtör

- Belirli bir konuyu inceyen özel rapörtör (örneğin insan hakları ihlallerini yaratan bir faktör, bir neden veya ihlâl tehlikesine açık olan belirli bir grup).

Konseye üye ülkelerin çoğu, belirli bir ülkede ciddi insan hakları ihlallerinin olduğu konusunda hemfikir olduklarında, o ülkeyi incelemek üzere birinci tür Özel Raportör atanır. Şu anda özel rapörtörü olan ülkeler Beyaz Rusya, Küba, Liberya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Haiti ve Myanmar Birliği'dir. Konsey üyelerinin çoğunluğunun bir konunun özel ilgi ve inceleme gerektirdiği konusunda hemfikir olması durumunda ise ikinci tür bir özel rapörtör yani "Tematik Rapörtör" atanır. Bu rapörtörler, BM'nin insan hakları yapısının en ulaşılabilir parçalarıdır. Bir Özel Rapörtöre, onların vekalet alanına girdiğini düşündüğünüz insan hakları ihlalleri hakkında bilgi vermek istediğiniz zaman yazabilirsiniz (www.ohchr.org adresine gidin ve iletişim bilgileri için 'Özel Prosedürler' bölümüne bakın). Ayrıca daha fazla bilgi almak veya özel eylem talep etmek için Rapörtörden hükümetle ilişki kurmasını isteyebilirsiniz. Rapörtörlerin çoğu, çeşitli ülkelerde vaka bulgularını yürütür. Eğer ülkenize bir Özel Rapörtör geliyorsa, bir toplantı ayarlamaya (Cenevre'deki Yüksek Komiser Ofisi ile bağlantıya geçerek) çalışın; o zaman meselelerinizi doğrudan anlatabilirsiniz.

a) *Yargısız veya Keyfi İnfazlar Rapörtörü*: Bu rapörtörün ele alması gereken geniş bir alan vardır:

- Devlet görevlileri tarafından veya devlet görevlilerinin göz yumması sonucunda öldürülen insanlarla ilgili olaylar;

- Sadece devletin elinde iken değil, aynı zamanda fiilleri devlet tarafından tolere edilen askeri nitelikteki gruplar veya özel bireylerin ellerinde iken maruz kalınan ölümler veya ölüm tehditleri;

- Kadınların maruz kaldığı "namus cinayetleri" ve devletin önleyemediği ve aydınlatmayı başaramadığı veya başarmak istemediği diğer ölüm olayları;

- Gözaltında iken işkence, ihmal, zor kullanma veya nezarethane şartları nedeniyle maruz kalınan ölümler;

- Ayrımcı bir şekilde veya bir yargılama sonrasında idam cezasının verilmesi olayları.

b) *Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Rapörtörü*: Bu Rapörtör, düşünce ve ifade özgürlüğünü kullanan insanlara karşı tehdit, şiddet, taciz ve diğer ihlâl biçimlerinin nasıl yöneldiğini inceler. Rapörtörün incelediği belli başlı alanlar şunlardır:

- inançları ifade etmeyi veya bilgi aktarmayı suç sayan yasalar;

- politik düşüncelerin açıklanmasına karşı ayrımcılık,

- şiddet veya misilleme;

- inançlarla ilgili düşüncelerin açıklanmasına karşı din önderlerinden gelen ve misillemeye davet eden veya bunu emreden fermanlar;

- radyo istasyonları veya gazete ofislerinin kapatılması ve yayın veya görsel materyale el konulması;

- işyerinde veya özgürlüğünden mahrum bırakılma hallerinde ifade özgürlüğü.

c) *İşkence Özel Rapörtörü*: Bu Rapörtör, işkenceyle ilgili "sorunları incelemek", olaylarla ilgili "sağlam ve güvenilir bilgi edinmek" ve "etkili şekilde karşılık vermek" için atanır. Rapörtörün ilgilendiği olayların büyük bölümünü, özgürlükten mahrum bırakılma sırasında meydana gelen veya güvenlik görevlileri ve yarı askeri kişiler tarafından yapılan tacizler oluşturur. Rapörtör,

özgürlüğünden mahrum bırakıldığı esnada kadınlara karşı yapılan tecavüz ve cinsel tacizleri de işkence kapsamında tanımlar. Raportöre, ve CAT'a göre işkence, devletin tacizde payı olduğu durumlarda var olur. Bununla beraber, devletin engellemek veya karşılığını vermekte etkin davranmadığı her durumda, özel kişilerin yaptığı işkence ve kötü muamele iddialarının da Raportöre bildirilmesi gerekir.

d) *Eğitim Hakkı Özel Raportörü*: Raportörün görevi, eğitim hakkının geliştirilerek uygulanması, temel eğitim alabilme ve bu hakkın hayata geçirilmesi konusunda karşılaşılan zorluklar hakkında bildirimlerde bulunmaktır. Bu bağlamda devletlerin, organizasyonların, BM organlarının ve ilgili diğer uluslararası organizasyonlarla ve sivil toplum örgütlerinin yorumları göz önüne alınır. Özel Raportör aynı zamanda, eğitimle ilgili uluslararası insan hakları standartlarının otoritelerce uygulanmadığı kişisel olaylarda, hükümetlerden önce müdahale edebilir.

e) *Dini Hoşgörüsüzlük Özel Raportörü*: Bu Özel Raportörün vekâlet alanı, BM'nin "Her Türlü Dini Hoşgörüsüzlük ve Din ve İnanç Temelinde Yapılan Ayrımcılığın Engellenmesi Beyannamesi" tarafından belirlenir. 1986 yılında verilen karara dayanarak bu alan, sadece dini inanca karşı hoşgörüsüzlüğü değil; fakat aynı zamanda onun temelinde gerçekleşen hoşgörüsüzlük ve aşırılığı da içermektedir. Haziran 2004'te, Asma Jahangir üç yıllık bir dönem için din ve inanç özgürlüğüyle ilgili Özel Raportör olarak atanmıştır. Temel olarak bireylerin korunmasına ve özellikle iddia edilen din ve inanç özgürlüğü hakkı ihlallerinin izlenmesine odaklanan Raportörün faaliyetleri, genellikle yapılan ziyaretlerden, bireylerden, sivil toplum örgütleri (STÖ) de dâhil olmak üzere çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilere göre gerçekleştirilmektedir.

12 Kasım 2004'ten 30 Kasım 2005'e kadar geçen süre içerisinde, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 36 farklı ülkeye toplam 84 bildirim gönderilmiştir.

f) *Kadına Yönelik Şiddet Özel Raportörü*: Bu Raportör, kadına yönelik şiddetle bu şiddetin nedenleri ve sonuçları hakkında bilgi toplamak; ayrıca, bu duruma çözüm bulma ve sorunları ortadan kaldırma yolları hakkında önerilerde bulunmak için atanmıştır. Çalışma alanı, kadının özel ve kamusal alanda gördüğü şiddeti içerir. Raportör, müteakip raporlarında, ev içi şiddet ve geleneksel pratiklerin etkilerini de içerecek biçimde aile içi şiddet; tecavüz, cinsel şiddet, cinsel taciz, insan ticareti ve zorla fuhuş yaptırmayı içerecek biçimde toplum içi şiddet; göçmen işçilere yönelik şiddet; dini aşırılığın etkileri; tutukluluk ve silahlı çatışma durumlarında kadınlara yönelik şiddetle, mülteci ve dâhili olarak yerinden edilmiş kadınlara karşı şiddeti içerecek biçimde, devlet tarafından yapılan veya göz yumulan şiddet üzerine odaklanır. Raportör, "kadın cinselliğinin kısıtlanması ve düzenlenmesine" tekrar tekrar dikkati çekmektedir. 2003'ten beri bu görev, Türkiye'den Yakın Ertürk tarafından yürütülmektedir.

g) *İnsan Hakları Savunucuları Genel Sekreterliği Özel Temsilcisi*: Özel Temsilcinin vekâlet alanı 1998 tarihli İnsan Hakları Savunucuları Beyannamesinin uygulamasını desteklemek amacıyla 2000'de oluşturulmuştur. Özel Temsilcinin görev alanını, insan hakları savunucularının durumları hakkında bilgi edinmek, hükümetlerle ve diğer ilgili aktörlerle diyalog kurmak ve savunucuların korunmasını geliştirmek için önerilerde bulunmak oluşturur. Özel Temsilci, dünya genelinde insan hakları savunucularının durumunu yakından izler ve taciz edilen, saldırıya maruz kalan veya hapsedilen savunucularla ilgili bilgi aldığı anda hükümetlere müdahale eder.

h) *Diğer Özel Raportörler*: Herkesin Ulaşılabilir En Üst Seviyede Fiziksel ve Akli Sağlıktan Yararlanma Hakkı Özel Raportörü, Azınlıklar Bağımsız Uzmanı ve Irkçılığın Çağdaş Biçimleri, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve İlgili Hoşgörüsüzlük Özel Raportörü.

• II.5.1.2. Çalışma Grupları

Çalışma Grupları, Konsey tarafından atanan ve belirli konularla ilgilenen küçük komitelerdir. Görevleri arasında, hükümetlerle bağlantıya geçmek ve bireysel olaylarla ilgili daha fazla bilgi talep etmek bulunur. Bu, bir kişinin daha fazla zarar görmesini hızlıca engellemek için uluslararası baskının acilen gerektiği durumlarda oldukça faydalı olabilir. Çalışma Gruplarının iki özel ilgi alanı şunlardır:

a) *Zora Dayalı veya İstem Dışı Kayıplar ile İlgili Çalışma Grubu*: Beş üyeden oluşan grup, hükümet görevlileri veya hükümetin izniyle çalışan özel kişiler tarafından tutuklandıktan, hapsedildikten veya kaçırıldıktan sonra, akıbetinden haber alınamayan veya bulunduğu yer bilinmeyen insanların durumlarını araştırır. Amacı, bu insanların nerede olduğunu veya başlarına ne geldiğini hükümetlere açıklamaktır. Çalışma grubu hükümete, kayıp kişi hakkında sorduğu soruyu içeren resmi bir mektup yazar. Geleneksel olarak Grup, sadece kayıp kişinin aile üyelerinden gelen istekleri kabul eder. "Aile üyesi" gevşek bir şekilde tanımlanmıştır; örneğin aynı cinsiyete sahip eşleri kapsayıp kapsamadığı açık değildir. Bununla birlikte, STÖ'ler aile üyeleri adına hareket ettiklerini açıkça belirttiklerinde veya kayıp kişinin ailesinin neden bir istekte bulunamadığını açıkladıklarında, onlardan gelecek istekleri de kabul edecektir.

b) *Keyfi Olarak Özgürlüğünden Mahrum Bırakma Çalışma Grubu*: Bu beş kişilik komite, insanların özgürlüğünden mahrum bırakıldığı üç tür olayı inceler:

- Adil yargılanma hakkının çiğnendiği durumlar (örneğin, önyargılı muamele, zorla itiraf veya yasal yardımın olmaması gibi nedenlerle);
- İnsanların, insan haklarını kullanmalarından ötürü özgürlüğünden mahrum bırakıldığı durumlar
- Hiçbir yasal zemin veya süreç olmadan, tamamen keyfi bir şekilde özgürlüğünden mahrum bırakılma durumları.

Bu Çalışma Grubu bir olayla ilgili kendisiyle bağlantıya geçildiğinde, hükümete hızlıca bir tebligat yollar. Olayla ilgili kişi veya kişilerin neden özgürlüklerinden mahrum bırakıldıklarını sorar ve salıverilmeleri için Hükümeti zorlar. Özel Raportörlere ve Çalışma Gruplarına yapacağınız bildirimler, olayla ilgili sahip olduğunuz tüm bilgiyi kapsmalıdır - fakat, bilmeyi isteyeceğiniz tüm ayrıntıları bilmeseniz de yine de onlara yazmalısınız!

- II.5.3. BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Birleşmiş Milletlerin Aralık 1993'teki Genel Kurulunda oluşturulmuştur. Komiser, insan haklarını geliştirme ve BM içindeki insan hakları aktiviteleriyle ilgili baş mevkedidir. Aynı zamanda, tüm üye ülkelerle insan hakları konusunda bir diyalog yürütmek zorundadır. Yüksek Komiserin politikaları, Cenevre (İsviçre)'de konumlanmış olan İnsan Hakları Yüksek Komiseri Ofisi (OHCHR) tarafından uygulanır. Aynı zamanda, anlaşma organları, İnsan Hakları Konseyi ve Özel Raportörlere tüm desteği sağlar.

II.6. Son Söz

BM sistemleri size uzak görünebilir; fakat bunlara kolaylıkla ulaşabilirsiniz. Tek ihtiyacınız, ülkenizdeki insan hakları ihlalleri hakkında, çoğumuzun hâlihazırda sahip olduğu bilgi ve buna ek olarak bir mektubun üzerine pul yapıştırmak ya da bir e-posta göndermek için gereken enerji.

Ve hatta biraz daha zaman, düşünce ve çaba harcayarak bu sistemlerin sizin için önemli sonuçlar ortaya çıkarmasını sağlayabilirsiniz. Eğer bir Birleşmiş Milletler Özel Raportörüne veya bir sözleşme organına insan hakları ihlallerini belgelerseniz ve bu bilgi raporlarında yer alırsa, bu kaydın sorunları çözüme yaklaştıracak bir şekilde kullanma sorumluluğu büyük ölçüde size ait olacaktır. Örneğin, ortaklıklar oluşturmak için Raportörün önerilerini ülkenizdeki diğer STÖ'lerin dikkatine sunabilirsiniz; medya kampanyalarında veya doğrudan hükümete lobi yapmak için kullanabilirsiniz. BM gibi bir kurum tarafından üretilmiş ifadeler kullanıldığında, gerçekten etkilere yol açabilir. Fakat en önemli etkisi, kendi sesinizi daha duyulur hale getirmenizdir.

OHCHR ve BM insan hakları sistemi için lütfen www.ohchr.org adresine bakınız.

Tablo 1. Birleşmiş Milletler Temel İnsan Hakları Sözleşmelerinin İmza, Onay ve Yürürlük Tarihleri ile Kanunu ve Resmi Gazetede yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararını Gösteren Tablo

Sözleşme	İmza	Onaylayan Kanun ve RG	Yürürlüğe Koyan Bakanlar Kurulu Kararı ve RG	Çekince ve Beyanlar
BM Sözleşmesi		15.08.1945 tarihli 4801 sayılı kanun, 24.08.1945/6092 RG		
Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü		15.08.1945 tarihli 4801 sayılı kanun, 24.08.1945/6092 RG		
Milletlerarası Adalet Divanı Yargı Hakkı		12.05.1947 tarihli 5047 sayılı kanun, 22.05.1947/6612 RG		
Uluslararası Çalışma Örgütü Statüsü ve Filadelfiya Beyannamesi		09.02.1948 tarihli 5175 sayılı kanun, 16.02.1948/6833 RG		
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi			06.04.1949 tarihli 9119 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 27.05.1949/7217 RG	

Sözleşme	İmza	Onaylayan Kanun ve RG	Yürürlüğe Koyan Bakanlar Kurulu Kararı ve RG	Çekince ve Beyanlar
Soykırım Suçunun Önlenmesine Ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme	23.03.1950		25.03.1950 tarihli 5630 sayılı kanun, 29.03.1950 RG	
Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme	24.07.1951	29.07.1961 tarihli 359 sayılı kanun, 05.09.1961/10898 RG		
Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Protokolün 31 Temmuz 1968'den itibaren yürürlüğe girmesine dair Bakanlar Kurulu kararı			25.09.1968 tarihli 6/10733 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 14.10.1968/13026 RG	
Mülteciler Statüsü Yönetmeliği			25.09.1968 tarihli 6/10733 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 14.10.1968/13026 RG	
Mülteciler Statüsü Yönetmeliği			14.09.1994 tarihli 94/6169 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 30.11.1994/22127RG	
Kadınların Siyasi Hakları Sözleşmesi		25.05.1959 tarihli 7288 sayılı kanun, 02.06.1959/10220 RG		
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme	11.06.1985	11.06.1985 tarihli 3232 sayılı kanun, 25.06.1985/18972 RG	24.07.1985 tarihli 85/9722 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 14.10.1985/18898 RG	

Sözleşme	İmza	Onaylayan Kanun ve RG	Yürürlüğe Koyan Bakanlar Kurulu Kararı ve RG	Çekince ve Beyanlar
Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Değişikliği		26.08.1999 tarihli 4451 sayılı kanun, 29.08.1999/23801 RG		
Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokol (Bireysel Başvuru)	08.09.2000	30.07.2002 tarihli 4770 sayılı kanun, 02.08.2002/24834 RG		
İşkence Ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele Veya Cezaya Karşı Sözleşme	25.01.1988	21.04.1988 tarihli 3441 sayılı kanun, 29.04.1988/19799 RG	16.06.1988 tarihli 88/13023 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 10.08.1988/19859 RG	
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	14.09.1990	09.12.1994 tarihli 4058 sayılı kanun, 11.12.1994/22138 RG	23.12.1994 tarihli 94/6423 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 27.01.1995/22184 RG	
Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede Yapılan Değişiklik	21.03.1996	05.08.1999 tarihli 4438 sayılı kanun, 08.08.1999/23780 RG		
Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol	08.09.2000	16.10.2003 tarihli 4991 sayılı kanun, 21.10.2003/25266 RG		

Sözleşme	İmza	Onaylayan Kanun ve RG	Yürürlüğe Koyan Bakanlar Kurulu Kararı ve RG	Çekince ve Beyanlar
Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol	08.09.2000	09.05.2002 tarihli 4755 sayılı kanun, 14.05.2002/24755 RG		
Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi	15.08.2000	17.06.2003 tarihli 4868 sayılı kanun, 18.06.2003/25142 RG	2003/5851 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 21.07.2003/25175 RG	x
Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesine ekli İhtiyari Protokol (Bireysel Başvuru)	03.02.2004	01.03.2006 tarihli 5468 sayılı kanun, 17.03.2006/26111 RG	2006/10692 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 05.08.2006/26250 RG	
Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesine ekli 2 Nolu İhtiyari Protokol (Ölüm Cezasının Kaldırılması)	06.04.2004	28.10.2005 tarihli 5415 sayılı kanun, 02.11.2005/25984 RG		
Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi	14.08.2000	17.06.2003 tarihli 4867 sayılı kanun, 18.06.2003/25142 RG	2003/5923 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 11.08.2003/25196 RG	
Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmesi	13.10.1972	3.4.2002 tarihli 4750 sayılı kanun, 09.04.2002/24721 RG		

Tablo 2. Aşağıdaki Tabloda, Türkiye Tarafından Onaylanan Sözleşmeler ve Sözleşme Birimlerine Sunulan (ya da sunulmayan) Raporlar Gösterilmektedir.

Sözleşme	Onay	Yürürlüğe Giriş Tarihi	Raporlama
Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR)	Evet	23 Eylül 2003	İlk rapor son sunum tarihi Aralık 2006
ICCPR'ye Ek İlk İhtiyari Protokol (bireysel şikâyetler üzerine)	Hayır		
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICESCR)	Evet	23 Eylül 2003	İlk rapor son sunum tarihi Aralık 2006
Her Türlü İrk Ayrımcılığının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme (CERD)	Evet	16 Eylül 2002	İlk rapor son sunum tarihi Ekim 2003
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Sözleşme (CEDAW)	EVET	20 Aralık 1985	Rapor, Ocak 2005 tarihinde Komite tarafından incelenmiş (Bkz. BM Dokümanı No. CEDAW/C/TUR/4-5)
CEDAW'a Ek İhtiyari Protokol (bireysel şikâyetler üzerine)	EVET	29 Ekim 2002	Uygulanmıyor
İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme (CAT)	EVET	2 Ağustos 1988	Rapor, Mayıs 2003 tarihinde Komite tarafından incelenmiş (Bkz. BM Dokümanı No. CAT/C/CR/30/5)
CAT'e Ek İhtiyari Protokol	HAYIR		

Sözleşme	Onay	Yürürlüğe Giriş Tarihi	Raporlama
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (CRC)	Evet	4 Nisan 1995	İkinci rapor son sunum tarihi 2002
Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol	Evet	4 Mayıs 2004	İlk rapor Nisan 2006 tarihinde sunulmuş
Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol	Evet	19 Ağustos 2002	Rapor, Haziran 2006 tarihinde Komite tarafından incelenmiş (Bkz. BM Dokümanı No. CRC/C/OPSC/TUR/CO/1)
ICCPR'ye Ek İkinci İhtiyari Protokol (ölüm cezasının kaldırılması üzerine)	Evet	2 Mart 2006	Uygulanmıyor
Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (CMW)	Evet	27 Eylül 2004	İlk rapor son sunum tarihi Ocak 2006

III. BÖLÜM

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sistemi

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sistemi

III.1. Giriş

Avrupa Kıtası II. Dünya Savaşının etkilerinden oldukça fazla acı çekti. Bölgedeki liderler, barışı koruma ve savaş sonrası birbirleriyle işbirliği kurma çabalarını yenilemek için üç örgüt kurdular: Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği (önceki adıyla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu), ve sonra, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (önceden Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı).

Bu kuruluşlar Soğuk Savaş ve komünizmin düşüşü sırasında da varlıklarını sürdürerek, Avrupa kıtasında diyalog ve alış veriş için hizmet veren yapılar olarak kaldılar.

Genel olarak Avrupa'ya barış ve istikrar getirmek amacı taşıyalar da, her bir organizasyon farklı amaçlarla kurulmuştur:

- Avrupa Konseyi (COE), hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasiyi ilerletmek için kurulmuştur.
- Avrupa Birliği (AB), ticareti ve üyeleri için ekonomik istikrarı geliştirecek bir örgüt olarak kurulmuştur.
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa'da barışı ve askeri güvenliği sürdürmek için kuruldu.
- Bugün, bu kuruluşlar birçok çakışan konuyla ilgilenecek şekilde geliştiler. Hepsi – gerçi Avrupa Konseyi hâlâ en ilgili kurum olmayı sürdürüyor – bir ölçüde insan hakları ile ilgileniyorlar. Bundan ötürü şimdi özellikle bu kuruluşlar üzerine yoğunlaşacağız (bkz. www.coe.int).

III.2. Tarihçe

1949'da Londra Antlaşması, çoğulcu demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü temeline dayanan Avrupa Konseyi'ni (COE) kurulmuştur. Bir devletin Avrupa Konseyi'ne girebilmesi için hem insan haklarına hem de hukukun üstünlüğüne saygı göstermesi gerekir. Ayrıca, Avrupa Konseyi Avrupa kültürünü ve çeşitliliğini ilerletmek, ekonomik istikrarı sağlamlaştırmak, sürdürmek ve teşvik etmek gibi konularla da ilgilenir. Avrupa Konseyi'ne üye olan devletler, egemenlik haklarını ve politik kimliklerini terk etmeden, antlaşma hükümlerini yerine getirmek zorundadırlar. Danışman statüsü ile 400'den fazla sivil toplum örgütü (STÖ) ile diyalog halinde olan Konsey'de, toplamda 875 milyondan fazla nüfusa sahip 46 üye devlet bulunmaktadır. Türkiye Konsey'e 1949 yılında katılmıştır.

III.3. Temel Kurumlar

Avrupa Konseyi çeşitli kurumlardan oluşmaktadır:

a) Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi'nin temel karar alma organıdır. Tüm üye devletlerin Dış İşleri Bakanlarından oluşur. Ayrıca, Mahkeme tarafından alınan nihai kararların yürütülmesi ile ilgili olarak, kontrol edici bir rol oynamaktadır (madde 46 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)).

b) Parlamenterler Meclisi, ulusal meclisler tarafından belirlenen 313 asil ve 313 yedek üyeden oluşan istişare organıdır.

c) Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği, organizasyonun etkinliklerini yönetir ve koordine eder. Sekreteryaya beş yıllık bir dönem için göreve gelir.

Tüm bu kurumların, Mahkeme tarafından verilen kararların yürütülmesinin ve aynı zamanda üye ülkelerde genel olarak insan haklarının durumunun izlenmesi veya kontrol edilmesinin sağlanması konusunda önemli rolleri vardır.

III.4. Temel İnsan Hakları Antlaşmaları ve Organları

Avrupa Konseyi, insan haklarını (A) konvansiyonel ve (B) konvansiyonel olmayan şekillerde teşvik etmek için çok çaba sarf etmiştir ve sarf etmeye de devam etmektedir. Bunların her birini sırayla ele alacağız.

- III.4.1. Geleneksel Temelli Mekanizmalar

• III.4.1.1. İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi (1950)

Kısaca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak bilinen "İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması [Avrupa] Sözleşmesi" (ECHR), hem Avrupa Konseyi'nin insan haklarını korumak üzere geliştirdiği ilk resmi antlaşması, hem de zorlayıcı mekanizmaları olan uluslararası ilk insan hakları belgesidir. Sözleşme, Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden (1948) ilham alınarak hazırlanmıştır. Sözleşmenin tarafları, sadece Avrupa Konseyi'ne üye devletleri olabilir.

Sözleşme, gerekçesinde de belirtildiği gibi "dünyada barış ve adaletin temeli olan ve bir taraftan etkili bir demokrasi, diğer taraftan da ortak anlayış ve uyum ile en iyi şekilde sürdürülebilen insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasını ve ilerletilmesini" sağlar.

Sözleşme temel olarak medeni ve siyasi haklarla ilgilenmektedir ve bunlar 1. ile 18. maddeler arasında yer alır. 19 ile 51. maddeler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Komisyonunun çalışma mekanizmalarını sıralarken, Protokol 1, 4, 6, 7 ve 12, ilave haklar içerir. Bireysel şikâyet hakkı (Madde 25) ile devletlere iç meselelerinde Mahkemeyi yetki sahibi olarak kabul etme yükümlülüğü getirilmektedir. Avrupa Konseyi'nin diğer üye devletleri gibi Türkiye de, antlaşma tarafından sınırlandırılmayı kabul ettiğini belirtmiştir.

• III.4.1.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (19. Madde ve ECHR'nin devamı)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 3 Eylül 1953'te Sözleşmeyle (ECHR) kurulmuştur. Merkezi Strazburg'da olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin, Mahkemenin ihtiyari yargı yetkisini kabul etmiş Avrupa Konseyi üye devletleri üzerinde yargı yetkisi bulunur. Bir devlet bir defa bu yetkiyi kabul ettikten sonra, kendisi ile ilgili tüm Mahkeme kararları bağlayıcı hale gelir.

Mahkeme yargıçları, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi tarafından seçilir. Mahkeme, hem bireylerin hem de devletlerin, insan hakları ihlallerine karşı başvurularını kabul eder. Buna rağmen, ihlâl çok şiddetli olmadığı sürece, bir devletin başka bir devlet için iddialar ileri sürmesi pek karşılaşılan bir durum değildir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir başvuruyu Ne Zaman kabul eder?

Bir başvurunun Mahkemece kabul edilebilmesi için, başvuru sahibine açık olan tüm iç hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir. Ayrıca:

- Kimliği bilinen bir davacı, konuyla ilgili son iç hukuk kararından sonra altı ay içinde Mahkeme'ye başvurmalıdır.
- Konu, Avrupa Sözleşmesi'nde ortaya konmuş güvencelerden birinin ihlâli olmalıdır.
- Başvuru sahibi bir "mağdur" olmalıdır (Bununla beraber, sözleşme şartları, bir kişinin mağdur olarak ele alınması için doğrudan zulme uğramış olması gerektiğini belirtir).
- Davacılar, önceki bir başvuruyu tekrarlamamalıdır.

Bunun üzerine Mahkeme, bir sözleşme ihlâli olup olmadığına karar vermek için açık duruşma düzenler. Normalde biri dava konusu olan ülkeden olmak üzere dokuz yargıçtan (önceden yedi iken genişletilmiş) oluşan bir Mahkeme tarafından dava görülür. Ancak nadir durumlarda 21 yargıçtan (önceden 17) oluşan bir Yüksek Mahkeme şeklinde de oturum düzenlenebilir. Eğer başvuru "kabul edilebilir" ilan edilirse, Mahkeme, yasalarda yapılacak bir değişiklikten, tazmine kadar değişebilen bir dostane çözüme gidebilir.

Mahkeme hükümleri, sonrasında kesin karar haline gelecekları üç aylık süre içinde Yüksek Mahkeme'ye temyiz edilebilir; Yüksek Mahkeme kararları her zaman için nihai kararlardır. Tüm kararlar uluslararası hukuk kapsamında bağlayıcıdır ve duruşmada sözlü veya yazılı olarak bildirilebilir. Mahkeme bir durumu bir kere ihlâl olarak değerlendirdikten sonra, devletler, benzer ihlallerin gelecekte olmasını engellemekle yükümlüdürler. Mahkeme hatalı bulunan devlet tarafından mağdura verilecek tazminatın ödenmesi de dahil olmak üzere, adil bir tazmine karar verebilir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tazminatın ödenmesini ve mağduriyetinin telafisini temin etmek için Mahkemenin hükümlerini izler. Bu telafi süreçleri, yargı sürecini tekrardan başlatarak, yasakları kaldırarak, bir polis kaydına ulaşarak ve ikametgah sağlayarak mağdurlara yardım etmeyi de içerir. Ayrıca Bakanlar Komitesi bir hükmü takiben, mevzuat, içtihat, usul ve uygulamada değişiklikler ile, hapisane kurma ya da yeni yerel yargıçların atanması gibi gerekli değişikliklerin yapılması ile de ilgilenir.

• III.4.1.3. Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği

Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğinden gelen talep üzerine, temasta bulunan tarafların tümü, Sözleşmenin hükümlerinden herhangi birinin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlayan yerel yasanın açıklamasını sunacaktır (Madde 12 ECHR). Örneğin Genel Sekreterlik bu yetkinliği CIA'in Avrupa'daki uçuşları araştırmasında kullanmıştır.

• III.4.1.4. Avrupa Sosyal Şartı

1961'de kabul edilen ve Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (European Committee of Social Rights)

tarafından izlenen Avrupa Sosyal Şartı, barınma, sağlık, eğitim, çalışma, sosyal koruma, kişilerin serbest dolaşımı ve ayrımcılık görmeme gibi ekonomik, sosyal ve kültürel hakları güvenceye alır. 1996'da gözden geçirilen Şartın yeni bir uyarlaması 1999'da yürürlüğe girmiştir.

• III.4.1.5. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ECSR), altı yıllık dönemler için çalışan ve bir dönem daha görevi yenilenebilen bağımsız uzmanlardan oluşur. Devletler Şartın standartlarını nasıl izlediklerine dair yıllık raporlar sunmak durumundadır. Komite bu raporları gözden geçirir ve "Sonuçlar" olarak bilinen kararları yayınlar. Eğer bir devlet, bir ihlâl ilişkin sonucu görmezden gelirse, Bakanlar Komitesi devletten, bir yasayı ya da uygulamayı (bazen de her ikisini birden) değiştirerek sorunu düzeltmesini ister.

İşçi grupları ve STÖ'lerin ortak şikayette bulunabilmelerini sağlayan, Avrupa Sosyal Şartına Ek Protokol 1998'de yürürlüğe girmiştir. Komite, kabul edilebilir ortak şikayetleri inceler. Bu şikayetler şunları içermelidir:

- şikayette bulunan organizasyon ya da kişinin ayrıntıları;
- hakkında şikayette bulunulan devlet;
- şartın ihlâl edildiği iddia olunan yönü;
- fiili ihlâl.

Sonrasında ülkeler arasında yazılı bir değişim ve bazı durumlarda da açık duruşma yapılır. Ardından Komite olayla ilgili bir karara varır ve bunu iki tarafa bildirir; karar dört ay sonra yayınlanır. Son olarak mutabakata varan Komite, konuyla ilgili öneriler yayınlayabilir.

• III.4.1.6. İşkence ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi

İşkencenin Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi 1987'de kabul edilip 1989'da yürürlüğe girmiş ve 1 ve 2 no'lu Protokollerle değiştirilmiştir. Sözleşme ile, uygulamaların izlenmesi için Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi kurulmuştur. 2003 itibarıyla Avrupa Konseyi'nin 44 üyesi sözleşmeyi onaylamıştır. Türkiye, onay vermiş ülkeler arasında yer almaktadır. 2005 yılının Aralık ayında, İşkencenin Önlenmesi Komitesi Türkiye'yi ziyaret etmiş, Komitenin raporu ve Türk hükümetinin verdiği cevap 6 Eylül 2006 tarihinde yayınlanmıştır.

• 1.4.1.7. Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT)

Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT) İşkence ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi'ni izler.

Komite dört yıllığına görev yapan bağımsız ve tarafsız uzmanlardan oluşur, uzmanlar iki defa tekrar seçilebilirler. Sözleşmede imza sahibi olan her devletin bir üyesi vardır. Misyon beyannamesine göre, "Komite ziyaretler aracılığıyla, özgürlüğünden mahrum bırakılmış insanlara uygulanan muameleyi, bu insanları güçlendirmek ve eğer gerekliyse işkence ve insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezadan korumak için inceleyebilir". Bu amaçla komite, hapisaneler, tev-

kifhaneler, polis karakolları, akıl sağlığı kurumları ve yaşlı bakım evleri gibi alıkoyma yerlerini, buralarda tutulan kişilere uygulanan muameleyi görmek için iki ya da daha fazla üyeden oluşan heyetlerle ziyaret eder.

Komite, bir alıkoyma kurumuna önceden planlanmamış bir şekilde ziyarette bulunabilir. Bu durumda, ülke ya da kuruma bir ön bildirimde bulunmalıdır ancak bildirimden hemen ardından teftiş edebilir. Komitenin her kuruma serbest girişi, kurumlar arası hareket serbestisi ve alıkonulan insanlarla, ayrıca da insan hakları ile ilgilenen STÖ'ler gibi konu hakkında bilgi sağlayabilecek başka kişilerle özel görüşmeler yapma hakları güvenceye alınmıştır.

İşkencenin önlenmesi komitesinin iki ana prensibi bulunmaktadır: İşbirliği ve güvenilirlik. Ulusal yetkililerle işbirliği içinde olunması, bu Anlaşmanın en önem verdiği husustur, çünkü buradaki amaç istismardan dolayı Devletleri cezalandırmak değil, özgürlüklerinden mahrum bırakılan insanları korumaktır. Bu nedenle, Komite gizli yapılan yargılama oturumlarında bir araya gelmekte ve raporları, büyük bir gizlilikle koruma altında tutulmaktadır. Bununla birlikte, şayet herhangi bir ülke, Komite'nin önerileri ışığında söz konusu durumun düzeltilmesi için işbirliğine yanaşmaz veya durumun düzeltilmesi için çaba göstermez ise, İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT), bir kamuoyu açıklaması yapma kararı alabilir.

Komite, ziyarette bulunduğu ülkeler hakkında işkence ve kötü muameleden korunmanın temini için önerilerini içeren bir rapor yazar. Hükümetler bu önerilere cevap vermelidir. Nadi- ren, eğer bir devlet Komitenin önerilerini kendi iç işleyişine dâhil etmekte başarısızlığa düşerse, Komite resmi bir beyanatta bulunabilir. Yine de öneriler genellikle gizli tutulur.

Komite, özgürlüğünden mahrum bırakılan insanlara yapılacak muamelenin standartlarının ortaya konduğu "CPT Standartları" nı yayınlar (CPT/Inf/E (2002) 1-Rev 2004). Bu standartlar şunlarla ilgilidir.

- Polis Nezareti
- Tutukluluk
- Hapishanelerdeki sağlık bakım hizmetleri
- Psikiyatrik tesislere rızasız konulma

• III.4.1.8. Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Sözleşmesi

Azınlıklar için koruma öngören ilk bağlayıcı uluslararası sözleşme olan Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Sözleşmesi, 1995'te kabul edilmiş ve Şubat 1998'de yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmenin temeli, 1992'de kabul edilen Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'na dayanır.

Çerçeve Sözleşmenin gerekçesinde, eski Doğu Bloğu'nun içindeki Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin dağılması sonucunda ortaya çıkan husumet bağlamında ulusal azınlıkları koruma ihtiyacı tartışılır. Gerekçe, "çoğulcu ve gerçekten demokratik bir toplumun, bir ulusal azınlığa mensup insanların sadece etnik, dilsel ve dinsel kimliğine saygı duymayacağını; bunun yanında, bu insanların kendilerini ifade etmelerine, kimliklerini koruyup geliştirebilmelerine uygun durumları yaratacağını" belirtir. Çerçeve Sözleşme, ulusal azınlığı tanımlamamaktadır. Çerçeve Sözleşme, bağımsız uzmanlardan oluşan bir Danışma Kurulunun asistanlığında, Bakanlar Komitesi tarafından izlenir.

- III.4.2. Ek Geleneksel Mekanizmalar

• III.4.2.1. Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI)

Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, ırkçılıkla (belli ırkların üstün olduğu inancı), yabancı korkusuyla (xenophobia), anti-Semitizm (Yahudilere karşı önyargı) ve diğer hoşgörüsüzlük biçimleri ile mücadele etmek için 1993'te kurulmuştur. Komisyon, bağımsız çalışmalarına rağmen, her Avrupa Konseyi üye devletinden bir üye bulunur.

Komisyon, yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde yürütülen politikalardan mevzuata kadar, hoşgörüsüzlüğe karşı var olan önlemlerin etkinliğini değerlendirir. Komisyon, Bakanlar Komitesine sunduğu yıllık raporlarda, üyesi olmayanların, uzmanların ve STÖ'lerin yardımıyla, her seviyede atılabilecek ileri adımlar için önerilerde bulunur.

ECRI'nin (Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu) faaliyet programı üç cepheden oluşmaktadır: (a) ülkeden ülkeye yaklaşım; (b) genel konular üzerine çalışma; (c) sivil toplumla ilgili faaliyetler.

a) Ülkeden Ülkeye Yaklaşım

Bu yaklaşım çerçevesinde ECRI, Avrupa Konseyi'ne Üye Ülkelerin her birindeki durumu yakından inceleyerek ırkçılık ve ırksal ayrımcılık vakasını izlemektedir. ECRI, her bir ülkenin tanımlanmış sorunlarla nasıl başa çıkabileceğine dair çözümlenmeleri ve önerileri içeren raporlar hazırlar. 2004 yılında diğer ülkelerle birlikte Türkiye'ye de değinilmiştir. ECRI'nin ülke raporlarının basılması, ECRI ve Üye Ülkelerin yetkilileri arasında süregelen ve amacı ırkçılık ve buna destek olan hoşgörüsüzlük sorunlarına çözüm bulmak olan aktif diyalogun geliştirilmesi için önemli bir adım görevi görmektedir. Bu alanda aktif olan bireyler ya da sivil toplum örgütleri ve diğer kuruluşlardan gelen girdiler, ECRI'nin çalışmalarının mümkün olduğunca yapıcı ve faydalı olmasını sağlamak için bu sürece dahil edilmektedir.

b) Genel Konular Üzerine Çalışma

ECRI'nin Genel Politika Önerileri tüm Üye Ülkelerin hükümetlerini ilgilendirmekte olup; ulusal stratejiler ve politikalar geliştirilirken politika saptayıcıların kullanmaya davet edildiği kılavuz ilkeleri içermektedir. ECRI, bugüne kadar dokuz Genel Politika Önerisini kabul etmiştir.

c) Diğer Avrupa Kuruluşları ve Uluslararası Kuruluşlarla İşbirliği

ECRI'nin yanı sıra ırkçılık, yabancı düşmanlığı, Yahudi düşmanlığı (anti – semitizm) ve hoşgörüsüzlük alanında küresel düzeyde ve Avrupa düzeyinde mücadele eden aşağıdakiler de dahil olmak üzere bir çok önemli aktör bulunmaktadır:

- Avrupa Birliği içerisinde Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi (EUMC)
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT = OSCE) içerisinde Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Dairesinin (ODIHR) Hoşgörü ve Ayrımcılık Yapmama görevi.
- Birleşmiş Milletler içerisinde Irk Ayrımcılığının Önlenmesine İlişkin Komite (CERD) ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ayrımcılık Karşısı Birimi (OHCHR).

Aralarındaki işbirliğinin somut ölçütlerini görüşmek ve üzerinde karar vermek amacıyla söz konusu teşkilatlar arasında düzenli olarak toplantılar yapılmaktadır.

İletişim için:

(ECRI-Secretariat / ECRI- Sekreterliği)

Council of Europe F-67075 Strasbourg Cedex / France Tel: + 33(0) 3 8841 29 64 Fax: + 33(0) 3 88 41 39 87 E-posta: combat.racism@coe.int

• 1.4.2.2 İnsan Hakları Komiseri (<http://www.coe.int/t/commissioner/>)

İnsan Hakları Komiserliği Avrupa Konseyi içinde bağımsız bir kuruluştur. Avrupa Konseyi, üye devletler arasında insan haklarına saygıyı ve farkındalığı yükseltmeyi şart koşar. İnsan Hakları Komiserinin pozisyonu, Ekim 1997'deki Ülke Başkanları ve Hükümetler Zirvesinde onaylanmış ve Nisan 1999 tarihinde Bakanlar Kurulu kabul ettiğinde yürürlüğe girmiştir. Parlamenterler Meclisi, altı yıllık bir dönem için, komiseri, oy çokluğu ile seçer. İlk İnsan Hakları Komiseri, İspanya'dan Alvaro Gil-Robles idi ve 1999'da seçilmişti. Onun yerine 2006'da Thomas Hammarberg geçmiştir. İnsan Hakları Komiserinin asıl hedefleri, İnsan Hakları Komiseri Hakkında Avrupa Konseyi Kararı (99) 50'de belirtilmiştir. Söz konusu karara göre Komiser, aşağıda belirtilenleri yapmakla görevlendirilmiştir:

- İnsan haklarına etkin bir şekilde uyulmasını sağlamak ve üye devletlere Avrupa Konseyi insan hakları standartlarının uygulanması konusunda yardımcı olmak;
- Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerde insan hakları üzerine eğitimi ve insan hakları bilincini geliştirmek;
- insan haklarıyla ilgili yasa ve uygulamalardaki muhtemel eksiklikleri ortaya çıkarmak;
- ulusal kamu denetçisi kurumların ve diğer insan hakları kuruluşlarının faaliyetlerini kolaylaştırmak ve
- bölgede insan haklarının korunmasıyla ilgili tavsiye ve bilgi vermek.

Bunun sonucu olarak Komiserin görevi, insan haklarının desteklenmesi ve korunması alanında hissedilebilir bir gelişme sağlayabilmek amacıyla reform önlemlerinin teşvik edilmesi üzerine odaklanmaktadır.

Komiser Şikayetlerle İlgilenir mi?

Adli bir kurum olmadığı için Komiserlik Bölümü bireysel şikayetler üzerine hareket edemez; ancak Komiser, şahısların maruz kaldığı insan hakları ihlalleri ile ilgili güvenilir bilgilere dayanarak sonuçlara varabilir ve daha geniş inisiyatifler alabilir. Komiser, insan hakları izleme mekanizmalarının yanı sıra çok geniş kapsamlı ulusal ve uluslararası kurumlarla işbirliği yapar. Bu bölümün en önemli uluslararası ortakları arasında Birleşmiş Milletler ve uzman ofisleri, Avrupa Birliği ve AGİT bulunmaktadır. Bu bölüm ayrıca insan hakları ile ilgili önde gelen Sivil Toplum Örgütleri, üniversiteler ve düşünce kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde.

İletişim için:

Office of the Commissioner for Human Rights Council of Europe

F-67075 Strasbourg Cedex/ France

Tel: + 33 (0)3 88 41 34 21 Faks: + 33 (0)3 90 21 50 53 e-posta: Commissioner*AT*coe.int

Tablo: Avrupa Konseyi Temel İnsan Hakları Sözleşmelerinin İmza, Onay ve Yürürlük Tarihleri ile Kanunu ve Resmi Gazetede yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı

Sözleşme	İmza	Onaylayan Kanun ve RG	Yürürlüğe Koyan Bakanlar Kurulu Kararı ve RG	Çekince ve Beyanlar
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokol		10.03.1954 tarihli 6366 sayılı kanun, 19.03.1954 / 8662 Resmi Gazete		X(Ek Protokol yönünden)
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 2 No.lu Protokol(divan'a istişari mütalaa verme yetkisi)		13.07.1967 tarihli 900 sayılı kanun, 24.07.1967 / 12655 Resmi Gazete	26.12.1967 tarihli 6/9278 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 06.02.1968 / 12819 Resmi Gazete	x
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 3 nolu Protokol (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 29, 30 ve 34. madde Değişiklikleri)		13.07.1967 tarihli 901 sayılı kanun, 24.07.1967 / 12655 Resmi Gazete	6/9279 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 05.02.1968 / 12818 Resmi Gazete	
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 5 Nolu Protokol (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 22. ve 40. madde değişiklikleri)			29.09.1971 tarihli 7/3211 sayılı bakanlar Kurulu kararı, 30.11.1971 / 14028 Resmi Gazete	

Sözleşme	İmza	Onaylayan Kanun ve RG	Yürürlüğe Koyan Bakanlar Kurulu Kararı ve RG	Çekince ve Beyanlar
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 8 Nolu Protokol (Divan'ın çalışma usullerinin değiştirilmesi)		12.04.1989 tarihli 3526 sayılı kanun, 20.04.1989 / 20145 Resmi Gazete	23.06.1989 tarihli 89/14295 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 29.08.1989 / 20267 Resmi Gazete	
Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın Zorunlu Yargı Yetkisinin Tanınmasına İlişkin Bakanlar Kurulu kararı			25.09.1989 tarihli 89/14563 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 27.09.1989 / 20295 Resmi Gazete	
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 4 Nolu Protokol		23.02.1994 tarihli 3975 sayılı kanun, 26.02.1994 / 21861 Resmi Gazete	09.06.1994 tarihli 94/5749 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 14.07.1994 / 21990 Resmi Gazete	
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 11 Nolu Protokol (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin denetim mekanizması yeniden yapılandırılması)		14.05.1997 tarihli 4255 sayılı kanun, 22.05.1997 / 22996 Resmi Gazete	30.05.1997 tarihli 97/9506 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 20.06.1997 / 23025 Resmi Gazete	
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 11 Nolu Protokol ile Ek 6 Nolu Protokol (Ölüm Cezasının kaldırılması)	15.01.2003	26.06.2003 tarihli 4913 sayılı kanun, 01.07.2003 / 25155 Resmi Gazete		

Sözleşme	İmza	Onaylayan Kanun ve RG	Yürürlüğe Koyan Bakanlar Kurulu Kararı ve RG	Çekince ve Beyanlar
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 13 Nolu Protokol (Her koşulda Ölüm Cezasının Kaldırılması)	09.01.2004	06.10.2005 tarihli 5409 sayılı kanun, 12.10.2005 / 25964 Resmi Gazete		
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 14 Nolu Protokol (Denetim Mekanizması, mahkeme işleyişi)	06.10.2004	01.06.2006 tarihli 5512 sayılı kanun, 06.06.2006 / 26190 Resmi Gazete		
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Önündeki Yargılama Sürecine Katılan Kişilere İlişkin Avrupa Sözleşmesi	03.07.2002	05.05.2004 tarihli 5166 sayılı kanun, 12.05.2004 / 25460 Resmi Gazete		
Avrupa Sosyal Şartı		16.06.1989 tarihli 3581 sayılı kanun, 04.07.1989 / 20215 Resmi Gazete	07.08.1989 tarihli 89/14434 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, 14.10.1989 / 20312 Resmi Gazete	x
Avrupa Sosyal Şartına Değişiklik Getiren Protokol	06.10.2004	27.09.2006 tarihli 5546 sayılı kanun		
Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal şartı	06.10.2004	27.09.2006 tarihli 5547 tarihli kanun		x
Çocuk Haklarına İlişkin Avrupa Sözleşmesi	09.06.1999	18.01.2001 tarihli 4620 sayılı kanun, 01.02.2001 / 24305 Resmi Gazete		

IV. BÖLÜM

Türkiye’de İnsan Hakları Sistemi

Türkiye’de İnsan Hakları Sistemi

Ulusal insan hakları sistemi, hakkı ihlal edilenlerin veya bir hakkın yerine getirilmesini isteyenlerin başvurduğu adli, idari ve askeri mahkemeler, şikayet ve başvuru yöntemlerini kullandıkları idari makamlar ile sivil toplum örgütlerinin demokratik yoldan denetimlerinden oluşmaktadır.

Anayasanın, “temel hak ve hürriyetlerin korunması” başlıklı 40. maddesi, anayasal hakları ihlal edilen herkesin, “yetkili makama” geciktirilmeden başvurma hakkının sağlanmasını öngörmektedir. Burada kastedilen yetkili makam, mahkemeler ile idari mercilerin tümünü kapsamaktadır.

IV.1. Yargısal Sistem

İnsan haklarını korumanın en etkili yolu, kişilerin mahkemelerde davacı veya davalı olarak haklarını savunmasıdır. Buna yargı yolu denmektedir. Yargı yolu, kişinin bir hakkını elde etmek veya maruz kaldığı bir hak ihlalinin giderilmesini veya telafi edilmesini sağlamak üzere dava açması kadar, kendisine karşı açılan davada kendi haklarını savunmasını da kapsamaktadır. Yargı yoluyla hak aramada Anayasanın 36. maddesindeki hak arama hürriyeti, 37. maddesindeki kanuni hakim güvencesi, 38. maddesindeki suç ve cezalara ilişkin esaslar, 40. maddesindeki temel hak ve hürriyetlerin korunması, 90. maddesindeki milletlerarası antlaşmaları uygun bulma, 125. maddesindeki idari yargı yolu, 138. maddesindeki mahkemelerin bağımsızlığı hükümleri belirtilebilir.

İdari yargı, idari işlem ve eylemlerden doğan hak ve menfaat uyuşmazlıklarının çözüm yerleridir. Anayasanın 125. maddesine göre kamu idaresinin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır. Askeri nitelikte olan dışındaki idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğu, üst derece mahkemesi olan Danıştay’ın bulunduğu ve ilk derece mahkemelerinin idare ve vergi mahkemeleri olduğu idari yargı mercileri tarafından denetlenir.

Anayasanın 105/2 ve 125/3. maddeleri uyarınca Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler, 159/4. madde uyarınca Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararları, 125/3 madde uyarınca yüksek askeri şura kararlarının doğrudan doğruya yargı denetimi dışında olması, 129. madde uyarınca çıkarılmış bulunan 4483 sayılı Kanunla yargılanmalarının özel yetkili idari merci iznine tabi olması, 83. madde uyarınca bakanlar ve milletvekillerinin dokunulmazlıklarının bulunması hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Ayrıca askeri nitelikteki eylem ve işlemlerin Askeri Yüksek İdare Mahkemesi tarafından denetlenmesi de yargı bağımsızlığı açısından sakıncalı bir durum olarak değerlendirilebilir.

Temel hakların korunmasında idari yargının yanı sıra adli yargının da ciddi bir işlev gördüğünü belirtmek gerekir. Mülkiyet hakkı, sanık hakları, adil yargılama hakkı gibi bir çok konuda adli yargı aracılığı ile temel hak ve hürriyetlerin korunması mümkün olabilmektedir.

Temel hak ve hürriyetlerin korunmasında Anayasa yargısının da özel bir yeri bulunmaktadır. Kanunların ve kanun hükmündeki kararnamelerin Anayasaya uygunluğunu denetleyen Anayasa Mahkemesi, temel hakların kapsamı, sınırları ve kötüye kullanılmaması konularındaki içtihatları

ile bu hakların korunmasına hizmet etmesi gereken önemli bir organdır. Anayasa Mahkemesi-ne bireysel başvuru hakkının bulunmaması, temel hakların korunması bakımından önemli bir eksiklikler. Ayrıca bu Mahkemenin üyelerinin yürütme organının başı tarafından seçilmesi, yargı bağımsızlığı ilkesine aykırıdır.

Yargı yoluyla hakların korunmasının son aşamasını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde hak arama oluşturmaktadır.

Yargısal sistemde temel hak ve hürriyetlerin korunması ile ilgili ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Adli yargı ile ilgili olarak, adli kolluğun bulunmaması, askeri yargının varlığı ve görev ve yetkisinin geniş bir alanı kapsamaması, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun bağımsız olmaması, Anayasada yargı ve yargıç bağımsızlığının yeterince korunmamış olması ve yargıçların tutumları örnek olarak verilebilir. İdari yargı ile ilgili olarak çeşitli şekil şartlarına bağlı dava açma kural-larının hak arama yolunu engellemesi, davaların çözümünün uzun bir zamana yayılması, kamu görevlileri ile ilgili açılacak davaların çeşitli izin koşullarına bağlanması ve Anayasanın 40. mad-desinin fiilen işletilmemesi örnek olarak verilebilir.

Yargısal sistemde genel olarak başta milletvekili ve bakanlar olmak üzere üst düzey bürokrat-ların dokunulmazlıklarının bulunması, devlet memurlarının görevleri ile ilgili işledikleri suçların kovuşturulmasının izne tabi olması temel hak ve hürriyetlerin korunmasında en önemli sakınca-lardan birini oluşturmakta, adalete olan güven duygusunu zedelemektedir.

IV.1.2. İdari Şikayet ve Başvuru Sistemi

İdari ve siyasi yollardan hak arama Anayasanın 74. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, kişiler kendileri ile ve kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında yetkili makamlara ve TBMM'ne yazılı olarak başvurabilirler. Aşağıdaki tabloda idari ve siyasi yollardan başvurulacak kurum ve kurullar gösterilmiştir.

Yapılanma	Temel İşlevi	Mali-ıdari Özerklik	Üye Bileşimi	Dilekçe Kabul Yetkisi	Ziyaret Yetkisi	Bağlayıcı Karar Yetkisi	Ziyaret Yetkisi	Tavsiyeye Yetkisi
Tbmm İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu (2)	İhlal İddialarını İnceleme/tavsiyeye	Yok	Millet-vekilleri	var	var	yok	var	var
İnsan Hakları Başkanlığı	Eğütüm	Yok	Devlet temsilcileri	var	yok	yok	var	var
İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları (3)	İhlal İddialarını İnceleme/ Tavsiyeye/ Eğitim	Yok	Devlet + STÖ, siyasi parti, meslek kuruluşları temsilcileri	var	var	yok	var	var
İnsan Hakları Üst Kurulu	Hukuki Ve İdari Tavsiyeye	Yok	Devlet temsilcileri	yok	yok	yok	yok	var
İnsan Hakları Danışma Kurulu	Danışma	Yok		yok	yok	yok	var	var
İhlal İddialarını İnceleme Heyetleri	İnceleme	Yok		yok	var	yok	var	yok
İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Komisyonu	Tavsiyeye/egitim	Yok	Devlet,öğr. Üy.,STÖ temsilcileri	yok	yok	yok	yok	var

Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları	İhlalleri İnceleme/tavsiye	Yok	Adalet Kom.seçtiği üyeler	yok	var	yok	var	var	var
Terör Nedeniyle Ortaya Çıkan Zararları Tespit Komisyonu	İhlal İddialarını Değerlendirme	Yok	Devlet temsilcileri, baro temsilcileri	var	var (5)		yok	yok	yok
Jandarma İnsan Hak. İhlallerini İnceleme ve Değ. Merkezi	İhlal İddialarını İnceleme	Yok	Devlet temsilcileri	var	yok		yok	var	yok
TBMM Dilekçe Komisyonu	Şikayet Ve Başvuruları Değerlendirme	Yok	Milletvekilleri	var	var		yok	var	var
Kamu Denetçiliği Kurulu (7)	Şikayet Ve Başvuru Alma	Yok	Denetçilerden oluşur	var	var		yok	var	var
Hasta Hakları Kurulları	Şikayetleri Değerlendirme	Yok	Devlet görevlileri, meslek kuruluşları, sendikalar, STÖ temsilcileri	var	yok		yok	yok	var
Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu	İtirazları Karara Bağlama	Yok	Devlet görevlileri	var	yok		var	yok	var

- 1- Kuruluşların hiçbirisinin, uluslararası kuruluşlara raporlama yapma yetkileri bulunmamaktadır. Buradaki " raporlama" yetkisi, kuruluşların, kendi çalışmalarını rapor haline getirme yetkisidir.
- 2- Meclis bünyesinde oluşturulan Meclis Araştırma Komisyonları da hak ihlalleriyle ilgili incelemelerde bulunabilmektedir.
- 3- Kanuni dayanağı tartışmalıdır; zira, heyetleri için öngörülen maddeye dayanılarak kurulmuşlardır. Yukarıda sayılan yetkiler bu bağlamda değerlendirilmelidir.
- 4- Valilikler ve kaymakamlıklar aracılığıyla.
- 5- Komisyon gerek gördüğü takdirde keşif yapabilir.
- 6- Sulh olunmaması durumunda yargı yolu açıktır.
- 7- Anayasa Mahkemesinin 27/10/2006 tarihli ve E.:2006/140, K.:2006/33 (Yürürlüğü Durdurma) sayılı Kararı ile bu maddenin; Anayasa'ya aykırılığı konusunda da güçlü belirtiler bulunduğu ve uygulanması halinde sonradan giderilmesi güç veya olanaksız durum ve zararların doğabileceği gözetilerek esas hakkında karar verilmeye kadar yürürlüğünün durdurulması hüküm altına alınmıştır.

IV.1.3.Sivil İnsan Hakları Kuruluşları

Türkiye’de barolar gibi meslek örgütlerinin dışında tamamen sivil toplum ve demokratik kitle örgütü niteliğinde sivil insan hakları kurumları bulunmaktadır. Bunların başlıcaları:

- İnsan Hakları Derneği
- Türkiye İnsan Hakları Vakfı
- Mazlum Der
- Uluslar arası Af Örgütü Türkiye Şubesi
- Helsinki Yurttaşlar Derneği
- İnsan Hakları Gündemi Derneği’dir

Türkiye’de, Paris İlkeleri çerçevesinde bir ulusal insan hakları kurumu oluşmuş değildir. Sadece İHD, TİHV, Mazlum-Der, UAÖ ve Helsinki Yurttaşlar Derneğinin oluşturduğu İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP) bulunmaktadır.

V. BÖLÜM

İnsan Hakları Konuları

Ayrımcılık Görmeme Hakkı

Temel Standartlar

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (UDHR) Madde 2:

“Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal ve toplumsal köken, doğuş veya benzeri başka bir statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin bu Beynamede ileri sürülen tüm hak ve özgürlüklere sahiptir.”

Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICCPR) Madde 2.1:

“Bu Sözleşmeye taraf her devlet, bu sözleşmede tanınan hakları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksızın, kendi toprakları üzerinde bulunan ve egemenlik yetkisine tabi olan bütün bireyler için güvence altına almayı ve bu haklara saygı göstermeyi taahhüt eder.”

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICCPR) Madde 2.2:

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu Sözleşmede beyan edilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum gibi herhangi bir statüye göre ayrımcılık yapılmaksızın kullanılmasını güvence altına almayı taahhüt ederler.
Madde 3.

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu Sözleşmede yer alan bütün ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanılmasında erkeklere ve kadınlara eşit haklar sağlamayı taahhüt eder.

Çocuk Hakları Sözleşmesi, Madde 2.1.

Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, özürlülük, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetilmeksizin tanır ve taahhüt ederler.

Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunması Sözleşmesi (ECHR) Madde 14:

“Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.”

V.1.1. Giriş

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, insan hakları uluslararası hukukunun genel kurallarından biridir. İnsan hakları belgelerindeki ayrımcılık yasağı, kişilerin raslantısal bazı özelliklerinden dolayı (ırk, renk, milliyet, cinsiyet, toplumsal statü ve engellilik de dahil başka durumlar) eşit muamele görmelerinin engellenmemesi ve belgelerde belirtilen haklarının korunması veya gerçekleştirilmesi için Devletlere hukuksal yükümlülük getirir.

Uluslararası hukuk belgelerinde yer alan ve bireylerin eşitliğini öngören ve ayrımcılığı yasaklayan düzenlemeler, iki farklı eşitlik anlayışına dayanır:

1. Formal (Yasalar Önünde) Eşitlik: Bu eşitlik kavramına göre yasalar, benzer durumda olan bireylere aynı muameleyi yapmalıdır. Bu anlayış çerçevesinde içinde buldukları koşullar, bireysel geçmişleri ve öznel durumları her ne olursa olsun bütün bireylere aynı muamele yapılması eşitliğin sağlanması için yeterlidir.

2. Gerçek Eşitlik: Bu eşitlik anlayışı, farklı koşullarda bulunan bireylere farklı muamele edilmesi gerektiğini savunur. Bireylerin ırk veya etnik kökenleri, mensubu oldukları din veya mezhep, ait oldukları sosyal veya ekonomik sınıf benzeri nedenlerle aynı koşullarda olmadığını kabul eden bu anlayış, bireyler arasında gerçek bir eşitliğin sağlanması için dezavantajlı durumda olan bireyleri toplumun geri kalanıyla aynı seviyeye getirmek için onlara farklı muamele yapılmasını savunur.

“Bir kişiye kendisiyle benzer durum veya konumda olan diğer bir kişiye oranla farklı muamele etmek, ve bu farklı muamele sonucunda yasalar önünde veya uygulamada daha az hak tanımak. Bazı durumlarda ise, benzer durum veya konumda olmayan kişileri, keyfi veya haksız gerekçelerle, benzer muameleye tabi tutmak da ayrımcılık sayılabilir.”

Ayrımcılıkla mücadeleyi düzenleyen uluslararası belgeler, kişilerin dinleri, inançları, kültürleri, ırk veya etnik kökenleri, dilleri, bedensel özürleri, yaşları, cinsel eğilimleri ve onları toplumun geri kalanından ayıran farklı diğer özellikleri nedeniyle yine toplumun diğer mensuplarından haksız veya keyfi gerekçelerle farklı muamele görmemelerini engellemeyi öngörür.

Yasal eşitlik anlayışına göre, ayrımcılıkla mücadelede devletlere negatif bir rol yüklenir. Buna göre devletler, bireyleri ayrımcılığa karşı korumak, ayrımcılığı önleyici tedbirler almak ve ayrımcılık yapan kişi ve kurumlara karşı yasal müeyyideler uygulamakla yükümlüdür. Ancak, gerçek eşitlik anlayışı, devletlere sadece negatif bir görev yüklemenin eşitliği sağlamada yeterli olmadığını savunur. Buna göre, ayrımcılıkla etkin mücadele etmek ve bireyler arasında gerçek eşitliği sağlamak için devletlere hem yukarıda belirtilen türden negatif, hem de pozitif görev yüklenmelidir. Bu ise, devletlerin kişilerin kendilerine tanınan haklardan yararlanmalarını sağlayacak yasal düzenlemeleri yapmalarını, bunun için gerekli koşulları yaratmalarını öngörür.

V.1.2. Ayrımcılık Türleri

1. Doğrudan Ayrımcılık

Doğrudan ayrımcılık farklı bir ırk, dil, din, cinsiyet veya etnik kökene mensup kişi veya kişilerin bu farklılıklarından dolayı, toplumun gerisinden daha aşağı muameleye tabi tutulması ve daha dezavantajlı duruma konulması anlamına gelir. Burada, ayrımcılığa yol açan kural, yasa,

uygulama veya kriter, herkese aynı şekilde uygulanmaz, sadece belirli bir gruba mensup kişilere uygulanır.

Doğrudan ayrımcılığın ispatı oldukça kolaydır. Ayrımcılığa uğradığı iddia edilen kişi ile benzer ve karşılaştırılabilir bir durumda olan bir başka kişinin tespit edilmesi ve bu ikinci kişiye daha olumlu davranıldığına gösterilmesi gerekir. Bu durumda, ayrımcılıkla suçlanan kişi veya kurumun bu farklı muameleyi haklı göstermesi oldukça zordur.

2. Dolaylı Ayrımcılık

Dolaylı ayrımcılık ise kağıt üzerinde bütün bireylere aynı muameleyi öngören bir yasa, ölçüt veya uygulamanın, nesnel ve makul bir nedene dayanmaksızın sonuçları itibarıyla belirli bir etnik, ırk, dil, cinsiyet veya din kökenine mensup kişi ya da kişileri toplumun geri kalanına oranla dezavantajlı bir durumda bırakmasıdır. Bazı durumlarda, bütün bireylere aynı şekilde uygulan- sa da, sonuçları itibarıyla bazı grupları dezavantajlı duruma sokan yasa, uygulama veya ölçüt dolaylı ayrımcılığa yol açmayabilir. Burada kritik olan, söz konusu yasa, uygulama veya ölçütün, nesnel ve makul bir nedene dayanması, meşru bir amaç gütmesi ve bu amaçla orantılı olmasıdır.

V.1.3. Ayrımcılığın Temelleri

Uluslararası insan hakları hukukuna en iyi şekilde yerleşmiş olan ayrımcılık 'temelleri' şunlardır:

- cinsiyet ve toplumsal cinsiyet
- cinsel yönelim
- ırk, renk, soy ve etnik köken
- milliyet
- dil
- din ve inanç
- engellilik (özürlülük)
- yaş
- siyasi veya diğer fikirler
- medeni durum, ebeveynlikle ve aile ile ilgili durumlar.

Pozitif Eylem ya da Olumluyıcı Tedbir

Özel tedbirler olarak da bilinen pozitif ayrımcılık, daha önce dezavantajlı hale gelmiş grupların lehine, tersine tercihler sağlayarak; geçmişte yapılmış olan da dahil olmak üzere halihazırda yapılan ayrımcılığın etkilerini telafi etmek için bir hükümet ya da özel kurum tarafından alınan tedbirlerdir. Bu tür tercihli muamele, yasal eşitlik fikri ile çelişir. Pek çok uluslararası belge, devletlere bir yükümlülük empoze etmeksizin, açıkça pozitif ayrımcılığa izin verir.

Örneğin; kadınlara karşı ayrımcılık yasağı, kadınların ayrımcılık sonucunda yaşadıkları olumsuz durumların ortadan kaldırılması için farklı bir takım düzenleme ve uygulamaların yapılmasını veya kadın olmalarından kaynaklanan özel ihtiyaçların, genel düzenleme ve uygulamalarda hesaba katılmasını gerektirir. Engellilere karşı ayrımcılık yasağı da, bazı temel haklarının (örneğin

eğitim-öğretim, hak arama yolları vs) korunması için farklı özel durumlarına uygun özel önlemlerin alınmasını gerektirir.

En çok kullanılan pozitif ayrımcılık tedbirleri, eğitim ve destek programları, politika etki analizi, hedef oluşturma, hedefli işe alım, tercihli muamele ve kotalardır.

Pozitif ayrımcılığın “farklı muamele ile gerçek eşitliği sağlamak” gibi çok iyi gerekçeleri olabilir. Uluslararası hukukta haklı olmak için, yapılan bir ayrımanın nesnel ve makul gerekçeye sahip olması gerekir.

Makul Yerleştirme (ya da Dzenleme)

Makul dzenleme, işteki yarar ve ayrıcalıklardan eşit bir Şekilde faydalanarak, gevini yerine getirecek olan nitelikli bir kişinin başvuracağı pozisyon ve çalışma koşullardaki değişiklik ya da dzenlemedir.

Makul dzenleme fikrinin özünde, işverenin, bir çalışanın işinin temel gevleri yerine getirmesini kolaylaştırmak için “makul” olan her ne ise o dzenlemeleri yapma yüklümlüğü yer alır. Bunun gerçekleştirilmemesi durumu, genel olarak ayrımcılık olarak tanımlanır. Makul dzenlemenin mantığı, pozitif eylem ile aynıdır. Dzenleme tedbirleri, dezavantajlı kişilerin ya da grupların (engelli, kadın, dini gruplar vb) üzerindeki ayrımcılık etkisini ortadan kaldırmaktır. Bu tür tedbirleri almak için gereksinilen yasalar, kişilere ve gruplara aynı davranmanın her zaman ayrımcılığı ortadan kaldırmayacağı kabulüne dayandırılır. Çünkü ihtiyaçlarını karşılamak için tedbirlerin olmaması, bazı grupların yaşama ve çalışma hayatına tam olarak katılmasını olanaksız kılan bir dezavantajlı hale gelme durumu yaratmaktadır.

Uluslararası insan hakları hukuku, eşit koruma ve ayrımcılık yapmama normlarını tesis eder. Ayrımcılık yapmama ilkesi, ocuk Hakları Sözleşmesi gibi tek bir konuda “uzmanlaşmış” çoğu insan hakları anlaşmalarında da açıkça içerilmektedir.

V.1.4. Karar Verme

Ayrımcılığa maruz kalmama hakkının ihlal edilip edilmediğinin belirlenmesinde iki soru önemlidir:

1. *Yöneltilecek ilk soru, ortada bir ayrımcılığın mevcut olup olmadığıdır:* Benzer durumlarda söz konusu kişiler arasındaki ufak farklar, makul ve objektif kriterlere göre gerekçelendirilmelidir. Diğer bir ifadeyle, söz konusu olan fark, objektif olarak veya makul olarak, kanunun amacı ile veya uygulama ile ilişkili midir? O amaç, kendi başına, insan haklarının kabul edilen ilkeleri ile tutarlı mıdır?

2. *Ayrımcılığın anlaşılması için ikinci test ise, herhangi bir kanunun veya uygulamanın ayrımcı bir etkisi olup olmadığıdır:* Genelde “gizli” ayrımcılık bu testin uygulanması ile ortaya çıkmaktadır – örneğin azınlık gruplarını ve kadınları rutin olarak etkileyen Şeyler bulunması gibi. Şayet böyle bir durum var ise, Devletin burada yüklümlüğünü yerine getirip getirmediği değerlendirilmelidir. Örnek olarak, Medeni ve Siyasi Haklar (Madde 26) hakkında bir Anlaşma ile, “ayrımcılığa karşı eşit ve etkili koruma” garantisini sağlamış mıdır?

Açıkça bilinmektedir ki, şayet söz konusu ayırım, devletin kasti bir politikasını teşkil ediyorsa, bu durumda söz konusu Devlet, Madde 26'da belirtilen yükümlülüğünü yerine getirmemiştir. Tabii burada Devletin kastını değerlendirmeye tabi tutmak zordur ancak çıkarımda bulunabilir. Örnek olarak, açıkça ve/veya aşırı şekilde oransız nitelikte bir ayırım söz konusu olabilir, sonuçları çok ciddi olan durumlar olabilir veya yetkililerin uygulamaları ve söylemleri olabilir.

Ayrımcılık kastı olmasa bile, Anlaşma, "yine de bazen Devlet tarafının, Anlaşma tarafından yasaklanmış olan ayrımcılığın oluşmasına neden olacak veya ayrımcılığı kolaylaştıracak şartları ortadan kaldırmak veya azaltmak amacıyla olumlu önlemler almasını şart koşar."

Örneğin, bir Devlette nüfusun belli bir kısmının durumunun, o grubun insan haklarından yararlanmasını önlemesi veya engellemesi halinde, söz konusu Devlet bu şartları düzeltmek için gerekli önlemi alacaktır. Örneğin, söz konusu nüfusa yönelik belirli konularda bazı tercihli uygulama imkanı tanınabilir. Ayrımcılık sorununu çözmek için böyle bir önlemin gerekli olduğu sürece, aslında Anlaşma altında meşru bir farklılık getirilmiş olmaktadır.

Çoğu ayrımcı davranışın, hükümet dışı aktörlerce yapıldığı akılda tutulmalıdır. Irk Ayrımının Önlenmesi Komitesi'nin 5. madde ile ilgili olarak hazırladığı Genel Tavsiye XX(48), "eğer özel kurumlar, hakların kullanımını veya fırsatlara erişimi etkiliyorsa, taraf Devlet, sonucun ırk ayrımcılığı yaratma ya da sürdürme amacı veya etkisi olmamasını temin etmelidir" diye belirtmektedir.

Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 14. Maddesi kapsamında, taraf Devlet, Irk Ayrımının Önlenmesi Komitesi'ne devletin kendi yargı yetkisi altında bulunan ve Sözleşme'de ortaya konmuş haklardan her hangi birinin ihlaline kurban olduğunu iddia eden bireylerden veya gruplardan, bildirim alma yetkisi tanıyabilir. Bu nedenle, 14. madde, ayrımcı muamele görmeme haklarının ihlal edildiğine inanan insanlar için bir şikayet mekanizması sağlar. Benzer bir mekanizma, Medeni ve Siyasi Haklar İhtiyari Sözleşmesi'ni onaylayan devletlerde yaşayan kişiler için de geçerlidir.

V.1.5. ILO Sözleşmeleri

Uluslararası Çalışma Örgütü ("ILO"), sosyal adaleti ve uluslar arası platformda kabul edilmiş olan insan haklarını ve çalışan haklarını teşvik etme üzerine odaklanmış bir BM uzmanlık birimidir. Türkiye de bir ILO üyesidir. ILO'nun başlıca görevlerinden biri, uluslar arası iş standartlarını, Anlaşmalar ve Öneriler şeklinde formüle etmek, temel çalışan hakları için minimum standartları koymak ve fırsat ve uygulama eşitliğinin de bu kapsamda ele alınmasını sağlamaktır. Eşitlik konusunda yapılmış olan en önemli ILO anlaşmaları aşağıdaki gibidir:

- Ayrımcılık (İstihdam ve İşte Çalışma) Sözleşmesi 1958 (No.111);
- Eşit Ödeme Yapılması Konvansiyonu, 1951 (No.100)

ILO yönetim organı, bu iki anlaşmayı, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun Devletler tarafından kesinlikle hayata geçirilmesi gereken sekiz 'temel' ILO anlaşmasından ikisi olarak kabul etmiştir. Her iki anlaşma da iş yerindeki ayrımcılıkla mücadele konusunda önderlik etmiştir

Madde 2 (1)'e göre, (Anlaşma No:100) "eşit değerde yapılan iş için erkek ve kadın işçilere eşit ücret ödeme ilkesinin tüm işçiler için uygulanmasını sağlamaya" çalışmaktadır. Madde 2 (2), söz konusu ilkenin ulusal yönetmelik, maaş belirleme standartları ve müşterek anlaşmalar yoluyla desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Anlaşma No. 111, sadece özel alanlarda istihdamla ilgili haklar konusundaki ayrımcılığı ya-

saklar. Aynı zamanda, ayrımcılığın yasaklanması bir takım belirli nedenlerle sınırlandırılmıştır, (bu nedenle açık uçlu değildir.), ancak Devlet ile işverenler ve işçi kuruluşları arasında yapılacak anlaşmalarla, söz konusu nedenlerin artırılmasına imkan tanır. 111 Numaralı Sözleşme, “fırsat ya da muamele eşitliğini engelleyici veya bunlara zarar verici etkilere sahip diğer ayırım, istisna ya da tercihi” yasaklayarak; hem doğrudan hem de dolaylı ayrımcılığa ithafta bulunmaktadır. “Etki” teriminin kullanımı, ICCPR ile ilgili İnsan Hakları Komitesi 18 Numaralı Genel Yorumda kullanılan dili yansıtmaktadır. 111 Numaralı Sözleşme kapsamındaki ayrımcılık görmeme hakkının, doğrudan ayrımcılığın yanı sıra, dolaylı ayrımcılığı da kapsadığını göstermektedir. Ayrıca, Sözleşmenin 5 (1) Numaralı maddesi, eşit muameleyi sağlamak amacıyla yapılan pozitif eylemin (“özel koruma ve destek önlemleri”), ayrımcılık yaratır şeklinde kabul edilmediğini göstermektedir.

Dikkate şayan diğer ILO sözleşmeleri arasında, engelli işçiler ile normal işçiler arasında fırsat ve muamele eşitliği sağlayan ve daha ileri düzeyde eşitlik için pozitif eyleme imkân tanıyan 1983 tarih ve 159 Numaralı (Engelli Kişiler için) Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Sözleşmesi bulunmaktadır.

V.1.6. Avrupa Sistemi

- V.1.6.1. İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Avrupa Sözleşmesi

A. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokolleri

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve protokollerinde ayrımcılıkla mücadeleyi düzenleyen iki madde bulunmaktadır: AİHS'nin 14. Maddesi ile 12 no'lu Ek Protokol.

Madde 14: Ayrımcılık Yasağı

“Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya her hangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın sağlanır.” (a.b.ç.)

Altı çizili ifade, 14. maddede belirtilen ayrımcılık nedenlerinin ucu açık bir liste olduğuna işaret eder. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ayrımcılık yasağının listedeki unsurlarla sınırlı olmadığını özellikle vurgulamıştır. Mahkeme, zaman içinde cinsel eğilim ve evlilik dışı doğum temelinde gerçekleşen ayrımcılığı da 14. maddenin kapsamına almıştır. Dolayısıyla, farklı muameleye yol açan herhangi bir neden, AİHM tarafından 14. maddede değerlendirilebilir. İtalik ile belirtilen ifadenin anlamı ise şudur: bu madde, bireylere yeni bir hak tanıyan asli bir madde değil, Sözleşme’nin diğer maddelerinde güvence altına alınan haklardan yararlanmada ayrımcılığı engelleyen tamamlayıcı bir maddedir. Dolayısıyla, bireyler, ırkları, dilleri, din ve inançları vs. nedeniyle ayrımcılığa uğradıkları gerekçesiyle salt 14.maddeye dayanarak AİHM’e başvuramazlar. AİHM’in başvuruları 14. madde altında inceleyebilmesi için söz konusu ayrımcılığın, sözleşme veya ek protokollerde güvence altına alınan bir veya daha fazla hak ve özgürlüğün kapsamında gerçekleştiğini öne sürmeleri gerekir. Ancak, AİHM’in 14. madde altındaki başvuruyu değerlendirmeye alması için, Sözleşme’nin müstakil maddelerinden birinin ihlal edilmiş olması gerekmiyor. Sadece, dava konusu olayların AİHS’de veya sözleşmenin ek protokollerinde tanınan haklardan bir veya fazlasının sınırları içerisinde olması gerekiyor. Yani, ayrımcılığa uğradığını öne süren başvuru sahibi, bu ayrımcılığa yol açan yasa veya uygulamanın Sözleşme’nin kendisine tanıdığı bir veya daha fazla haktan yararlanmasını engellediğini göstermelidir. 14. madde altında yapılan başvuruların Sözleşme’nin diğer hükümlerine tali olması, Avrupa Konseyi’nin, ayrımcılığı yasaklayan genel bir madde içeren bir protokolün kabulü için harekete geçmesine yol açtı. 26 Haziran 2000’de kabul edilen 12. Protokol, on üye ülke tarafından onaylanmasının ardından 1 Ni-

san 2005’de yürürlüğe girdi. Halen, Avrupa Konseyi bünyesindeki 14 ülke, bu belgeye taraf. Türkiye 12. Protokol’ü 18 Nisan 2001’de imzalamış ancak henüz onaylamamıştır.

- V.1.6.2. İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Avrupa Sözleşmesi Protokol No.12

Eşitlik ilkesinin kendi başına bir hak olarak tanınması ihtiyacını karşılayan ve eşitlik ilkesini güçlendirici bir etkiye sahip olan 12 sayılı Protokol, Sözleşmenin 14. maddesinin uygulama alanını genişletmeyi amaçlamaktadır. Protokol ile sadece Sözleşmede tanınan haklar açısından değil; ama aynı zamanda, bir ülkenin kendi yasalarında tanınmış olan bütün hakların kullanımını açısından ayrımcılığı yasaklamaktadır. 2005’ten bu yana yürürlükte olan Protokolün, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yorumlarında da ayrımcılığın önlenmesi açısından önemli bir rol oynaması beklenmektedir. Nesnel ve mantıklı bir gerekçesi olduğu sürece Protokol, pozitif eylemi, ayrımcı bir uygulama olarak ele almamaktadır.

- V.1.6.3. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı maddelerinde ayrımcılığa yer verilmemiştir. Bununla birlikte önsözünde yer alan ayrımcılık karşıtı cümle, Şart’ta yer alan haklar bakımından bağlayıcıdır. Türkiye tarafından 6 Ekim 2004 tarihinde imzalanan, ancak henüz onaylanmayan Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, madde 4(3) de ücretlerde kadın ve erkek arasındaki ayrımcılığı, Madde E’de Şart içinde yer alan hakların kullanımında ayrımcılığı yasaklamaktadır.

- V.1.6.4. Ayrımcılık halinde başvurulabilecek uluslararası ve bölgesel makamlar

- a. Birleşmiş Milletler Bağımsız Azınlık Sorunları Uzmanına acil başvuru
- b. Ayrımcılık türüne bağlı olarak (dini, cinsiyet vb.), diğer Özel Raportörlere / Özel Makamlara acil başvuru
- c. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde şikâyet davası.
- d. Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığını Önleme Komitesinde bireysel şikâyet davası CERD (tüm yerel çareler tükendiğinde). Yalnızca, söz konusu Komitenin bireysel şikâyetleri kabul etmeye yetkili olduğunu kabul eden gerekli beyannamenin Türkiye tarafından verilmesinden sonra yapılabilir.

İşkence Yasağı ve Yaşama ve Kişisel Bütünlük Hakkının Belirli Yönleri

“İşkence, bir insanı küçük düşürmek, gücendirmek ve onurunu kırmak için yapılır ve o insanı bir “şey”e dönüştürür.”
Antonio Cassese, Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesi eski Başkanı
ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi eski Başkanı

“İşkencenin ve diğer zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranış veya cezalandırmanın yasaklanmasının yasal ve ahlaki zemini mutlak ve mecburidir ve hiçbir koşul altında terk edilmemeli veya başka çıkarlara, politika ve uygulamalara tabi kılınmamalıdır.”
Theo van Boven, İnsan Hakları Komisyonu, İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı ve Onur Kırıcı Muamele Veya Cezalandırma Özel Raportörü.

Temel Standartlar

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (UDHR) Madde 3:

“Her kişi yaşam, kişisel özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir.”

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (UDHR) Madde 5:

“Hiç kimseye işkence veya zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranış veya ceza uygulanamaz.”

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR) Madde 6.1:

“Her insanın, insan olmasından kaynaklanan yaşama hakkı vardır. bu hak, yasa yoluyla korunacaktır. Hiç kimse keyfi olarak yaşamından yoksun bırakılamaz.”

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR) Madde 7:

“Hiç kimse işkenceye veya zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz bırakılamaz. Ayrıca hiçkimse, serbest iradesi olmadan tıbbi veya bilimsel deneye tabi tutulamaz.”

Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunması Sözleşmesi (ECHR) Madde 2:

1. Herkesin yaşam hakkı yasanın koruması altındadır. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın yerine getirilmesi dışında hiç kimse kasten öldürülemez.
2. Öldürme, aşağıdaki durumlardan birinde kuvvete başvurma kesin zorunluluk haline gelmesi sonucunda meydana gelmişse, bu Maddenin ihlali suretiyle yapılmış sayılmaz :
 - a. Bir kimsenin yasadışı şiddete karşı korunması için;
 - b. Usulüne uygun olarak yakalamak için veya usulüne uygun olarak tutuklu bulunan bir kişinin kaçmasını önlemek için;
 - c. Ayaklanma veya isyanın, yasaya uygun olarak bastırılması için.

Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunması Sözleşmesi (ECHR) Madde 3:

“Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı veya onur kırıcı ceza veya işlemlere tabi tutulamaz.”

V.2.1. Giriş

İşkence, insanın kişilik ve onuruna doğrudan bir saldırı niteliği taşıdığı için, en ciddi insan hakları ihlallerinden biridir. İşkence ile fiziksel ve zihinsel kötü muamelenin diğer biçimlerine maruz kalmama, yani kişisel bütünlük ve onur hakkı, mutlak bir insan hakkıdır ve bu nedenle de hiç bir durum altında istisna konusu olamaz. Bu aynı zamanda, hiç kimsenin bir amirden, işkenceye gerekece oluşturacak bir emir alamayacağı anlamına gelir.

İşkence yasağı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde (5. Madde), Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinde (7. Madde), İşkenceye Karşı Sözleşmede, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde (3. Madde), İşkence, İnsanlıkdışı ya da şunlarla yasalaştırılmıştır:

- a) İnsan Hakları Evrensel Beyanname (Madde 5)
- b) medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (Madde 7)
- c) İşkenceye Karşı Sözleşme (CAT)
- d) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Madde 3) gibi bölgesel sözleşmeler ve İşkenceyi Önleme Komitesi
- e) 1949 Cenevre Sözleşmeleri, özellikle ortak 3. maddeleri
- f) Roma Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü, işkenceyi, geniş ve sistematik bir saldırının parçası olarak kasıtlı bir şekilde sivil halka yöneldiği durumlar için "insanlığa karşı işlenmiş bir suç" olarak tanımlar.

V.2.2. İşkence Nedir?

İşkencenin temel tanımı BM İşkenceye Karşı Sözleşmede yapılmıştır. Sözleşmenin 1. maddesinin 1. paragrafına göre işkence:

"Bir kimseye karşı, kendisinden itiraf almak veya üçüncü kişi hakkında bilgi edinmek, kendisinin ya da üçüncü kişinin yaptığı veya yaptığından kuşkuyla bir eylem nedeniyle cezalandırmak; kendisini veya üçüncü kişiyi korkutmak veya zorlamak amacıyla veya ayrımcılığa dayanan herhangi bir sebeple, bir kamu görevlisi ya da resmi sıfatla hareket eden başka bir kişi tarafından veya bu görevlinin ya da kişinin teşviki veya rızası veya muvaffakiyeti ile kasıtlı olarak uygulanan veya uygulandığı kimseye fiziksel ya da ruhsal olarak ağır acı veya ıstırap veren herhangi bir fiildir. Kanuni yaptırımlardan kaynaklanan, yaptırımın doğasında bulunan veya bu yaptırımlara bağlı acı veya ızdırıp, işkence sayılmaz."

V.2.3. İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Kötü Muamele Nedir?

İşkencenin ana unsurlarından – bir kamu görevlisi tarafından veya müsadese ile yapılması, kasıt, özel amaç ve acının şiddeti gibi – birini içermeyen eylemler, muamelenin biçimine, amacına ve çekilen acının yoğunluğuna göre, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranış veya cezalandırma olarak değerlendirilir. Tüm cezalandırmalar acıya neden olduğu ve onur kırıcı bir nitelik taşıdığı için, bir cezalandırmayı, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı olarak nitelendirmek için ek bir unsur sunulmalıdır. İşkence ve diğer kötü muamele türleri arasındaki hukuki farklılık, duyulan acının şiddeti ve maruz kalınan ıstırap seviyesinde yatmaktadır. Buna ek olarak işkence, eylemin arkasında belirli bir amacın -örneğin bilgi edinme amacının- bulunmasını gerektirir.

V.2.4. İşkencenin Yasaklanması Ne Çeşit Devlet Yükümlülükleri Ortaya Çıkarır?

Hükümetler, savaş ve olağanüstü durumlarda bile, kişisel bütünlük ve onur hakkını sınırlamamalı veya askıya almamalıdır.

CAT Komitesi, çok yakında olacak ve sivillerin hayatlarını tehlikeye sokacak bir saldırıyla tehdit edilen devletin, saldırılar hakkında bilgi sahibi olduğuna inanılan bir şüphelinin, işkence ve kötü muamele görmeme hakkını, sorgusu esnasında, kötü koşullar altında zapt etme, yüksek seste müzik dinletme, uykusuz bırakma, tehditler, şiddetli biçimde sallama ya da üşümesine rağmen soğuk hava kullanma gibi yöntemlerle ihlal edemeyeceği hükmünü vermiştir.

Sınırlı istisnalara izin verilmesi durumunda işkencenin kanser gibi yayılma eğilimi gösteriyor olması, işkence ve kötü muamelenin mutlak olarak yasaklanmasını getirmiştir.

İşkence yasağının mutlak karakteri güvence altına alınmalıdır. Bu durumda devletler, gözaltına alınmış kişinin acilen mahkemeye çıkarılması, uzun aralıklarla hücre hapis cezası verilmemesi gibi, askıya alındıklarında işkence görme riskini ortaya çıkaran bazı hakları kişinin elinden alamaz. Devletler, her türlü işkence eylemini engelleme, soruşturma, kovuşturma ve cezalandırmaya ve mağdurlara, tıbbi ve psikolojik rehabilitasyon ve maddi ve manevi hasarların telafisini içerecek biçimde tazminat sağlamaya yükümlüdürler.

Sözleşmeye taraf devletlerin CAT kapsamında görevleri şunlardır:

- İşkenceyi cezalandırmak için yasal düzenlemeler yapmak, nerede işlenirse işlensin ve mağdurun milliyeti ne olursa olsun işkence suçunu kovuşturmak ve cezalandırmak için yetkilileri güçlendirmek ve bu tarz uygulamaları engellemek (evrensel yargı yetkisi);
- Yasa uygulayıcı sivil veya askeri personelin, tıbbi çalışanların, kamu görevlilerinin ve göz altındaki kişilerin, tutukluların veya hükümlülerin alıkonulma, sorgulanma ve tedavi süreçlerine dahil olabilecek başka kişilerin eğitimleri kapsamında, işkence yasağı ile ilgili bilginin ele alınmasını da temin etmek;
- Sorgulama kurallarının, yöntemlerinin, yönergelerinin ve uygulamalarının ve de herhangi bir biçimde göz altına alınmış, tutuklanmış veya hüküm giymiş kişilerin tedavisi ve sorgulanması için yapılmış düzenlemelerin, sistematik olarak, bağımsız organlarca gözden geçirilmesini temin etmek;
- İşkence ve kötü muamele şikayetlerinin yetkili otoritelerce etraflıca soruşturulmasını, işkencecilerin yasa önüne çıkartılmasını, mağdurlar için etkili çarelerin hazır bulunmasını ve tutukluluk süresinde işkence ve kötü muameleyi engelleyici önlemleri uygulamak için yasaların usulüne uygun olmasını sağlamak;
- Bir kişiyi, gittiğinde işkenceye maruz bırakılacağı olası olan bir devlete ihraç etmekten, iade etmekten ("refoulement") veya geri vermekten sakınmak ("non-refoulement" veya "geri gönderme" ilkesi);
- CAT Komitesine düzenli olarak, söz konusu Sözleşmenin yürürlüğe konulması için alınan önlemleri bildirmek veya Komitenin isteyebileceği başka raporları sunmak;
- Tüm alıkonulma yerlerine, işkence ve kötü muameleye mani olucu ziyaretler düzenlemeleri için bağımsız ulusal komisyonlar (yargıçlar, yasa uygulayıcı görevliler, avukatlar ve doktorlar, bağımsız uzmanlar ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan) oluşturmak (2002'de onaylanan CAT ihtiyari Protokolü).

V.2.5. Zalimce, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Cezalandırmanın Yasaklanması

Tüm cezalandırmalar acı ve küçültücü bir nitelik içerdiği için, bir cezalandırmayı zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı olarak nitelemek için ek bir unsur sunulmalıdır. Bu alandaki asgari standartlar ülkeden ülkeye değişir. Bugün Avrupa’da, bedensel cezaların tüm biçimleri ve ölüm cezası, hatta çoğu ülkede müebbet hapis cezası da insanlık dışı veya onur kırıcı olarak düşünülmemekte ve yasaklanmaktadır. BM İnsan Hakları Komitesi gaz ile boğulmak suretiyle cezanın infazı gibi bazı yöntemlerin, insanlık dışı cezalandırma olduğunu ve bu nedenle uluslararası hukuku ihlal ettiğini belirtmiştir.

V.2.6. İşkence yaşağının veya yaşama hakkının ihlali halinde başvurulabilecek uluslararası ve bölgesel makamlar

BM ve Avrupa Konseyi bünyesinde işkence ya da diğer türden kötü muameleyle ilişkin yardım alınabilecek mekanizmalar mevcuttur.

- İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ya da ceza ile ilgili Birleşmiş Milletler Özel Raportörüne acil başvuru;
- Yargısız, acele ya da keyfi infazlarla ilgili Birleşmiş Milletler Özel Raportörüne acil başvuru;
- Zoraki ya da Keyfi Kaybolmalarla İlgili Birleşmiş Milletler Çalışma Grubuna acil başvuru
- Keyfi Gözaltılarla İlgili Birleşmiş Milletler Çalışma Grubuna acil başvuru;
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde şikâyet davası.
- Birleşmiş İnsan Hakları Komitesinde bireysel şikâyet davası (tüm yerel çareler tükendiğinde). Yalnızca, ICCPR’ye ek İlk İhtiyari Protokol Türkiye tarafından onaylandıktan sonra yapılabilir.

İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ya da ceza ile ilgili Birleşmiş Milletler Özel Raportörüne acil başvuru

İşkence Özel Raportörü gücünü İnsan hakları Komisyonundan ve usulün aleni olmasından alır. Kararları hukuken bağlayıcı değildir ve bunları uygulatma yetkisi yoktur. Bulguların aleni yapısı devletler üzerinde reformlar gerçekleştirerek ya da tavsiyelerine uyararak işbirliği yapmak yönünde bir baskı oluşturur.

Temel Standartlar

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (UDHR) Madde 19:

“Herkesin düşünce ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak kısıtlanmadan görüş edinme ve herhangi bir yoldan ve hangi ülkede olursa olsun bilgi ve düşünceleri arama, alma ve yayma özgürlüğünü içerir.”

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR) Madde 19:

“-Herkes, kısıtlanmadan görüş edinme hakkına sahiptir.

-Herkesin ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak her türlü bilgiyi, hangi ülkede olursa olsun, sözlü, yazılı veya basılı, sanat eserleri biçiminde veya kişinin seçeceği başka herhangi bir araçla arama, alma ve yayma hakkını içerir.

-Bu maddenin ikinci fıkrasında sağlanan hakların kullanılması kendi özel görev ve sorumlulukları ile birlikte gerçekleşir. Bu durumda, çeşitli kısıtlamalara konu olabilir ancak bunlar sadece yasalarla belirlenmiş ve gerek duyulan kısıtlamalar olacaktır:

- (a) Diğerlerinin haklarına veya itibarlarına saygı için;
- (b) Ulusal güvenliği, kamu düzenini veya kamu sağlığını veya ahlakı korumak için”.

Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunması Sözleşmesi (ECHR) Madde 10:

“- Herkes ifade özgürlüğüne sahiptir. Bu hak kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.

- Görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.”

V.3.1. Giriş

İfade, kişinin fikrini, kanaatini, duygusunu ya da özlemini sözle, yazıyla, resimle veya müzikle anlatılmasını içerir. Ama bunun yanında fiziki davranışlar, tutumlar ve pozisyon alışlar da kişinin kendisini ifade etme yollarıdır. Bu geniş anlamında “ifade” kavramına, kişinin giyim tercihleri ve üzerinde taşıdığı semboller de dahildir.

İfade aynı zamanda bir iletişim veya mesaj iletme aracıdır; başka bir deyişle kişinin toplumla veya başkalarıyla iletişime geçmesinin yoludur. Böylece kendimizi başkalarına tanıtmamız ve başkalarını tanımamız olanaklı hale gelerek, toplum hayatında karşılıklı öğrenme sürecinin odak noktasını oluşturur.

İfade özgürlüğü, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü ile birlikte demokratik bir toplumun köşe taşlarından biridir. Demokrasi, düşüncelerin ve bilginin serbest akışı olmadan ve insanların bilgi edinme, tartışma ve düşüncelerini, eleştirilerini ve taleplerini seslendirme, kendi çıkar ve haklarını koruma ve bu amaçla sendikalar ve politik partiler gibi örgütler kurma imkanı bulunmadan düşünülemez.

Birleşmiş Milletler’in ifade özgürlüğü Özel Raportörü, söz konusu hakkı “kullanılması, Uluslararası İnsan Hakları Bildirisi’nde yer alan diğer insan haklarının da kullanılma derecesini gösteren önemli bir sınamaya hakkı” olarak tanımlar ve “bu hakka gösterilen saygının, bir ülkenin hakşinaslık, adalet ve dürüstlük standartlarını” yansıttığını belirtir .

İfade özgürlüğü, sadece bireylerin kendi düşüncelerini açıklamalarını kapsamaz; aynı zamanda, her türlü bilgi ve düşüncüyü araştırma, alma ve yayma haklarını da içerir. Bu durumda, ifade özgürlüğünün hem bireysel hem de toplumsal bir boyutu vardır: bireylere ait olan bir haktır ve aynı zamanda, her türlü bilgiyi alma ve diğerleri tarafından ifade edilen düşüncelere ulaşmayı da içeren kolektif bir haktır.

V.3.2. Bilgi ve İfade Yayma Özgürlüğü

İfade özgürlüğünün bu boyutu özel öneme sahiptir çünkü bir kişinin kendisini politik olarak ifade etme özgürlüğünü gerektirir.

Finlandiya’dan Kivenmaa v. (1994) olayında, yabancı bir devlet başkanının Finlandiya ziyareti sırasında yapılan ve devlet başkanının insan hakları kayıtlarını ifşa etmeyi amaçlayan bir gösteri ile ilgili olarak BM İnsan Hakları Komitesi, “bir bireyin, insan hakları konusu da dahil olmak üzere, politik düşüncelerini açıklamasının, ICCPR’nin 19. maddesi ile güvenceye alınmış ifade özgürlüğünün bir parçası” olduğunu belirtmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin sürekli belirttiği gibi, ifade özgürlüğü “sadece uygun görülen veya zararsız kabul edilen ‘bilgi’ ve ‘düşüncelere’ değil, fakat aynı zamanda gücendirici, sarsıcı ve rahatsız edici olanlara da uygulanır.”

V.3.3. Bilgi Araştırma ve Edinme Özgürlüğü

Bilgi araştırma ve edinme özgürlüğü olmadan, medya ve sivil toplum, olası yolsuzluk, kötü yönetim veya etkisiz kalma gibi durumları ifşa edebilecek ve açık, hesap verebilir bir hükümet sağlayabilecek konumda olmazdı. 1995’te düşünce ve ifade özgürlüğü Özel Raportörü, “eğer insanların bilgiye ulaşımı olmazsa, söz konusu özgürlüğün, etkinliğinden tamamen yoksun hale

geleceğini; bilgiye erişimin demokratik bir yaşamın temeli olduğunu; bu nedenle, insanlardan bilgi saklama eğiliminin sıkı bir şekilde denetlenmesi gerektiğini” vurgulamıştır .

V.3.4. Medya Özgürlüğü

İfade özgürlüğünün can alıcı yönlerinden biri basın ve diğer medyanın özgürlüğüdür. BM İnsan Hakları Komitesi 10 numaralı genel yorumunda, “modern kitle iletişim araçlarının gelişmesinden dolayı, medyanın bu şekilde denetlenmesinin, uygun olmayan bir yolla herkesin ifade özgürlüğüne müdahale olması nedeniyle, engellenmesini sağlayacak etkili önlemlerin gerekli olduğunu” belirtmiştir.

V.3.5. Kısıtlamalar

ICCPR'nin 19 (3). maddesi, ifade özgürlüğü hakkının kullanımının kendi özel görev ve sorumluluklarını taşıdığı ve bunun, hak üzerinde yapılabilecek bazı kısıtlamaları haklı çıkardığının altını çizerek. Bununla birlikte, ifade özgürlüğü üzerinde yapılacak herhangi bir kısıtlama, aşağıdaki katı haklılık sınavını karşılıyor olmalıdır:

a) Kısıtlama yasayla sağlanmış olmalıdır: Yani kısıtlama kesin olmalı ve hukuk güvenliği kriterlerini karşılamalıdır. Bunun anlamı, kısıtlamanın ilgili kişilerin erişimine açık olması ve sonuçlarının, onlar için öngörülebilir olmasıdır. Çok muğlak olan veya uygulamalarında aşırı keyfiliğe izin veren yasalar, kişileri ihtiyari müdahaleye karşı korumakta başarısız olmakta ve ihlallere karşı uygun koruma araçları oluşturmamaktadırlar.

b) Kısıtlama gerekli olmalıdır: Kısıtlama ancak, başkalarının hak veya itibarlarının saygı göstermek;ve ulusal güvenliği, kamu düzenini, toplum sağlığını ve ahlakını korumak için gerekli olur. Toplum ahlakını koruma kriteri ancak, kısıtlama acil bir sosyal ihtiyaca cevap veriyorsa ve izlenen meşru amaçla orantılıysa geçerlidir. Böylece, ifade özgürlüğüne verilen zarar, karşılığında elde edilen faydalardan daha büyük olmaz.

- V.3.5.1. Ulusal Güvenlik ve Kamu Düzeni Temelinde Kısıtlama

Kameron'a karşı Mukong (1994) olayında, bir gazeteci, faaliyetleri çok partili demokrasinin savunusunu yaptığı için ifade ve düşünce özgürlüğünün ihlal edildiğini ve tekrar tekrar tutuklanarak bazı kitaplarının devlet tarafından yasaklandığını iddia etti. Devlet, ICCPR'nin 19 (3). maddesindeki ulusal güvenlik ve kamu düzenine atıfta bulundu. BM İnsan Hakları Komitesi, devlet tarafından alınan önlemlerin gerekli olmadığı sonucuna vardı ve “korumanın meşru kriterlerinin ve bazı zor politik şartlar altında gerçekten ulusal birliğin sağlanmasının, çok partili demokrasi, demokratik ilkeler ve insan hakları savunusunu susturarak elde edilemeyeceğini” belirtti.

- V.3.5.2. Kamu Ahlakı Temelinde Kısıtlama

İrlanda'ya karşı Open Door Counselling and Dublin Woman Well Centre and Others (1992) olayında, iki müşterek başvuru sahibi, İrlanda'da hamile kadınlara, İngiltere'deki kliniklerde

kürtaj yaptırma olasılıkları ile ilgili dolaylı danışmanlık yapmaktaydı. Sürekli bir tedbir, kürtajın İrlanda Anayasasına göre yasak olması temelinde, onların bu faaliyeti yerine getirmesini yasakladı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, devletin ahlaki değerleri koruma konusundaki muhakeresinin kural dışı ve gözden geçirilemez olmadığını belirtmekle birlikte ulusal yetkili mercilerin, ahlaki konularda geniş bir değer takdiri kullandığını ve devletlerin yasal ve sosyal düzenlemeleri üzerinden bir Avrupa ahlaki kavramına ulaşamayacağını vurguladı. Bununla birlikte, tanzim edilen tedbirin çok geniş ve elverişsiz olduğuna karar verdi. Bu durumda mahkeme, söz konusu olayın, başvuru sahiplerinin hem bilgi yayma hem de bu tarz bilgiyi elde etme hakkının bir ihlali olduğu kararına vardı.

- V.3.5.3. Başkalarının Hakları ve İtibarları Temelinde ısıtlama

Bir gazetenin, bir politikacının fotoğrafını, ekonomik durumuyla ilgili iddialarla bağlantılı bir şekilde yayınlamasının engellendiği Avusturya'ya karşı Krone Verlag GmbH & Co. KG olayında (2002), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, otoriteler tarafından yapılan müdahalenin yasalarca öngörüldüğü ve bir kişinin özel hayatını koruma meşru nedenini izlediğini; ancak demokratik bir toplumda yapılan kısıtlamanın "gerekli olması" kriterini karşılamadığını belirtti. Söz konusu olayın, halkın gözünün önünde olan bir kişiyle ilgili olduğu için, kamunun ilgisi kapsamında olduğuna ve resmin kendisinin, politikacının özel hayatı ile ilgili herhangi bir ayrıntıyı ifşa etmediğine karar verdi. Sonuç olarak müdahalenin, acil bir sosyal ihtiyacı karşılamadığı ve bir ifade özgürlüğü ihlali oluşturduğu hükmüne varıldı.

- V.3.5.4. İfade Özgürlüğünün Zorunlu Kısıtlamaları

ICCPR'nin 20. Maddesi, 19. maddeye, savaş propagandası ve ayrımcılığa, husumete veya şiddete kışkırtıcı ulusal, ırksal veya dini nefret ile bağlantılı olarak uygulanacak zorunlu kısıtlamaları içerir. BM İnsan Hakları Komitesi "20. maddenin tam anlamıyla etkili olabilmesi için, ilgili maddede tanımlandığı biçimiyle propaganda ve savunuculuğun, kamu politikasının zıttı olduğunu açıkça belirten ve hak ihlali durumunda uygun bir yaptırım sağlayan bir yasa olması gerektiğini" belirtir (Genel Yorum No. 11).

İnsan Hakları Komitesi, hükümetleri, kadın ve kız çocuklarını şiddet içeren, haysiyet kırıcı veya insanlık dışı davranışın nesnelere olarak gösteren pornografik ve müstehcen yayınların kısıtlanması için yasal önlemler almaya teşvik etmektedir (Genel Yorum No. 28).

Yukarıda belirtilen kısıtlamalara ek olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 10. maddesinde ulusal güvenlik, bölgesel bütünlük ve kamu güvenliği yararına aşağıda belirtilen sınırlamaları getirmektedir:

- a) Suç ya da düzensizliğin engellenmesi için, sağlık ve ahlakın korunması için;
- b) Diğer kişilerin itibarının ya da haklarının korunması için;
- c) Gizli yolla elde edilen bilginin ifşasının engellenmesi için;
- d) Mahkemenin yetkisinin ve tarafsızlığının korunması için.

V.3.6. İfade Özgürlüğünün İhlal Edilmesi Halinde Başvurulabilecek Uluslararası ve Bölgesel Makamlar

1. Fikir ve ifade özgürlüğü hakkının iyileştirilmesi ve korunması ile ilgili Birleşmiş Milletler Özel Raportörüne acil başvuru
2. Basın özgürlüğü ile ilgili AGİT Özel Temsilcisine başvuru
3. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinde bireysel şikâyet davası (tüm yerel çareler tükendiğinde). Yalnızca, ICCPR'ye ek İlk İhtiyari Protokol Türkiye tarafından onaylandıktan sonra yapılabilir.
4. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde şikâyet davası

Düşünce, Vicdan ve İnanç Özgürlüğü

Temel Standartlar

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si Madde 18:

“Her şahsın, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyeti, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini içerir.”

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR) Madde 18:

“Herkesin, düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, herkesin bir dine sahip olma veya kendi seçtiği bir inancı benimseme özgürlüğüyle din veya inancını tek başına veya topluca, açık veya özel olarak, ibadet, gözetme, uygulama ve öğretme yoluyla açıklama özgürlüğünü de içerir.

Hiç kimseye bir din veya inanca sahip olma veya seçtiği bir din veya inancı benimseme özgürlüğünü zedeleyici baskıda bulunulamaz.

Din veya inanç açıklama özgürlüğüne, ancak yasayla konulan ve aşağıda sıralananları korumak için gerekli olan sınırlamalar getirilebilir:

kamu güvenliği, düzeni, sağlığı veya genel ahlak veya başkalarının temel özgürlük ve hakları.

Bu Sözleşmeye taraf devletler, ebeveynlerin ve kimi durumlarda yasal vasilerin, çocuklarının kendi ihtiyaçları doğrultusunda din ve ahlak eğitimi görmelerini sağlama özgürlüğüne saygı göstermeyi üstlenir. “

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (ECHR) Madde 9:

“Herkes, düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, dinini veya inancını değiştirme özgürlüğünü ve ister tek başına, isterse başkalarıyla birlikte topluluk içinde, aleni veya gizli olarak, ibadet etmek, öğretmek, uygulamak ve bunlara uymak şeklinde dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü içerir.

Bir kişinin dinini veya inancını açıklama özgürlüğü ancak aşağıda sıralananları korumak için, hukukun öngördüğü ve demokratik bir toplumda gerekli olan sınırlamalara tabi tutulacaktır:

Kamu güvenliği yararı, kamu düzeninin, sağlığının veya genel ahlakın korunması için veya, başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak için”.

V.4.1. Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü

Herkesin, istediği inanca sahip olması da dahil olmak üzere düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olması geniş kapsamlı bir haktır. Her konuda, kişisel görüşlerde, bir dine ve inanca sahip olmakta özgür olabilmeyi ve bunları bireysel ya da toplu olarak ortaya koyabilme özgürlüğünü içeren bu hak, başta Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (18. Madde) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Madde 9) olmak üzere pek çok diğer uluslar arası, bölgesel ve ulusal belgede kabul edilmiş temel bir haktır.

Söz konusu hak, evrensel bir haktır ve geniş anlamda kavranması gerekir. Bu, sadece inananlara değil; ama aynı zamanda ateistlere, agnostiklere ve dine tamamen kayıtsız kalanlara da uygulanması anlamına gelir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. Maddesi, sonuncusu için önemli bir kabuldür ve Mahkeme, 'yüzyıllar boyu karşılığında büyük şeyler ödenerek kazanılan çoğulculuğun demokratik bir toplumda yerleşik olabilmesinin buna bağlı olduğunu' belirterek bunu pekiştirmiştir.

V.4.2. Korumanın Kapsam ve Alanı

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı o kadar önemlidir ki, acil durumlarda bile ihlal edilemez. İçsel biçim (forum internum) olarak bilinen şey, örneğin kişinin kendi düşüncelerini, fikirlerini, vicdanını, kanaatini ve inançlarını oluşturma hakkı, telkin (beyin yıkama) gibi her türlü devlet müdahalesine karşı korunan mutlak bir haktır. Ancak, dinin ya da inancın kamusal ifadesi, meşru temellerde kısıtlanabilir.

"Din" ve "inanç" kavramları tanrıci, tanrıci olmayan ya da tanrı tanımayan geleneksel ve geleneksel olmayan dinleri ve inançları kapsayacak şekilde geniş bağlamda yorumlanmalıdır. Bir dine ya da inanca sahip olma veya onu benimseme özgürlüğü, daha önceden sahip olunan dini ya da inancı bir başkasıyla değiştirme veya ateist görüşleri benimseme ya da aynı dinde veya inançta kalmayı seçebilme özgürlüğünü kapsar.

Düşünce, inanç ve din özgürlüğü - geniş bir yaklaşım

Sözleşmenin 9. Maddesi din özgürlüğünü özel olarak ele alsa da, tüm kişisel, politik, felsefi, ahlaki ve tabii ki dini inançlara uygulanarak daha geniş bir koruma sağlar. Kişisel inanç ve kanaatler, sadece fikirler olmaktan ötedir. Belirli bir derece ikna gücüne, ciddiyete, uyum ve öneme ulaşmış görüşlerdir. Örneğin, pasifizm, 9. Maddede ifade edildiği şekliyle bir felsefi inançtır (ECHR, Arrowsmith).

- Vicdan Özgürlüğü

Hakkında az sayıda örnek bulunsa da, içtihat hukuku, vicdan özgürlüğü için yararlı bir açıklama getirmektedir. Vicdan özgürlüğü çok değişik biçimler alabilir; ancak, çoğunlukla askeri hizmetlerle ilgili olarak ortaya çıkar. Avrupa Konseyi kurumlarının bu konudaki konumu nettir: Avrupa Sözleşmesi vicdani ret için hiçbir hakkı güvenceye almamaktadır (örneğin ECHR, Finlandiya'ya karşı Raninen Olayı). Devletler vicdani ret hakkını tanımamaktadır ve askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddedenler üzerinde yaptırım uygulama hakkına sahiptir. Bununla birlikte, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, askerlik hizmetinin vicdani reddi hakkının Sözleşmeye dâhil olduğunu söyler ve devletlerin bu hakka saygıyı sağlamak için gerekli adımları atmasını önerir (4 Mayıs 2001).

- Din Özgürlüğü

Sözleşme kurumları dini tanımlama yetkisine sahip değildir ancak din, sınırlı bir biçimde düşünülmemelidir. Dinler, 'temel' dinler olarak sınırlandırılmazlar. Bununla birlikte, iddia edilen din, yine de tanımlanabilir olmalıdır. İnanç uygulayıcıları kendi inançlarını bir din olarak tanımlamayı arzuladıkları da, söz konusu durum, devlet tarafından haksız müdahale yapılması durumunda uygun bir şekilde değerlendirilir. Genelde, 'mezhebi inaçlar' da koruma altındadır.

- Seçim Özgürlüğü/ Zorlamanın Önlenmesi

Hiç kimse, hiçbir koşulda, fiziki kuvvet ya da yasal yaptırımlar kullanılmak veya bunlarla tehdit edilmek suretiyle belirli bir dini veya inancı benimsemek, ona uymak ya da onu değiştirmek için zorlanamaz. Bu yasak, aynı zamanda benzer etkiye sahip politikalar ya da önlemler için de geçerlidir. Örneğin, dini bir grup içerisinde bizzat üyelik, herhangi bir kişiyi kamu hizmetlerinde çalışmaktan alıkoymaz.

Her türlü fikir aşılması, özellikle okullarda, rıza gösterme hakkının kabul edilemez bir ihlalini oluşturması nedeniyle yasaklanmıştır. Bununla birlikte Mahkeme, din özgürlüğünün, prensip olarak, bir kişinin etrafındaki insanları ikna etmeye çalışması hakkını içerdiğini de kabul etmektedir. Bu durumda, bir kişinin başkalarını kendi dinine döndürmeye çalışmasına izin verilse bile, bunun kimi sınırlamaları vardır. Bu, hassas bir meseledir. Örneğin, maddi bir sosyal avantaj önererek veya uygunsuz baskı uygulayarak yeni bir Kiliseye üye kazanmaya çalışmaya izin verilmez (ECHR, Kokkinakis).

V.4.3. Dini Duyguların Korunması

Din karşıtı düşüncelerin açıklanması değişik biçimlerde olabilir: iftira, küfür, kâfirce sözler vb. Bu, bir 'dini hakaret'tir ve şüphesiz, inançlı birinin duygularına ciddi bir saldırı oluşturur.

- Bir taraftan inanç sahipleri, kendi dini inançlarının başkaları tarafından reddedilmesini ve hatta kendi inançlarına düşmanca kabul edilen doktrinlerin başkaları tarafından propagandasının yapılmasını kabul etmeli ve hoşgörü göstermelidir.
- Diğer taraftan, Mahkeme, bu karşıtlığın nasıl bir tavır içinde ortaya çıktığının, devletin sorumluluğunu gerektiren bir mesele olabileceğini açıkça ortaya koymuştur. Örneğin, bazı uç durumlarda, kullanılan çeşitli yöntemlerin, kimi insanların inançlara sahip olma ve uygulama özgürlüğünü engelleyici etkileri olabilir (ECHR, Otto-Preminger-Institut).

V.4.4. Doğrudan Beyan

"Beyan/Uygulamaya koyma" kelimesinin anlamı çok geniştir ve aşağıda belirtilenleri kapsar:

- İbadet: ayin ve törensel faaliyetlerde bulunmak, ibadet yerleri inşa etmek, ayin formülleri ve nesnelere kullanmak, semboller göstermek ve tatil günleri belirlemek;
- Dine riayet: törensel faaliyetlerde bulunmak, perhiz yapmak, farklı kıyafetler giymek veya başlıklar takmak ve kendine özgü bir dil kullanmak;
- Uygulama ve öğreti: dini liderler, papazlar ve öğretmenler seçmek, ilahiyat fakülteleri ya da

dini okullar kurmak ve dini metinler veya yayınlar basmak ya da dağıtmak. Korunma için, bir eylemin, ilgili inancın doğrudan beyanı olması gerekir.

- Örneğin, pasifizm içeren her eylem doğrudan korunmaz: askerleri bir alana girmemek veya emirlere uymamak için teşvik eden el ilanları dağıtmak gibi (ECHR, Arrowsmith).
- Zorunlu aşılama, eğer dini inançları dikkate alınmadan herkese uygulanırsa, ECHR'nin 9. Maddesi ile uygulanması güvenceye alınmış haklara bir müdahale oluşturmaz (ECHR, San Marino'ya karşı Boffa a.o. Olayı).
- Ticari nitelik taşıyan beyanlar, dini bir inançla bağlantılı olsalar bile koruma kapsamında değildir (ECHR, İsveç'e karşı Pastor X and Scientology Church Olayı).

Madde 9.1'de kullanılan "uygulamak" kelimesi, bir din veya inançla güdülenmiş veya bunlardan esinlenmiş her bir ve bütün eylem ve davranış biçimlerini ifade etmemektedir.

- İdare ve tutumlarıyla yasal olmayan köktenci düşüncelerini ifade eden bir askeri mahkeme savcısının zorunlu emekliliği, 9. madde ile güvence altına alınan haklarla ilgili bir müdahale olarak düşünülmemiştir; çünkü başvuranın dinini beyan etmesi yoluyla harekete geçilmemiştir (ECHR, Türkiye'ye karşı Kalak Olayı).

V.4.5. Kısıtlamalar

Kişinin dininin ya da inancının beyanı faal bir şekilde gerçekleştiği için, bu durum diğer kişilerin bazı haklarını kullanmasını etkileyebilir ve uç durumlarda toplumu tehlikeye atacak kadar ileri gidebilir. Bu sebepten ötürü, din veya inanç uygulamaları; İnsan hakları sözleşmeleri kapsamında belirli sınırlamalara tabi olabilir.

- V.4.5.1. Müdahalenin Üç Koşulu

a. Müdahale kanunla öngörülmüş olmalıdır

'Yasa', Avrupa yargıçları tarafından geniş bir şekilde yorumlanmıştır: var olan tüm yasaları, tüzükleri, düzenlemeleri veya içtihat hukukunu, iç hukukta uygulanan uluslararası sözleşmeleri kapsayacak biçimde ele alınmaktadır. Bununla beraber, her 'yasa', müdahale için bir temel teşkil edemez. Bir yasa ulaşılabilir ve öngörülebilir olmalıdır. Yasa, bir kişinin kendi davranışlarını düzenleyebilmesini sağlamak için, yeterli kesinlikte ve eğer gerekiyorsa uygun tavsiyeyle birlikte formüle edilmiş olmalıdır. (örneğin ECHR, Moldova'ya karşı Metropolitan Church of Bessarabia Olayı). Örneğin, eğer ilgili yasa, dini mezheplerin ve dini önderliklerle dahi değişikliklerin kaydı için herhangi bir somut ölçüt sağlamıyorsa, Müslüman Cemaatin müdahalesi ve başvuru sahiplerinin din özgürlüğü 'yasaca öngörülmemiştir' ve bu durumda keyfi ve uygulayıcının sınırsız takdirine izin veren bir temele dayanmaktadır (ECHR, Bulgaristan'a karşı Hasan ve Chaush Olayı).

b. Müdahale meşru bir amaç içermelidir

Meşru amaçlar listesinin kısıtlayıcı özelliğine rağmen, devletlerin manevra için alanı bulunmaktadır.

c. Müdahale, demokratik bir toplumda gerekli olmalıdır

Bu, muğlak bir kavramdır ve ister istemez müdahale ile ilgili sorunları artırmaktadır. Bu nedenle, Mahkemenin üç alt kriterin karşılanmasını araması gerekir:

- Acil sosyal ihtiyaç
- İlgili meşru amaçla orantılı olma
- Demokratik ruhla tutarlılık (tolerans ve geniş fikirlilik)

Devlet, herkesin inançlarına saygı duyulmasını temin etmelidir. Devletin, bu durumda, tarafsız olma yükümlülüğü vardır. Yetkililerin rolü, çoğulculuğu engelleyerek gerilimin nedenini ortadan kaldırmak değil, mücadele içinde olan grupların birbirlerine hoşgörülü olmasını sağlamaktır (ECHR, Moldova'ya karşı Metropolitan Church of Bessarabia Olayı; ECHR, Yunanistan'a karşı Serif olayı).

V.4.6. Dini Kıyafetler Giyilmesi ile İlgili Bazı İçtihatlar

İnsan Hakları Komitesi, 22 Numaralı genel yorumun metnini tartışırken, dini uygulamalar doğrultusunda kıyafet giyilmesi ile ilgili olarak “rekabetin ya da provokasyonun önlenmesi gerekliliği” üzerinde durmuştur. Aşağıda belirtilen davalar, ilgili uluslararası hukuki ve sözde hukuki kurumun tipik çekişmeli durumlarını ve ilgili bulgularını göstermektedir. Çocuk Hakları Komitesinin son incelemelerinin yanında İnsan Hakları Komitesi'nin de nezdinde bulunan her iki dava da, dini semboller sorunuyla ilgili görünmektedir. Bununla birlikte, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun içtihat hukukunda, 10 Kasım 2005 tarihli Tahkikat Odası kararı da dâhil olmak üzere birçok emsal bulunmaktadır.

Özbekistan'a karşı Hudoyberganova isimli 931/2000 Numaralı bildirim, Taşkent Devlet Doğu Dilleri Enstitüsü'nün Müslüman bayan bir öğrencisinin iddiaya göre başörtüsü takması yüzünden okuldan uzaklaştırılması ile ilgilidir. 5 Kasım 2004 tarihinde İnsan Hakları Komitesi Sözleşmenin 18. maddesi 2. paragrafının ihlali olduğuna karar vermiştir. Ayrıca, “kişinin dinini yaşama özgürlüğü kıyafet giyme ve kendi inancı ya da dinine uygun bu kıyafetle toplum içinde bulunma hakkını da içerir. Bununla birlikte, kişinin toplum içerisinde ya da özel hayatında dini kıyafetleri giymesinin yasaklanması, bireyin bir dine sahip olma ya da bir dini kabul etme özgürlüğünü zedeleyebilecek tüm zorlamaları yasaklayan 18. maddenin 2. paragrafının ihlali olarak kabul edilecektir” şeklinde bir açıklamayla bu karar onaylanmıştır.

İngiltere'ye karşı Bhinder isimli 208/1986 Numaralı bildirimde, 9 Kasım 1989'da toplanan İnsan Hakları Komitesi Sih mezhebi üyelerinin çalışırken güvenlik şapkası takma zorunluluğunun Sözleşmenin 18 (3). maddesine uygun bulunduğunu belirtmiştir. Komite, buna ek olarak, Sih dinine ait kişilere karşı Sözleşmenin 26. maddesini ihlal eden fiili bir ayırım bulamamıştır; çünkü mevzuat, “Sözleşmeye uygun amaçlara yönelik ve makul bulunmuştur”.

İsviçre'ye karşı Dahlab davasında, mesleği sırasında başörtüsü takması yasaklanan bir ilkökul öğretmenin başvurusu, kabul aşamasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Mahkeme, öğretmenin başörtüsü gibi “güçlü harici bir sembolü” takmasının, bu durumda yaşları 4 ila 8 arasında değişen çocuklar üzerinde, din değiştirtme gibi etkilere sahip olabileceğini belirtmiştir. Bu yüzden Mahkeme, başvuru sahibinin öğretmenlik mesleğini icra ederken başörtüsü takmasının öğrencilerinin okuldaki diğer öğrencilerin ve öğrencilerin ebeveynlerinin dini inançlarına müdahale potansiyeli ve okullarda dinsel tarafsızlık ilkesinin ihlali gerekçesiyle yasaklanması bağlamındaki İsveç Federal Mahkemesi kararıyla mutabık olmuştur.

Bölgesel düzeyde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve önceki Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, bireylerin din ve inanç özgürlüklerini kısıtlama yönünde Ülkelere daha fazla izin verme eğilimindedir.

Türkiye'ye karşı Şahin davası, başları kapalı olan İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin derslere ve sınavlara sokulmaması ile ilgilidir. Hem Mahkeme Odası, hem de Tahkikat Odası kararları, laiklik kavramının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin temelini oluşturan değerlerle tutarlı olduğu yönündedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesi ile ilgili olarak, "Mahkeme, Türkiye'deki İslami başörtüsü sorununu incelerken, zorunlu bir dini görev olarak sunulan ya da kabul edilen bu tip bir sembolün takılmasının, takmamayı tercih edenler üzerindeki etkisinin göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünmektedir". Ancak, Hâkim Tulkens, kendi muhalif fikrinde, Tahkikat Odasının çoğunluğu tarafından paylaşılan laiklik ve eşitlik ilkelerinin uygulandığı konusuna karşı çıkmıştır. Sırf endişelerin değil, "meşruluğu şüphe götürmeyen mutlak olayların ve sebeplerin", Sözleşme tarafından garanti altına alınmış bir hakka müdahaleyi meşru kılabilmeceğinin altını çizmiştir.

Kamu düzeninin ve diğer kişilerin inançlarının korunması, Avrupa Mahkemesi Tahkikat Odasının "üniversitelerdeki belirli köktendinci hareketlerin, söz konusu dini uygulamayan ya da başka bir dine ait olan diğer öğrenciler üzerine baskı kurmasını engellemek için alınan önlemler, Sözleşmenin 9. maddesi 2. paragrafı kapsamında meşrudur" şeklinde bir açıklama yaptığı Türkiye'ye Karşı Refah Partisi ve Diğerleri davasında vurgulanmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, ayrıca, Türkiye'ye Karşı Karaduman (No. 16278/90) ve Türkiye'ye Karşı Bulut (No. 18783/91) isimli ve başvuru sahiplerinin kimlik belgelerinde sundukları fotoğraflarda başlarının kapalı olması nedeniyle üniversitenin diploma vermeyi reddetmesine ilişkin iki başvuruyla da ilgilenmiştir. Komisyon, 3 Mayıs 1993 tarihli kararında, "laik üniversiteler çeşitli inançlara sahip öğrenciler arasında uyumlu bir ortam sağlamak ve böylece kamu düzenini ve diğer kişilerin inançlarını korumak amacıyla dini törenlerin ve sembollerin uygulanmasını düzenleyebilir" gerekçesiyle, diploma verilmemesinin başvuru sahiplerinin din ve inanç özgürlüklerine müdahale olarak görülmemesi gerektiğini belirtmiştir.

V.4.7. Dini Sembollerin Giyilmesine İlişkin Kısıtlamaları ve Yasaklamaları -İnsan Hakları Hukuku Perspektifinden- Değerlendirmek İçin BM Kriterleri

BM Özel Raportörü, dini sembollerin giyilmesine ilişkin kısıtlamalar ve yasaklamaları – insan hakları hukuku perspektifinden – değerlendirebilmek ve uygulanabilir insan hakları standartları ve bunların kapsamı hakkında bazı kılavuz ilkeler belirleyebilmek amacıyla bir dizi genel kriter geliştirmek için çaba göstermiştir. Aşağıda belirtilen "ağırlaştırıcı göstergeler", uluslararası insan hakları hukukuyla tipik bir şekilde uyumlu olmayan yasal ve idari faaliyetleri gösterirken; onları izleyen "tarafsız göstergeler" bu standartlara karşı gelmemektedir:

a) Ağırlaştırıcı Göstergeler:

- Bireyin "kendi dinini ya da inancını yaşama özgürlüğü"nü geçersiz kılan sınırlamalar getirilmektedir;
- Sınırlama, sahip olunan din veya inanca bağlı olarak, açık ya da gizli ayrımcılığı hedeflemekte ya da yol açmaktadır;
- Ahlakın korunması amacıyla, "bir din ya da inancın uygulanması özgürlüğü" üzerindeki sınırlamalar, tamamıyla tek bir gelenekten gelen ilkelere dayanmaktadır;
- Dini sembollerin giyilmesi yasağının istisnaları, üstün ya da zorunlu din veya inanca kasten veya zımnen uydurulmaktadır;

- Uygulamada Devlet kurumları, ayrımcılık temelinde veya ayrımcılık amacıyla zorunlu bir sınırlama uygulamaktadır; örneğin keyfi olarak kadınlar gibi belirli toplulukları veya grupları hedefleyerek;
- Dinlerin ya da inançların belirli özelliklerine gereken önem verilmemektedir; örneğin dini bir elbisenin giyilmesini emreden bir din, toptan satış yasağından, bu konu üzerinde özel bir vurgusu bulunmayan başka bir dine ya da inanca göre daha fazla etkileniyor gibi görünmektedir;
- Dini bir kıyafet ya da din tarafından emredilen başka bir dini sembolü giymeyi istemeyen bireylere uygulanan zorlayıcı yöntemlerin ve yaptırımların kullanımına yol açabilmektedir. Bu kapsamda, aileler de dâhil olmak üzere bireylere bu tip kurallara uyum göstermesi amacıyla kanunsuz baskı, tehdit ya da şiddet uygulama fırsatı tanıyan hukuki hükümler ve Hükümet politikaları da girmektedir:

b) Tarafsız göstergeler:

- Sınırlama ya da yasaklama hükmü, tarafsız ve kapsamlı bir dile sahiptir;
- Yasağın uygulanması, belirli dini gruplar veya diğer azınlıklar ya da dezavantajlı grupları karşı karşıya getirecek tutarsızlıklar ya da eğilimler ortaya çıkarmaz;
- Kimlik kartlarındaki fotoğraflar, kimlik sahibinin net bir şekilde tanımlanması için gerekli olduğundan, kimlik fotoğraflarında izin verilen başlıklar üzerinde makul sınırlamalar, eğer bireylerin dinlerini açıklamalarının rahatlığı devlet tarafından öngörülüyorsa yasal görülmektedir;
- Kadınların, dini azınlıkların veya dezavantajlı grupların haklarının korunması için müdahale çok önemlidir. Söz konusu kişilerin algılanan dezavantajlarına göre farklı durumların belirlenmesi de yasal olarak kabul edilebilir; örneğin, okul çağında olmayan çocukların ve ailelerinin ya da yasal velilerinin çocuklarının kendi inançlarına göre dini ve ahlaki eğitim almasını sağlama özgürlüğünü korumak için. Gerçekte yasaklamalar, ayrımcılık amacıyla ve ayrımcılık temelinde uygulanamazlar. Sınırlamalar, öngörüldükleri konuyla doğrudan ilgili ve orantılı olmak zorundadır. Kişinin din ya da inancını yaşama özgürlüğü üzerinde bir sınırlamayı meşrulaştırma yükümlülüğü Devlete aittir.

V.4.8. Dini ve Ahlaki Eğitim

Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 18 (4). maddesi ve protokol 1, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2. maddesi, ailelerin ve yasal velilerin çocuklarını kendi dini ve ahlaki inançlarına göre yetiştirme özgürlüğüne Devletlerin saygı duyması gerektiğini belirtmektedir. Eğer din, nesnel ve çoğulcu bir yolla öğretiliyorsa (örneğin, genel din ve ahlak tarihi dersinin bir parçası olarak öğretiliyorsa); devlet okullarındaki zorunlu dini veya ahlaki eğitim söz konusu hükme uygun değildir. Eğer bir devlet okulunda bir din öğretiliyorsa, tüm ailelerin ve yasal velilerin istekleri doğrultusunda ayrımcılık yapmayan istisnalar ya da alternatifler için hükümler çıkarılmalıdır.

V.4.9. Düşünce, Vicdan Ve Din Özgürlüğünün İhlali Halinde Başvurulabilecek Uluslararası ve Bölgesel Makamlar

- Dini Hoşgörüsüzlükle İlgili Birleşmiş Milletler Özel Raportörüne acil başvuru
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'ne bireysel şikâyet. Yalnızca, ICCPR'ye ek İlk İhtiyari Protokol Türkiye tarafından onaylandıktan sonra yapılabilir.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde şikâyet davası.

Temel Standartlar

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Madde 26:

- “Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleksi eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.
- Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirir ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.
- Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.”

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 13:

- “Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese eğitim hakkı tanırlar. Eğitimin insan kişiliğinin ve onur duygusunun tam gelişmesine yönelik olmasına ve insan hakları ve temel özgürlüklere olan saygıyı güçlendirmesini sağlar. Ayrıca eğitimin herkesin özgür bir topluma etkin olarak katılmasına olanak sağladığını, tüm uluslararası olduğu gibi, ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirdiğini ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma etkinliklerini özendirdiğini de kabul eder.
- Bu Sözleşmeye Taraf Devletler bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek amacıyla;
 - a- İlköğretimin zorunlu olmasını ve herkese ücretsiz sağlanmasını;
 - b- Orta öğretimin, teknik ve mesleksi eğitim dahil, çeşitli biçimlerinin, her önlem alınarak, özellikle ücretsiz eğitimin giderek yaygınlaştırılması yoluyla herkese açık ve herkesçe görülebilir olmasını;
 - c- Yüksek öğrenimin, her uygun yolla ve özellikle ücretsiz eğitimin giderek yaygınlaştırılmasıyla herkese becerisine göre eşit olarak açılmasını;
 - d- İlk öğrenimini tamamlayamamış ya da hiç görmemiş kişiler için temel eğitimin olabildiğince özendirilmesi ya da güçlendirilmesi;
 - e- Her düzeyde, bir okul sisteminin geliştirilmesini, yeterli bir burs sisteminin kurulmasını ve eğitim personelinin maddi koşullarının giderek iyileştirilmesini kabul eder.
- Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, ana-babaların ya da -kimi durumlarda- yasal vasi-lerin, Devlet tarafından kurulanların dışında Devletçe konmuş ya da onanmış belli eğitim

ölçülerine uyan okullar seçme özgürlüklerine saygı göstermeyi ve çocuklarının kendi inançları doğrultusunda ahlak ve din eğitimi görmelerini sağlamayı üstlenir.

• Bu maddenin hiçbir hükmü, her durumda bu maddenin 1. fıkrasında öne sürülen ilkelere gözetilmesi ve verilen eğitimin Devlet tarafından konacak belli ölçülere uygun düşmesi koşuluyla, birey ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüğünü zedeleyici biçimde yorumlanamaz.”

Madde 14:

“Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, taraf olduğu sırada, ana ülkesi ya da yargı yetkisi içinde bulunan öteki ülkelerde ücretsiz ve zorunlu ilk öğretim verme gücünde değilse, herkes için ücretsiz ve zorunlu eğitim ilkesinin -belirtilecek makul bir süre içinde- giderek uygulanmasına ilişkin ayrıntılı bir uygulama planını iki yıl içinde benimsemeyi üstlenir.”

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek I Nolu Protokol Madde 2:

“Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.”

Çocuk Hakları Sözleşmesi

Madde 28:

• “Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:

- a) İlk öğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;
- b) Orta öğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;
- c) Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;
- d) Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;
- e) Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.

• Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.

• Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, geliştirmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.”

Madde 29:

• “Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;

- a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;
 - b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;
 - c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;
 - d) Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;
 - e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi,
- Bu maddenin veya 28. maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişileri öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1. fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.”

Avrupa Sosyal Şartı

Madde 10 - Mesleki Eğitim Hakkı

“Akit Taraflar, mesleki eğitim hakkının etkin kullanımını sağlamak üzere aşağıdaki hususları taahhüt ederler:

- Gerektiğinde, engelliler de dahil olmak üzere herkese, işveren ve çalışanların örgütlerine danışarak teknik ve mesleki eğitim olanağı sağlamayı veya bunu desteklemeyi ve salt kişisel yeteneğe dayalı olmak üzere yüksek teknik eğitim ve üniversite öğrenimi görme kolaylıkları sağlamayı;
 - Kız ve erkek tüm gençlerin çeşitli işlerde çalışırken eğitilmeleri için bir çıraklık sistemi ya da diğer sistemli düzenlemeleri sağlamayı veya desteklemeyi;
 - Gerektiğinde;
- a) Çalışan yetişkinler için yeterli ve kolayca ulaşılabilir eğitim olanakları ile;
 - b) Teknolojik gelişmelerin veya yeni çalıştırma eğilimlerinin sonucu olarak çalışan yetişkinlerin duyduğu yeniden eğitim gereksinimlerini karşılamak için özel kolaylıklar sağlamayı veya bunları desteklemeyi;”
- 4. *****
- a) Tüm ücretlerin ve masrafların azaltılması veya kaldırılması,
 - b) Uygun durumlarda mali yardım yapılması,
 - c) İşçinin, işi sırasında işverenin talebi üzerine gördüğü ek eğitimde harcanan zamanın normal çalışma süresinden sayılması,
 - d) Yeterli denetim yoluyla, işçi ve işveren kuruluşlarına danışarak, çıraklık ve gençlerin eğitimi ile yapılan diğer düzenlemelerin etkinliğini ve genel olarak genç i°çilerin yeterli bir şekilde korunmalarının sağlanması gibi uygun önlemlerle sağlanan imkânların tam kullanılmasını teşvik etmeyi.”

V.5.1. Giriş

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarla ilgili olarak başlıca 3 adet uluslararası antlaşmadan bahsedebiliriz. Bunlardan ilki, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, diğerleri ise Avrupa Sosyal Şartı ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesidir.

381 sayılı kanunla kabul edilip, 7 Ağustos 1989 tarihli 1989/14434 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile 14 Ekim 1989 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan Avrupa Sosyal Şartının giriş bölümünde, “uygun kuruluş ve faaliyetlerle kent ve kırsal nüfusun yaşam düzeyini geliştirmek ve sosyal refahını yükseltmek için her türlü ortak çabada bulunmaya kararlı olarak” taraf devletlerin sözleşmede belirtilen hükümlerde mutabık kaldıkları ifade edilmiştir. Mutabık kalınan hususları ise ana başlıkları ile şöyle sıralayabiliriz. Çalışma hakkı, adil çalışma koşulları, güvenlik ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı, adil bir ücret hakkı, örgütlenme hakkı, toplu pazarlık hakkı, çocukların ve gençlerin korunması hakkı, çalışan kadınların korunması hakkı, mesleğe yöneltme hakkı, mesleki eğitim hakkı, sağlığın korunması hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sağlık ve sosyal yardım hakkı, sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı, bedensel yada zihinsel özürülülerin mesleki eğitim, mesleğe ve topluma yeniden intibak hakkı, ailenin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı, anaların ve çocukların sosyal ve ekonomik korunma hakkı, diğer akit tarafların ülkelerinde gelir getirici bir iş edinme hakkı, çalışan göçmenlerin ve ailelerin korunması ve yardım hakkı.

4867 sayılı kanunla kabul edilen ve 11 Ağustos 2003 tarih ve 25196 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2003/5923 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ekindeki BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslar arası Sözleşmesinin başlangıç bölümünde, “İnsan Hakları Evrensel Bildirisine göre korkudan ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğünü kullanabilen özgür insan idealinin, kişisel ve siyasal haklarla birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını da kullanabildiği şartların yaratılması halinde gerçekleştirilebileceğini kabul ederek...” taraf devletlerin sözleşmede belirtilen hükümlerde anlaştıkları ifade edilmiştir. Anlaşılan hükümler ise ana başlıklarıyla şunlardır: Halkların kendi kaderini tayin hakkı, ayrımcılık yasağı, cinsiyet eşitliği, hakları kötüye kullanma yasağı, çalışma hakkı, adil ve uygun işte çalışma şartları, sendikal haklar, sosyal güvenlik hakkı, ailenin, anneliğin, çocukların ve gençlerin korunması, yaşama standardı hakkı, sağlık standardı hakkı, eğitim hakkı, zorunlu ilköğretimi sağlama yükümlülüğü ve kültürel yaşama katılma hakkı.

Bu sözleşmelerle devletlere verilen ortak sorumluluk, “sosyal refahın artırılması, korkudan ve yoksulluktan kurtulma” için yapılacak ve alınacak tedbirlerdir.

Ekonomik ve sosyal haklar ile ilgili genel girişten sonra bu haklar içerisinde yer alan eğitim hakkı aşağıda ana hatları ile açıklanmıştır.

V.5.2. Eğitimin Tanımı

UNESCO'nun 18. Genel Konferansında alınan 1974 tarihli uluslar arası anlayış, iş birliği ve barış ile insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin eğitim tavsiye kararı eğitimi şöyle tanımlamaktadır:

“Eğitim: Bireylerin ve sosyal grupların ulusal ve uluslar arası toplumlar içinde ve bu toplumların da yararına olacak biçimde bilinçli olarak kişisel kapasiteleri, tutumları, davranışları ve bilgileriyle birlikte gelişmeyi öğrendikleri sürecin bütünüdür. Bu süreç herhangi bir etkinlikle sınırlanamaz.”

V.5.3. Eğitimin Amaçları

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin 13 Numaralı genel yorum beyanına göre eğitimin amaçları şunlardır:

Komite genel yorum beyanında, taraf Devletlerin, devlet veya özel olsun örgün ya da örgün olmayan bütün eğitimlerin 13. Maddede (1) belirlenmiş olan amaç ve hedefleri esas alması gerektiği konusunda hemfikir olduğunu açıklamıştır. Komite, bu eğitim amaçlarının, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 1. ve 2. Maddelerinde yer aldığı şekliyle Birleşmiş Milletlerin temel amaç ve ilkelerini yansıttığına dikkat çekmektedir. Çoğunlukla bunlar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 26. Maddesinin 2. Paragrafında da bulunmaktadır. Ancak, Sözleşmenin 13. Maddesinin 1. Paragrafı, Beyannameye şu üç yönden katkıda bulunmaktadır: eğitim insan kişiliğinin “onur anlayışını” hedeflemeli; “her kişinin özgür bir toplum içerisinde etkili bir şekilde katılımını olanaklı kılmalı”; bütün milletler, ırk ve din grupları kadar, “etnik” gruplar arasındaki anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirmelidir. Komite, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 26. Maddesinin 2. Paragrafında ve Sözleşmenin 13. Maddesinin 1. Paragrafında ortak olan bu eğitim amaçlarından muhtemelen en temel olanını, “eğitimin insan kişiliğinin tam gelişmesini hedeflemek” olarak açıklamaktadır.

V.5.4. Eğitimin Hedefleri

Çocuk Hakları Komitesinin kararlarına göre eğitimin hedefleri şunlardır:

- Eğitimin amaçlarına ilişkin uluslar arası görüş birliği çerçevesinde taraf ülke çekincelerinin (Endonezya, Türkiye, Tayland) kaldırılması,
- Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi,
- İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Şartı’nda benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi,
- Çocuğun ana-babasına saygısının geliştirilmesi,
- Çocuğun kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi,
- Çocuğun özgür bir toplumda, yaşantıyı sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması,
- Hoşgörünün geliştirilmesi,
- Cinsler arası eşitliğin öğretilmesi,
- Barış kültürünün öğretilmesi,
- Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi,
- Eğitimin Sözleşmede belirtilen amaçlarına ve Devlet tarafından belirlenen asgari standartlara uyma koşuluyla Devlet sistemi dışında okul kurma özgürlüğü tanınması gerekir.

V.5.5. Eğitim Hakkı

BM Ekonomik ve Sosyal Komiteninin 13 nolu genel yorum beyanına göre eğitim hakkı, genel olarak şöyle anlatılmaktadır: Uluslararası hukukta ve yukarıda belirtilen çekirdek sözleşmelerde kapsanmasına ve özetlenmesine ek olarak eğitim hakkı, Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme’nin

28. ve 29. maddeleri ile bu hakkın kullanımı ile ilgili önemli standartları ve hedefleri belirleyen ikinci ve üçüncü Milenyum Gelişme Hedefleri'nde de belirtilmiştir:

- Eğitim, hem kendi içinde bir insan hakkıdır, hem de diğer insan haklarının gerçekleşmesi için vazgeçilemez bir araçtır.

- Güçlendirici bir hak olarak eğitim, ekonomik ve sosyal olarak toplum dışına itilmiş yetişkin ve çocukların kendilerini yoksulluktan kurtarabilecekleri ve içinde buldukları topluma tam olarak katılmalarını sağlayacak yolları elde edecekleri temel araçtır.

- Eğitimin kadının güçlendirilmesinde, çocukların sömürücü ve tehlikeli işçilikten ve cinsel istismardan korunmasında; insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesinde; çevrenin korunmasında ve nüfus artışının kontrol edilmesinde hayati bir rolü vardır.

- Eğitim, artan bir şekilde, Devletlerin yapabileceği en iyi yatırım olarak kabul görmektedir. Ancak eğitimin önemi sadece pratikte değildir: iyi eğitilmiş, aydınlanmış, aktif, özgürce ve serbestçe dolaşabilen bir zihin, insan var oluşunun haz ve ödülleri biridir.

İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin yukarıda belirtilen hükümleri, eğitim hakkının tanınmasını sağlamak için Devletlerin ulaşması gereken amaçları belirlemektedir. Ancak, Hükümetler için ve özellikle parlamentolar için söz konusu hükümlerin uygulamadaki etkileri nelerdir? Bir cevap verebilmek için, eğitim hakkı aşağıda belirtilen iki kaleme bölünebilir:

1. Eğitime erişimin iyileştirilmesi;
2. Eğitim türünü ve içeriğini seçme özgürlüğü.

Bu iki kalem, daha sonra dört sorumluluk alanına bölünebilir:

a) Faal eğitim kurumları ve programlarının hazır bulunması (Mevcudiyet)

- İşlerliği olan eğitim kurumları ve programlarının sayısının yeterli olması,
- Yeterli altyapının olması,
- Sendika kurma ve toplu sözleşme yapma hakkı da dâhil olmak üzere, öğretmenler için elverişli çalışma koşullarının bulunması.

b) Eğitimin herkes için erişilebilir olması (Erişilebilirlik)

- İlköğretimin zorunlu ve parasız, orta öğretim ve yüksek öğretimin ekonomik açıdan uygun olması,
- Eğitime ayrımcılık olmadan erişimin sağlanması,
- Mağdur gruplar için elverişli eğitim olanaklarının bulunması,
- Fiziksel olarak erişilebilir olması; kırsal alanlarda eğitim için yeterli finansman ayrılması,
- Eğitim sektöründeki politikaların, kurumların, programların, harcama modellerinin ve diğer uygulamaların izlenmesi için mekanizmaların bulunması,

c) Form ve esasın kabul edilebilir olması (Kabul edilebilirlik)

- Müfredat ve öğretim yöntemleri dahil olmak üzere, eğitimin biçiminin ve esasının kabul edilebilir olması,
- Müfredatın kültürel açıdan uygun ve iyi nitelikte olması,

- Minimum eğitim standartları (kabul, müfredat, belgelerin tanınması vb.) ve ilgili izleme mekanizmalarının bulunması,
- Özel kurumların kurulması hakkının garanti edilmesi,
- d) Müfredatın uyumlu olması (Uyarlanırlık)
- Müfredat tasarımının ve eğitim finansmanının çocukların ve öğrencilerin gerçek ihtiyaçlarıyla uyumlu olması ve değişen toplumların ve toplulukların ihtiyaçlarına uyarlanabilmesi,
- Eğitimin farklı sosyal ve kültürel ortamda bulunan öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi sağlanmalıdır.

V.5.6. Eğitim Hakkının İçeriği

- V.5.6.1. İlk Öğretim Hakkı

Çocukların aile dışında temel eğitimlerini sağlayan temel sistem ilköğretim sistemidir. İlk öğretim evrensel olmalı, tüm çocukların temel öğrenme ihtiyaçlarının karşılanmasını garanti altına almalı ve toplumun kültürünü, ihtiyaçlarını ve olanaklarını göz önünde bulundurmalıdır. İlk öğretim “zorunludur” ve “herkese ücretsiz olarak verilir”.

- V.5.6.2. Orta Öğretim Hakkı

Genel olarak temel öğrenimin tamamlanmasının yanı sıra, yaşam boyu öğrenme ve insan gelişimi konularına yönelik temellerin sağlanmasını içerir. Orta öğretim, öğrencileri mesleki eğitim ve daha yüksek öğrenim olasılıklarına hazırlar. Ücretsiz eğitimin sürekli hale getirilmesi kuralı gereği ortaöğretim de ücretsiz verilmelidir.

- V.5.6.3. Mesleki ve Teknik Eğitim (MTE)

Hem eğitim hakkının hem de çalışma hakkının bir parçasını oluşturur. MTE'nin “istikrarlı bir toplumsal, iktisadi ve kültürel gelişmeye ve tam ve verimli bir istihdam düzeyine ulaşmaya” yardımcı olan daha kapsamlı bir rolü bulunmaktadır.

- V.5.6.4. Yüksek Öğrenim Hakkı

Yüksek öğrenimin farklı toplumsal ve kültürel ortamlardaki öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için, esnek bir müfredata ve uzaktan öğretimde olduğu gibi farklı öğretim sistemlerine sahip olması gerekmektedir. Yüksek öğrenimin “yetenek ölçüsüne göre, herkesin eşit olarak yararlanmasına açık duruma getirilecek” şekilde olması gereklidir.

- V.5.6.5. Temel Eğitim Hakkı

Temel eğitim hakkı, “temel öğrenme ihtiyaçlarını” henüz karşılamamış olan herkes için geçerlidir. Temel eğitim, bu nedenle, yetişkin eğitiminin ve yaşam boyu öğrenmenin ayrılmaz bir bileşenidir. Temel eğitimin tüm yaş gruplarının sahip olduğu bir hak olması nedeniyle, müfredat ve eğitim yöntemlerinin tüm yaşlardaki öğrenciler için uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

- V.5.6.6. Öğrenim Özgürlüğü Hakkı

Ebeveynlerin ve vasilerin, çocuklarının kendi inançlarına uygun bir biçimde dini ve ahlaki eğitim görmelerini sağlama özgürlüklerine saygı göstermek, öğrenim özgürlüğünün gereğidir . Bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüğü olmalıdır. Bu tür eğitim kurumlarına tanınması gerekli asgari standartlara göre, okula kabul, müfredat ve okuldan alınan sertifikaların tanınması sağlanmalıdır. Eğitimde ayrımcılık gözetmeme ve eşitlik ilkelerine tam olarak uyulmalıdır.

V.5.7. Akademik Özgürlük ve Kurumsal Özerklik

Akademik özgürlükten yararlanmak, yüksek öğrenim kurumlarının özerkliğini gerekli kılar. Özerklik, yüksek öğrenim kurumlarının akademik çalışmalarına, standartlarına, yönetimlerine ve ilgili faaliyetlerine ilişkin olarak etkin kararlar alabilmeleri için gerekli olan kendi kendini yönetebilme derecesidir.

Anayasanın 131. maddesi ile kurulmuş bulunan YÖK ve konulan antidemokratik kurallar Türkiye’de akademik özgürlük ve kurumsal özerklik ilkesine aykırıdır.

V.5.8. Okullarda Disiplin

Komitenin görüşüne göre, fiziksel cezalandırma (dayak cezası), İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Önsözü ve ikiz Sözleşmelerle güvence altına alınan ve uluslararası insan hakları hukukunun temel ilkesi niteliğinde olan “insanlık onuru” ilkesine aykırıdır. Okul disiplinde yer alan, örneğin grup önünde utandırma gibi diğer bazı uygulamalar da bu ilkeye aykırı olabilir. Benzer şekilde, hiçbir disiplin biçimi, Sözleşme kapsamındaki diğer hakların (örneğin, beslenme hakkı) ihlalini içermemelidir. Komite, Beyanname Madde 26 (2)’de bulunmamasına karşın, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi taslağını hazırlayanların, insan kişiliğinin haysiyetini tüm eğitimin yöneltmesi gereken zorunlu hedeflerden biri olarak açıkça ifade etmiş olduklarını kaydetmektedir.

V.5.9. Eğitim Hakkında Devletin Yükümlülükleri

- V.5.9.1. Genel Hukuki Yükümlülükler

Eğitim hakkı da taraf Devletlere üç tip ya da düzeyde yükümlülük yükler: saygı duyma (riayet etme), koruma ve yerine getirme yükümlülükleri. Buna bağlı olarak, yerine getirme yükümlülüğü, kolaylaştırma ve sağlama yükümlülüklerini içerir. Saygı duyma yükümlülüğü, taraf Devletlerin, eğitim hakkından istifade etmeyi yasaklayan veya engelleyen uygulamaları ortadan kaldırmasını gerektirir. Koruma yükümlülüğü, taraf Devletin, üçüncü bir tarafın, eğitim hakkından istifade edilmesine müdahale etmesini engelleyecek tedbirler almasını gerektirir. Yerine getirme (kolaylaştırma) yükümlülüğü, Devletlerin, birey ve topluluklara eğitim hakkından istifade etme olanakları sağlayacak ve bunlara yardımcı olacak olumlu tedbirler almalarını gerektirir .

- V.5.9.2. Özel Hukuki Yükümlülükler

• Devlet, özel okulları kapatmamak yolu ile eğitimin mevcudiyetine saygı duymalı ve buna dikkat göstermelidir.

- Benzer şekilde taraf Devletler, ebeveynler ve işverenler de dahil olmak üzere üçüncü şahısların kızları okula gitmekten alıkoymamalarını güvence altına almak yolu ile eğitime erişilebilirliği korumalıdır.
- Eğitimin azınlıklar ve yerel halklar açısından kültürel olarak uygun ve herkes için iyi kalitede olmasını güvence altına almaya yönelik olumlu tedbirler alarak; eğitimin kabul edilebilirliğini yerine getirmelidir (kolaylaştırmalıdır).
- Müfredatı öğrencilerin değişen dünya içerisindeki güncel ihtiyaçlarını yansıtacak şekilde düzenleyip; bu ihtiyaçlara yönelik kaynaklar bularak; eğitimin uygulanabilirliğini yerine getirmelidir .
- Okul inşa etmek, programlar geliştirmek, öğretim materyalleri temin etmek, öğretmenleri eğitmek ve onlara rahat geçinme imkanı sağlayacak maaşlar ödemek gibi uygulamalar da dahil olmak üzere, bir okullar sistemi geliştirmek yolu ile eğitimin mevcudiyetini etkin bir biçimde yerine getirmelidir (sağlamalıdır).
- Devlet, minimumda, orta öğretim, yüksek öğrenim ve temel eğitim öngörülere içeren bir ulusal eğitim stratejisi hazırlamalı ve uygulamalıdır.
- Devletler dezavantajlı gruplara destek olmak amacıyla eğitime yönelik bir burs sisteminin varlığını güvence altına almalıdır.
- Kurulmuş olan tüm eğitim kurumlarının uymaları gereken “minimum eğitsel standartları” belirlemekle yükümlüdür. Devletler, ayrıca, bu tür standartları takip altında tutacak şeffaf ve etkili bir sistem oluşturmalı ve bu sistemi devam ettirmelidir.
- Taraf Devletlerin, toplumların ve ailelerin çocuk emeğine bağımlı olmamalarını güvence altına almaya yönelik bir yükümlülükleri vardır.
- Özellikle ekonomik ve teknik konularda, “bireysel olarak ya da uluslararası yardım ve işbirliği aracılığıyla” tedbirler alma yükümlülükleri vardır.
- Devletler, kamusal eğitim kurum ve programlarına ayrımcılık uygulanmaksızın erişebilme hakkını garanti altına almalıdır.

- V.5.9.3. Eğitim Hakkında Devletlerin Eylem Planları

Eğitim hakkının tanınmasına yönelik hükümet çalışmaları ilerici olmalıdır. Verimli ve süratli olmalıdır. Hükümetin yükümlülükleri, tüm alanlarda (temel, ilk, orta ve yüksek öğretim) eşit aciliet taşımaz. Hükümetler, eğitim hakkının diğer düzeylerde tanınmasını sağlamak için adımlar atarken; zorunlu ve ücretsiz ilköğretimin yapılmasına öncelik vermek durumundadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne taraf olurken zorunlu ve ücretsiz ilköğretimi sağlayamamış olan ülkeler, Sözleşmenin 14. maddesinde belirtildiği üzere ulusal bir eğitim planı kabul etmeli ve uygulamalıdır. Söz konusu plan, ilerici uygulamalar doğrultusunda, tamamıyla ücretsiz zorunlu eğitim ilkesini getirerek, gelecek yıllarda da uygulanabilecek şekilde iki yıl içerisinde hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. İki yıl şartı, bu dönem içerisinde yükümlülüğünü yerine getiremeyen devleti bu yükümlülükten kurtarmamaktadır.

V.5.10. Eğitim Hakkının İhlali Halinde Başvurulabilecek Uluslararası ve Bölgesel Makamlar

- Uluslararası Sözleşmeler uyarınca kurulmuş bulunan mekanizmalara ülke raporlarının sunulması ve bu raporlara alternatif olarak sunulan gölge raporlar hazırlanması,
- Bu sözleşmeler uyarınca çıkarılmış bulunan seçmeli protokoller gereğince yapılacak bireysel başvurular
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine açılacak davalar

Türkiye'nin eğitim hakkını düzenleyen temel sözleşmelere çekince koymuş olması bunların sözleşme organlarına bildirilmesini engellemektedir. Çocuk Hakları Komitesi ile Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve AİHM'e başvuru yapılması etkili olabilir.

